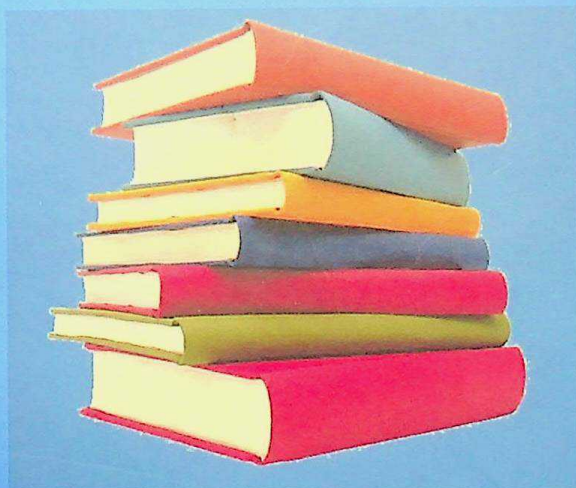
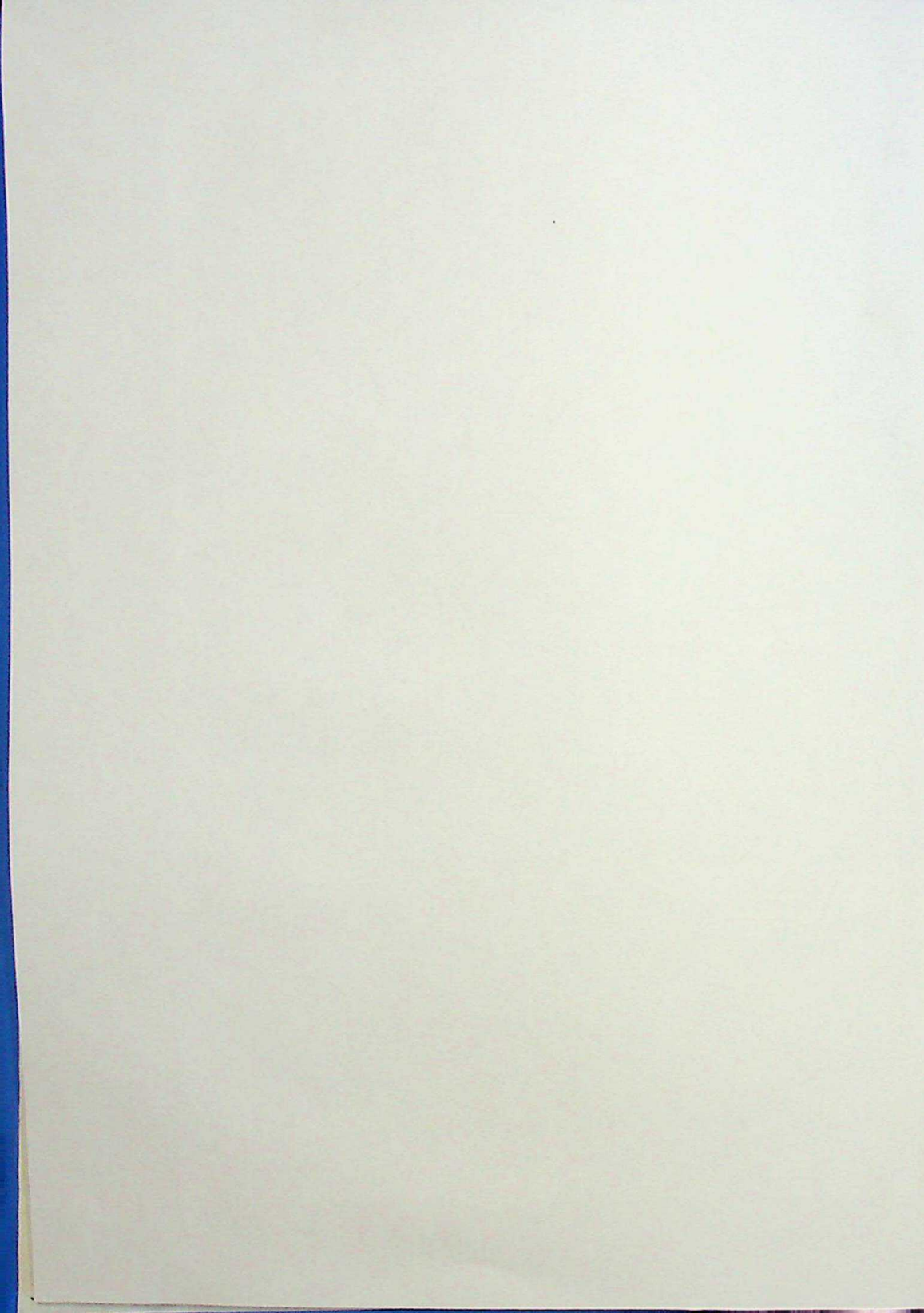

81.32.943
S-52

SIDDIQOVA SHOXIDA ISOQOVNA

**ONA TILI VA O'QISH DARSLARIGA
INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI JORIY
ETISHNING SAMARALI USULLARI**

81.32.973
S-52

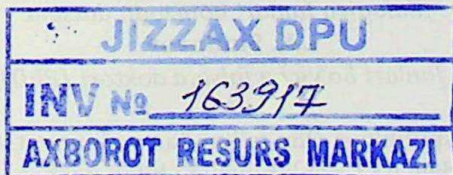
**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**ABDULLA QODIRIY NOMIDAGI JIZZAX DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

SIDDIQOVA SHOXIDA ISOQOVNA

**ONA TILI VA O'QISH DARSLARIGA
INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI
JORIY ETISHNING SAMARALI
USULLARI**

*(4-bosqich talabalari uchun ma'ruza mashg'ulotlari)
(O'quv qo'llanma)*

**Toshkent
"NIF MSH"
2024**

UDK: 811:004.42

KBK: 81+32.973

S52

Siddiqova Shoxida Isoqovna

Ona tili va o'qish darslariga innovatsion texnologiyalarni joriy etishning samarali usullari (4-bosqich talabalari uchun ma'ruza mashg'ulotlari) / O'quv qo'llanma. – Toshkent: "NIF MSH", 2024, 128 b.

O'quv qo'llanmada Ona tili va o'qish darslariga innovatsion texnologiyalarni joriy etishning samarali usullari xususidagi zamonaviy innovatsion ta'lim talablari masalalari yoritilgan bo'lib, u pedagogika oliy ta'lim muassasalari Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabalari uchun mo'ljallangan. Undagi materiallar talabalarda "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va DTSda bayon etilgan qonuniyatlar, talablar va tamoyillar yuzasidan yangicha pedagogik tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi.

O'quv qo'llanma O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2023-yil 22-dekabrda 537-sonli bayonnomasi bilan ma'qullangan Ona tili va o'qish darslariga innovatsion texnologiyalarni joriy etishning samarali usullari fani dasturi asosida tayyorlangan.

O'quv qo'llanma 5111700 – Boshlang'ich ta'lim bakalavr yo'nalishi talabalariga, shuningdek, o'qituvchilar, soha mutaxassislari, umuman, keng kitobxonlar ommasiga mo'ljallangan.

Mas'ul muharrir:

G.U. Jumanazarova

filologiya fanlari doktori., professor

Taqrizchilar:

F.E. Ibragimova

filologiya fanlari nomzodi, dotsent

L.K. Sindorov

filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2023-yil 22-dekabrda 537-sonli buyrug'i bilan nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978- 9910-785-00-9

© Siddiqova Shoxida Isoqovna, 2024.

© "NIF MSH", 2024.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning 2017-yil 13-sentabrdagi "Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida"gi qarori ham yoshlarning kitobxonlik malakasini yuksak saviyaga ko'tarish uchun, avvalo, kitobxonlik ko'nikmasini bolalikdan shakllantirish lozimligi, demakki, ularning bo'lg'usi muallimlarini aynan oliygohlarda, mutaxassislik kasblarini egallash jarayonida badiiy asar mohiyatini to'g'ri ilg'ashga, adabiy janrlarni idrok eta bilishga e'tibor qaratish har jihatdan muhimligini ayonlashtiradi. Shuningdek, Prezidentimizning turli nutq va ma'ruzalarida ta'kidlanganidek, madaniyat sohasida jaholatga qarshi ma'rifat bilan kurashish, yoshlarimizni haqiqiy san'atni anglashga o'rgatish, ularning estetik olamini sog'lom asosda shakllantirish bo'yicha muhim vazifalar belgilanishi diqqatga sazovor¹. O'quvchilar barcha ta'lim tizimida ona tili va o'qish fanlarini uzviylik asosida teran o'rganmas ekan, kelgusi yosh avlodlarning qalbini bolaligidanoq insoniy fazilatlar bilan kamol toptirish dushvor. Qolaversa, inson tafakkuri bir joyda to'xtab qolmaganidek, ta'limdagi islohotlar ham hamisha yangi talqinlarni taqozo etadi.

Har bir yangi davr inson tafakkurining o'zgarishi, dunyoqarashi, tushunchasida tub burilishlar ro'y berishi bilan taraqqiyot sari ilgarilab boradi. Ijtimoiy hayotdagi tadrijiy taraqqiyot, ilm-fan yutuqlari kishilik jamiyatining ma'naviy olamini yuksaltirgani sayin o'z tarixi, qadriyatleri, tamadduni hamda istiqboli haqidagi qarashlari kengayadi. Buning ifodasi ona tili va o'qish darslarida ham aks etishi tabiiy.

TA'LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING O'RNI

Reja:

1. **Innovatsiya.**
2. **Innovatsion texnologiya haqida ma'lumot.**
3. **Ta'limda innovatsion texnologiya masalalari.**

Mavzuga doir tayanch tushunchalar: innovatsiya, innovatsion texnologiya, ta'lim, axborot, loyiha, o'qitish metodi.

Ta'limdagi innovatsion faoliyat ta'lim sohasidagi innovatsiyalarning paydo bo'lishiga qaratilgan kompleks faoliyatni o'z ichiga oladi. Bu innovatsiyalar ta'lim jarayonini tashkil etishning usul va usullari, ta'lim va tarbiya jarayonida foydalaniladigan resurslar, ilmiy nazariyalar va tushunchalar bo'lishi mumkin. Innovatsiyalar yangi ilmiy bilimlarni, qandaydir kashfiyotlar, ixtirolarni olishga qaratilgan tadqiqot faoliyatidan foydalanish orqali rivojlanadi. Bundan tashqari, innovatsiyalarning paydo bo'lishi loyihalash ishlarining natijasi bo'lishi mumkin, bunda mavjud ilmiy nazariyalar va tushunchalar asosida amaliy harakatlarni amalga oshirish imkoniyatlarini aks ettiruvchi instrumental va texnologik bilimlar ishlab chiqiladi. Shunday qilib, innovatsion loyihalar yaratiladi, bu esa keyinchalik yangi texnologiyalarning paydo bo'lishiga olib keladi. Innovatsiyalar ta'lim faoliyati jarayonida ham rivojlanadi. O'quv jarayonida talabalarning nazariy va amaliy bilimlarini rivojlantirish amalga oshiriladi, keyinchalik ular innovatsiyalarni yaratish bilan bog'liq bo'lgan amaliy hayotning turli sohalarida qo'llanilishi mumkin. Ta'limda innovatsion texnologiyalarni o'qitishda muayyan yondashuvlarni tatbiq etish asosida qo'llaniladi, ya'ni yangi texnologiyalarni rivojlantirish uchun asos bo'lgan talablar va maqsadlarni o'z ichiga olgan tamoyillar hisoblanadi.

Pedagogik sohadagi barcha innovatsiyalar jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining hozirgi bosqichiga aniq mos kelishiga asoslanadi. Hozirgi vaqtda ular o'quvchilarning mustaqilligini rivojlantirishga, o'z-o'zini o'rganish va o'z-o'zini rivojlantirish

qobiliyatlarini shakllantirishga, o'quv dasturlarini mexanik ravishda emas, balki ongli ravishda o'zlashtirishga qaratilishi kerak. Hozirgi vaqtda axborot texnologiyalarining odamlar hayotidagi roli sezilarli darajada oshdi. Zamonaviy jamiyat axborotlashtirish deb ataladigan umumiy tarixiy jarayonga aralashdi. Bu jarayon har qanday fuqaroning axborot manbalaridan foydalanish imkoniyatini, axborot texnologiyalarining ilmiy, ishlab chiqarish, jamoat sohasiga kirib borishini, axborot xizmatining yuqori darajasini o'z ichiga oladi.

Ta'lim sohasidagi innovatsion texnologiyalar doimiy ravishda rivojlanib, ularning turlari kengayib bormoqda. Quyidagi asosiy texnologiyalar guruhlarini ajratish mumkin:

1. Fan ta'limi sohasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yoki AKT. Ushbu texnologiyalardan foydalanish axborot jamiyatining rivojlanishi va hayotning barcha sohaslarida axborot vositalarini faol joriy etish bilan bog'liq. Bunday texnologiyalar talabalar ongini axborotlashtirishga qaratilgan. Ta'lim dasturlari informatika, axborot jarayonlari va AKTni o'rganishga qaratilgan yangi fanlarni o'z ichiga oladi. Professor-o'qituvchilar va talabalarining axborot madaniyatini oshirishga yordam berish uchun o'quv jarayoni ham faol ravishda axborotlashtirilmoqda.

2. Shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar. Ushbu texnologiyalar shaxsni ta'lim va tarbiyada ustuvor o'ringa qo'yishga qaratilgan. Butun ta'lim jarayoni shaxsning o'ziga xosligi va rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda shaxsni rivojlantirishga qaratilgan.

3. O'quv jarayonini axborot-tahliliy ta'minlash. Ushbu guruh texnologiyalaridan foydalanish har bir o'quvchi, sinf, parallel, ta'lim muassasasining rivojlanishini o'rganishga, ularni adekvat baholashga qaratilgan.

4. Intellektual rivojlanish monitoringi. Texnologiyalar grafiklardan foydalanishga, test tizimiga, individual o'quvchilarning rivojlanish dinamikasini va, umuman, ta'lim sifatini kuzatish imkonini beruvchi yangi baholash usullariga asoslangan.

5. Ta'lim texnologiyalari. O'quv jarayonini ta'limdan ajratib bo'lmaydi. Shuning uchun shaxsni, uning asosiy fazilatlarini rivojlantirishning yangi usullari joriy etilmoqda.

6. Didaktik texnologiyalar. Ular ta'lim muassasasi rivojlanishining asosiy omili hisoblanadi. Bunday texnologiyalar an'anaviy va innovatsion texnologiyalardan foydalanishni o'z ichiga olgan texnika va vositalar majmuasiga asoslanadi: o'quv adabiyotlari bilan mustaqil ishlash, audiovizual, multimedia vositalaridan foydalanish, tabaqalashtirilgan o'qitish usullari.

Ilmiy bilimlarni innovatsiyaga aylantirish jarayoni, uni hodisalarning ketma-ket zanjiri sifatida ifodalash mumkin, bu jarayon davomida innovatsiya g'oyadan ma'lum mahsulot, texnologiya yoki xizmatga qadar yetuklanadi va amaliy foydalanishda tarqaladi.

O'qituvchi innovatsion texnologiyalarga asoslanib darsni tashkil etar ekan, turli texnik vositalardan ham (kompyuter, proyektor, elektron doska va hokazo) foydalanishi mumkin. O'qituvchining faoliyatida innovatsiyalar qanchalik ko'p bo'lsa, mazmun shunchalik oshadi. Ta'limda innovatsion texnologiyalar va interfaol metodlar haqidagi tasavvurlar barqaror va mukammal shaklga ega emasligini ham e'tirof etish kerak. Har bir o'qituvchi ta'limga individual tarzda yangilik kiritishi mumkin. Innovatsion texnologiyalar o'qituvchi o'z faoliyatidan qoniqmaslikdan kelib chiqadi.

Ta'lim sifati – davlat ta'limining ijtimoiy tizimi, jarayoni va natijada shaxs, jamiyat va jamiyatning manfaatlari va manfaatlariga mos keladigan ehtiyojlarini qondirish imkoniyatini ta'minlaydigan ta'lim xizmatlarining iste'mol xususiyatlari to'plamidir.

Innovatsion texnologiyalardan dars jarayonida foydalanishning o'ziga xosligi shundaki, ular o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati orqali amalga oshiriladi. O'qitish jarayoni o'qituvchi hamda o'quvchilar faoliyatini o'z ichiga oladi. O'qituvchining faoliyati o'quv materialini bayon qilish, o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini orttirish, fikrini teranlashtirish va e'tiqodini shakllantirish, o'quvchilarning mustaqil mashg'ulotlariga rahbarlik qilish, ularning bilim,

ko'nikma va malakalarini tekshirish hamda baholashdan iborat. O'z ishiga ixlos bilan qaragan o'qituvchida chinakkam ehtiros bo'ladi.

Hozirgi davr ta'lim taraqqiyoti yangi yo'nalish – innovatsion faoliyatni maydonga olib chiqdi. Axborot – yuksak rivojlangan texnologiyalar asri deb yuritilayotgan XXI asrga kelib, ta'lim jarayoniga innovatsiyani keng joriy qilish masalasiga e'tibor yanada kuchaytirildi. O'zbekistonda ham so'nggi yillarda innovatsiya boshqa sohalarga qaraganda birinchilardan bo'lib ta'lim tizimiga kirib keldi va innovatsiyani ta'lim jarayonida qanday o'z aksini topganligini quyidagilarda ko'rishimiz mumkin. Pedagogik fanlar tizimiga innovatsiyaning kirib kelishini

pedagogika fanlari tarkibiga quyidagilar bilan belgilandi:

- a) gender pedagogikasi;
- b) evristik pedagogika;
- v) majburiy pedagogika;
- g) androgogik pedagogika.

– O'qitish metodlariga innovatsiya aktiv, passiv va interaktiv metodlarining kirib kelishi misolida ko'ramiz. Aktiv metodni qo'llash talabalarni dars jarayonidagi faolligini oshirishga xizmat qilsa, passiv metod talabalarni bir tomonlama tushuncha berilishi bilan izohlanadi. Interaktiv metod esa birgalikda faol harakat qilishi (o'qituvchi bilan talaba, talaba bilan talaba) tushuniladi.

– Dars shakliga innovatsiyaning kirib kelishini standart, nostandart hamda vertual dars shakllari misolida ko'rishimiz mumkin.

– O'qitish turlaridagi innovatsiyani muammoli ta'lim, evristik ta'lim, darajalangan ta'lim, integratsiyalangan ta'lim, interfaol ta'lim, informal ta'lim, rasmiy ta'lim, norasmiy ta'lim turlari mavjud.

– O'qitish vositalariga innovatsiyani kirib kelishini dars jarayonida multimedia, elektron doskalar va boshqa vositalarni misol qilish mumkin.

– O'qitish metodlaridagi innovatsiyani quyidagi metodlarda ko'rishimiz mumkin:

1. *Aktiv metod* – dars jarayonida faollashuviga, ma'lum bir holat va voqelikka nisbatan fikrlashga – mulohaza yuritishga undaydi.

2. *Passiv metod* – dars jarayonida talabalarda o'rganilayotgan mavzu bo'yicha bir tomonlama tushuncha hosil bo'lishiga olib keladi.

3. *Interaktiv metod*. Bu metodning maqsadi dars jarayonida o'qituvchi va talabalarni birgalikdagi faol xatti-harakatlariga asoslanadi. Dars shaklidagi innovatsiyani quyidagi shaklda ko'rishimiz mumkin.

a) standart dars – dars ichidagi struktura o'zgar olmaydi;
b) nostandart dars – dars ichidagi struktura o'zgaradi;
v) vertual dars – ya'ni masofadan o'qitish. Pedagogik innovatsiyada “yangi” tushunchasi markaziy o'rin tutadi. Shuningdek, pedagogik fanda xususiy, shartli, mahalliy va subyektiv yangilikka qiziqish uyg'otadi. Xususiy yangilik V.A. Slasteninning aniqlashicha, joriy zamonaviylashtirishda muayyan tizim mahsuloti unsurlaridan birini yangilashni ko'zda tutadi. Murakkab va progressiv yangilanishga olib keluvchi ma'lum unsurlarning yig'indisi shartli yangilik hisoblanadi. Yangilik – bu vositadir: yangi metod, metodika, texnologiya va boshqalar. V.I. Zagvyazinskiy yangi tushunchasiga ta'rif berib, pedagogikadagi yangi bu faqatgina g'oya emas, balki hali foydalanilmagan yondashuvlar, metodlar, texnologiyalardir, lekin bu pedagogik jarayonning unsurlari majmuan yoki alohida olingan unsurlari bo'lib, o'zgarib turuvchi sharoitda va vaziyatda ta'lim va tarbiya vazifalarini samarali hal etishning ilg'or boshlanmalarini o'zida aks ettiradi. Pedagogik innovatsiyalar – bu maqsadlarga samarali erishishga yordam beradigan ta'lim sohasidagi yangiliklarni ishlab chiqish, joriy etish, sinovdan o'tkazish va baholash jarayoni. Ular orasida: ta'lim jarayoni vaqt o'tishi bilan o'zgaradi, mehnat bozori bo'lajak xodimlarga yangi talablarni qo'yadi va o'qitish o'zgartiriladi, yangi maqsadlarga moslashtiriladi, bunga erishish uchun yangi pedagogik usullar, uslublar va usullar zarur.

Ta'limdagi innovatsiyalar quyidagi maqsadlarga erishishga yordam beradi:

ta'lim jarayonini insonparvarlashtirish, demokratlashtirish;
talabalarning kognitiv faolligini faollashtirish;

ta'lim va tarbiya ishlarini tashkil etish samaradorligini oshirish;

O'quv materialining metodika va didaktika nuqtayi nazaridan o'zgartirishlari.

Ta'limga yondashuv – bu yangi texnologiyalar uchun asos bo'lgan asosiy tamoyil, talablar va maqsadlar to'plami. Zamonaviy ta'limning talabi o'quvchilarga imkon qadar ko'proq bilim berish emas, balki ularni o'z-o'zidan o'rganishga, nafaqat bilishga, balki olingan ma'lumotlar bilan ishlay olishga o'rgatishdir.

Pedagogik innovatsiyalar ikkita asosiy yondashuvga asoslanadi: Talabaga yo'naltirilgan yondashuv o'quv jarayonini har bir talaba shaxsiga yo'naltirishni nazarda tutadi. Zamonaviy pedagogika har bir o'quvchining o'ziga xos tajribasi va xarakterini hisobga olishi, uning individualligi va iste'dodini rivojlantirishi kerak. Ushbu yondashuvni amalga oshirish tanlov tamoyillariga tayanishni o'z ichiga oladi (talabalar o'zlari xohlagan sohalarni tanlashlari mumkin), ishonch (o'qituvchilar tomonidan avtoritar bosimning yo'qligi), ijodkorlik va muvaffaqiyat, subyektivlik, individuallik.

SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Innovatsiya deganda nimani tushunasiz?
2. Ta'limda innovatsion texnologiya deganda nimani tushunasiz?
3. Innovatsion texnologiyalar qanday guruhlarga bo'linadi?
4. O'qitish metodlaridagi innovatsiyani aytib bering.
5. Dars jarayonida innovatsion texnologiyaning o'rni haqida ma'lumot bering.
6. Pedagogik innovatsiyalar deganda nimani tushunasiz?

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Алдашев И. Использовать специфические свойства компьютера, позволяющие индивидуализировать учебный процесс и обратиться к принципиально новым познавательным средствам. "Экономика и социум" №6(73) 2020 www.iupr.ru
2. <https://serviceproekt.ru/uz/uslugi/klassifikaciya-innovacii-prezentaciya-na-temuinnovacionnye/> © serviceproekt.ru
3. Абдулхаева Ф. Применение информационных технологий в изучении языков является фактором эффективности. "Экономика и социум" №12(91) 2021 www.iupr.ru
4. Oliy ta'limda faol va interaktiv ta'lim texnologiyalari (darslarni o'tkazish shakllari): darslik / komp. T.G.Muxin.-Nijniy Novgorod: NNGASU, 2013.-97 p.
5. Gushchin Yu.V. Oliy ta'limda interfaol o'qitish usullari // "Dubna" Xalqaro tabiat, jamiyat va inson universitetining psixologik jurnali, 2012. - No 2. - B. 1-18.
6. Zaxarova, I.G. Ta'limda axborot texnologiyalari: oliy ta'lim uchun darslik. darslik muassasalar / I.G.Zaxarov. - M.: "Akademiya", 2008., 338-bet
7. Султанова. С.М., Нурматова .И., Орзигул .X. (2021). Совершенствование финансового анализа информационной системе бухгалтерского учета АО "Узбекистон Темир Йуллари". "O'zbekiston transport tizimida raqamli va innovatsion texnologiyalarning iqtisodiy samaradorligini baholashning dolzarb masalalari", 2(1), 137-142.

“4 K” MODEL

Reja:

- 1. “4 K” modeli haqida umumiy ma’lumot.**
- 2. Kolloboratsiya.**
- 3. Kommunikativlik.**
- 4. Kreativ va kritik fikrlash.**

Mavzuga doir tayanch tushunchalar: 4K, kolloboratsiya, kommunikativlik, kreativ fikrlash, kritik fikrlash, hamkorlik, ta’lim konsepsiyasi

Ma’lumki, o’zgarishlar davrida ta’lim tizimi ijtimoiy jarayonlardan kelib chiqqan holda shiddat bilan rivojlanishni taqozo etadi. Ta’lim orqali jamiyatda kelajakdagi vazifalarni bajarishga qodir bo’lgan yangi avlod shakllantiriladi. Barcha fanlar qatori ona tili bugungi kunda mamlakatimizning har bir fuqarosi umumiy madaniyatining zaruriy elementi bo’lib, umumta’lim maktabini bitirib chiqqan yoshlar ijtimoiy, iqtisodiy hamda madaniy hayotning turli jabhalarida, muloqot va munosabatning barcha turlarida o’zbek tilidan erkin, samarali, to’g’ri foydalana olish, uning cheksiz imkoniyatlaridan to’laqonli bahramand bo’lish, zaruriy ko’nikma, malakalarga ega bo’lishlari kerak. Buning uchun esa ona tili darslarida o’quvchilarni mustaqil va ijodiy fikrlashga yo’naltirish lozim. Ta’limni isloh qilish tizimga yangi innovatsion uslublarni joriy etish bilan bog’liq. Ana shunday yondashuvlardan biri “4K” modelidir. “4K” modeli kolloboratsiya, kommunikativlik, kreativ fikrlash, kritik fikrlash kabi tushunchalarni qamrab oladi:

1. Kolloboratsiya – ta’lim oluvchining jamoa bo’lib ishlash qobiliyatini shakllantirish.

2. Kommunikativlik – odamlar bilan muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirish.

3. Kreativ fikrlash – o’z maqsadiga erishish yo’lida yangiliklarga qo’l urish,

noodatiy qarorlar qabul qilish, ixtirochilik ko’nikmalarini o’rgatish.

4. *Kritik fikrlash - o'z mustaqil fikriga ega bo'lish va uni ifoda etish; masalaga tanqidiy yondashish demakdir.*

Zamonaviy ta'lim yod olishga yo'naltirilgan kontent o'rniga o'quvchining mustaqil faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi, tanqidiy, kreativ va ijodiy fikrlash, jamoada ishlash kabi muhim ko'nikmalarni shakllantirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yimoqda. Shu bilan birga, fanlarda berilayotgan mavzu va topshiriqlar maktab bitiruvchilarining jamiyatda o'z o'rinlarini topishga ko'maklashuvchi hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak. An'anaviy ta'limda nima? qachon? qayerda? degan savollarga javob topilar va bu o'quvchilarning xotirasini rivojlantirar edi. Ko'nikma shakllanmagani hisobiga bolalar hayotda duch keladigan masalalar, muammolarga javob topa olmasligi mumkin. Agar o'quvchida muammoga keng qamrovli yechim topish ko'nikmasi shakllantirilsa, muammoga duch kelganda unga qanday yechim topish ustida bosh qotiradi. Mas'uliyat, ishtiyoq, tanqidiy fikrlash, muammoga o'ziga xos uslubda yechim topish kabi ko'nikmalar asosida shaxs xarakteri shakllanadi.

Kollaboratsiya (fransuzcha - collaboration) - umumiy manfaatga birga erishish uchun ikki yoki undan ko'proq kishining sherikchiligi demakdir. Shaxsning kollaborativ o'quv muhitiga kirishi o'quvchining insoniy munosabatlarga kirisha olish xususiyatini rivojlantirishga, amaliy, ilmiy va nazariy faoliyat ko'nikmalarini o'zlashtirishga, muayyan ijtimoiy normalar va funksiyalarni shakllantirishga faol jalb qilishni o'z ichiga oladi. O'quvchi jamiyatda o'zini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni egallaydi, jamoa a'zolari bilan faol munosabatda bo'ladi, kelajakda turli xil ijtimoiy vaziyatlarda o'zini qanday tutishni, muloqot qilishni o'rganadi. Hamkorlik muhiti ijodiy salohiyatga ega bo'lib, o'quvchi shaxsiga samarali ta'sir ko'rsatadi. Bunday muhitda o'quvchi o'zini jamoa faoliyat subyektini, ta'lim jarayonining faol ishtirokchisi sifatida his qiladi, o'z ahamiyatini va shaxsiy qadriyatini tushunadi.

Kollaboratsiya - ikki yoki undan ortiq kishining umumiy maqsadlarga erishish uchun har qanday sohada birgalikdagi

faoliyati bo'lib, bunda bilim almashish, o'rganish va kelishuvga erishish (konsensus) amalga oshiriladi.

Kollaboratsiya – pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishi o'quvchilar o'rtasida o'zaro hamkorlikni qaror toptirishi;

– o'quvchilar tomonidan o'quv predmetlari bo'yicha egallagan ko'nikma, bilim va malakalarini amaliyotga tatbiq eta olishini ta'minlashi;

– o'quvchilarda mustaqil, erkin va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishi;

– o'quvchilarning o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqara olishlari, qobiliyatlarini namoyish qilishlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishi lozim.

Kollaboratsiya, ya'ni hamkorlikda o'qitish g'oyasi turli mamlakat olimlari, jumladan, Amerika J. Xopkins universiteti professori – R. Slavin (1990), Minnesot universiteti professori – R. Jonson, D. Jonson (1987), Koliforniya universiteti professori – Sh. Sharon (1988) tomonidan ishlab ishlab chiqilgan [1]. O'tgan asrning 70-yillarida J. Dyui hamkorlikda o'qitishda natijalarni oldindan ko'ra bilish, amaliy faoliyatni tashkil etish g'oyasini ilgari surdi. [2]

Hamkorlikda o'qitish g'oyasi didaktikada 1970-yillarda paydo bo'lgan va Buyuk Britaniya, Kanada, Germaniya, Avstraliya, Niderlandiya, Yaponiya, Isroil mamlakatlari ta'lim muassasalarida keng qo'llanila boshlagan.

Hamkorlik pedagogikasini novator-pedagoglar (Sh.A. Amonashvili, S.N. Lisenko, I.P. Volkov, V.F. Shatalov, E.N. Ilin va boshqalar) pedagogik jarayon ishtirokchilari (o'qituvchi va o'quvchilar) o'rtasida insonparvarlik tamoyiliga asoslangan o'zaro munosabatlarni tashkil etishini ta'kidlab o'tadilar. Hamkorlik pedagogikasi uchun konseptual ahamiyatga ega qoidalar A. Avloniy, G'. G'ulom, K.D. Ushinskiy, A.S. Makarenko, V.A. Suxomlinskiy, J.J. Russo, Ya. Korchak, K. Rodjers va boshqalarning pedagogik qarashlarida o'z ifodasini topgan.

Metodik adabiyotlardan ma'lumki, takrorlash va mustahkamlash darslari o'quvchilarning ma'lum mavzu doirasida

olingan ko'nikma, malaka va bilimlarini takomillashtirish, kengaytirishga asoslanadi.

Mustahkamlash – o'qituvchi va o'quvchi hamkorligida amalga oshiriladigan hamda egallangan nazariy bilimlarning, shakllantirilgan amaliy ko'nikma va malakalarning xotirada saqlanish darajasini oshirish uchun amalga oshiriladigan mashqlar tizimi, ta'limda qo'llaniladigan metod. Ta'lim jarayonida yangi mavzuni o'tishdan oldin ta'limning bir bosqichidan ikkinchisiga o'tishda bilimlarni mustahkamlashga yo'naltirilgan ta'limiy tadbirlar (o'tilganlarni so'rash, savol-javob o'tkazish, test sinovlari va boshqalar) olib boriladi. Bu bilim, ko'nikma va malakalarning mustahkam bo'lishi (o'zlashtirilishi) ning asosiy omillaridan biridir. Mustahkamlashning ishonchli vositalaridan biri muntazam tarzda yangi bilimlarni egallashda oldingilaridan umumli foydalanishdir. Mustahkamlashning pedagogik tadbir sifatidagi asosiy vazifasi shunchaki qaytarish emas, balki mustahkamlash vositasida yangi bilimlarni egallash uchun zamin yaratish, o'quvchilarda ulardan amaliy foydalanish malakalarini tarkib toptirishdan iborat. Mustahkamlash vositasida o'quvchilarning o'tilgan dars materiali qanchalik o'zlashtirgani aniqlanadi. O'tilgan materiallarni mustahkamlashda o'qituvchi o'quvchilarning mustaqil ravishda mavzuga aloqador materiallarni turli qo'shimcha manbalar (qo'shimcha adabiyotlar, lug'atlar ensiklopediyalar, internet materiallari va b) dan izlash malakalarini tarkib toptirishga alohida e'tibor qaratishi lozim. Takrorlash darslari esa muayyan bilimlar, materiallar, aqliy harakatlarning esga tushirilishi va o'zlashtirilishiga imkon beradigan jarayon mashg'ulotlarining muhim vazifasi harakat, ko'nikma va malakalarni yuzaga kelgan vaziyatlarga binoan turlicha mezonlar bo'yicha takomillashtirish sanaladi. Takrorlash yuzasidan maxsus tanlangan mashqlarni bajarish, aqliy harakatlardan foydalanish o'zgaruvchan sharoitlarda ham ijobiy natijalarga erishishni ta'minlaydi. Demak, aynan takrorlash va mustahkamlash darslarini "4K" modeli asosida tashkil etish ko'zlangan natijani beradi. "4K" modelining birinchi talabi kolloboratsiya – ta'lim oluvchining jamoa bo'lib ishlash qobiliyatini shakllantiradi, rivojlantiradi. Pedagogik hamkorlik

g'oyalari bugungi kunda pedagogik texnologiyalar mazmuniga singdirilgan va "XXI asr ta'limi konsepsiyasi" asosini tashkil etadi.

Hamkorlikda o'qitishning asosiy g'oyasi – o'quv topshiriqlarini nafaqat birgalikda bajarish, balki hamkorlikda o'qish, o'rganishdir. Hamkorlikda o'qitish har bir o'quvchini kundalik qizg'in aqliy mehnatga, ijodiy va mustaqil fikr yuritishga o'rgatish, shaxs sifatida onglilik, mustaqillikni tarbiyalash, har bir o'quvchida shaxsiy qadriyatni tayinlash, mustaqillikni keltirish, o'z kuchi va qobiliyatiga bo'lgan ishonchni mustahkamlash, tahsil olishda mas'uliyat hissini shakllantirishni ko'zda tutadi. Bu jarayonda har bir o'quvchi o'zining muvafaqqiyati guruh muvafaqqiyatiga olib kelishini anglaydi. Shuning uchun mustaqil va sidqidildan aqliy mehnat qiladi, o'quv topshiriqlarini to'liq va sifatli bajaradi, o'quv materialini puxta o'zlashtiradi, o'rtoqlariga hamkor bo'lishni, o'zaro yordam uyushtirishni o'rganadi. Hamkorlik muhitini yaratish metodikasi A.S. Makarenko tomonidan ishlab chiqilgan va tajribalarda isbotlangan "Jamoani rivojlantirish nazariyasi" bilan chambarchas bog'liqdir.

Bu nazariyaning mohiyati shundan iboratki, insonning shaxs sifatida shakllanishi va rivojlanishida jamoa (kollektiv) muhim o'rin tutadi. Sababi har bir inson jamiyatda yashaydi, faoliyat yuritadi, boshqa odamlar bilan munosabatlarga kirishadi. Bizning fikrimizcha, bu nazariya shaxsiyatga yo'naltirilgan, insonparvarlik yo'nalishiga ega, chunki jamoaning ijodiy salohiyatidan foydalanish shaxsga o'z qobiliyatlarini ochish, shaxs sifatida namoyon bo'lish imkoniyatini berish mumkin. Bu fikr A.S. Makarenko tomonidan taklif qilingan "hurmat va talab" tamoyiliga ko'ra, o'qituvchi dars mashg'ulotlarida hamkorlik muhitini yaratish asnosida, qat'iylik, talabchanlik va o'quvchi shaxsiga hurmatni uyg'unlashtiradi, guruh a'zolari o'rtasidagi munosabatlarni doimiy nazorat qiladi, o'quvchilarda o'zaro totuvlik, javobgarlik, birgalikda harakat qilish qoidalarini singdirib boradi. Hamkorlikda ta'lim olishning o'ziga xosligi shundaki, o'quvchi aynan jamoada yoki kichik guruhda o'zini qay darajada namoyon qila olishiga e'tibor qaratiladi. Ya'ni hamkorlik muhitining ijodiy salohiyati qanchalik yaxshi ochib berilsa, pedagogik jarayon ishtirokchilari o'rtasidagi munosabatlar

qanchalik boy va qiziqarli bo'lsa, o'quvchilarning bilim olish jarayoniga qiziqishi shu darajada ortadi. O'quvchi turli vaziyatda o'z fikrini dadil bayon etadi – axborotni qidiradi, olingan ma'lumotlarni ongli va obyektiv baholashni o'rganadi. Demak, o'quvchining tashabbuskorlik, optimizm, o'ziga ishonch kabi shaxsiy fazilatlar takomillashadi. Hamkorlikdagi o'zaro ta'sir ishtirokchisining subektivligi o'qituvchining sinfda o'quvchilarning guruh, jamoa, juftlik faoliyatini tashkil etish qobiliyati bilan ta'minlanadi. Metodik adabiyotlarda guruhlashda quyidagi fikrlarni hisobga olish kerakligi bayon etiladi:

- hamkorlik ishtirokchilari bilan birgalikda guruhda ishlash qoidalarini ishlab chiqish zarur;
- guruhlar tarkibi almashib, o'zgarib turishi kerak;
- har bir guruhga turli vazifalar (rollar)ni belgilash;
- guruhlar bajaradigan vazifalar doimo o'zgarib, almashib turishi kerak;
- guruhlarda faqat konstruktiv (asosli) tanqidga ruxsat berish mumkin.

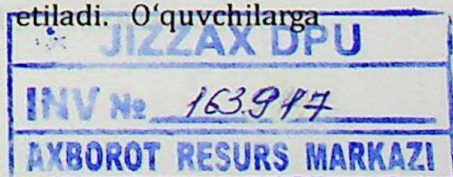
Bunday holda, o'qituvchi fassilyatorga aylanadi, ya'ni yordamchi rolini o'ynaydi, guruh muloqotini ta'minlaydi, guruhlararo muhokama uchun qulay muhit yaratishga hissa qo'shadi. Hamkorlikda har bir o'quvchi ta'lim jarayonining bevosita ishtirokchisi bo'lishi, bilish faoliyat turlarini ongli ravishda tanlab olishi, fikrlash faoliyati bilan shug'ullanishi, o'z fikrini erkin bayon etishga o'rganishi, imkoniyatlarini ro'yobga chiqara olishi zarur. Takrorlash va mustahkamlash darslarida kichik guruhlarda ishlash jarayonida ta'lim oluvchilar bir-biriga o'rtoqlik yordamini ko'rsatadilar, o'zlashtirishi pastroq o'quvchilar do'stona yordamni his qiladilar, guruhlar o'rtasida sog'lom raqobat ruhi tug'iladi, bu ularni muvaffaqiyatli faoliyatni shakllantirish uchun qulay psixologik muhit yaratadi. Bunday hollarda o'qituvchining roli faqat muvofiqlashtirish, yo'l-yo'riq, maslahat va rag'batlantirishdan iborat. Hamkorlik muhiti ishtirokchisi muloqot davrida shaxsiy fikrini bayon etish bilan birga, o'z g'alar fikri bilan ham hisoblashadi, o'zini boshqaradi, u yoki bu ma'lumotlarni bilishi guruhga muvaffaqiyat olib kelishi, aksincha, topshiriqlarni

o'z vaqtida bajarmaslik mag'lubiyatga sabab bo'lishini amaliyotda ko'radi, o'quvchining mas'uliyat hissi ortadi. Intellektual munozara maydoni, xayrixohlik va ishbilarmonlik muhiti shakllanadi. O'qituvchi topshiriqlarni o'quvchilarga taqsimlash chog'ida huddi shu jihatga e'tibor berishi, ya'ni ta'lim oluvchining qaysi mavzu yoki sohani (og'zaki nutqi, yozma nutqi, imlo) o'zlashtirishda qiynalsa, shu yo'nalishdagi vazifalarni topshirishi kerak.

Takrorlash va mustahkamlash darslarida hamkorlikdagi o'quv muhitini tashkil etish o'quvchilarning tanqidiy fikrlash darajasini rivojlantiradi, ularning shaxsiy o'sishiga yordam beradi, mustaqilligini rivojlantiradi, bu ularning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvida bebaho rol o'ynaydi, shuningdek, o'qituvchining o'zini doimiy ijodiy izlanishda bo'lishga undaydi. Takrorlash va mustahkamlash darslarida o'quvchilarni hamkorlikda o'qitishni tashkil etishning bir necha metodlari mavjud:

1. Komandada o'qitish (R.Slavin)da o'quvchilar teng sonli ikki komandaga ajratiladi. Har ikkala komanda bir xil topshiriqni bajaradi. Komanda a'zolari o'quv topshiriqlarini hamkorlikda bajarib, har bir o'quvchi mavzudan ko'zda tutilgan bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishga e'tiborni qaratadi. R.Slavinning ta'kidlashicha, o'quvchilarga topshiriqlarni hamkorlikda bajarish uchun ko'rsatma berilishi etarli emas. O'quvchilar tom ma'nodagi hamkorlik, har bir o'quvchining qo'lga kiritgan muvaffaqiyatidan quvonish, bir-biriga sidqidildan yordam berish hissi, qulay ijtimoiy-psixologik muhit vujudga kelishi zarur. Mazkur texnologiyada o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish sifatini aniqlashda ularni bir-biri bilan emas, balki har bir o'quvchining kundalik natijasi avval qo'lga kiritilgan natija bilan taqqoslanadi. Shundagina o'quvchilar o'zining dars davomida erishgan natijasi komandaga foyda keltirishini anglagan holda mas'uliyatni his qilib, ko'proq izlanishga, bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishga intiladi.

2. Kichik guruhlarda hamkorlikda hamkorlikda o'qitish (R.Slavin, 1986). Bu yondashuvda kichik guruhlar 4 ta o'quvchidan tashkil topadi. O'qituvchi avval mavzuni tushuntiradi, so'ngra o'quvchilarning mustaqil ishlari tashkil etiladi. O'quvchilarga

berilgan o'quv topshiriqlari 4 qismga ajratilib, har bir o'quvchi topshiriqning ma'lum qismini bajaradi. Topshiriq yakunida har bir o'quvchi o'zi bajargan qism yuzasidan fikr yuritib, o'rtoqlarini o'qitadi, so'ngra guruh a'zolari tomonidan topshiriq yuzasidan umumiy xulosa chiqariladi. O'qituvchi har bir kichik guruh axborotini tinglaydi va test savollari yordamida bilimlarni nazorat qilib baholaydi.

O'quvchilarning kichik guruhlardagi o'quv faoliyati o'yin (turnir, musobaqa) shaklida, individual tarzda ham tashkil etilishi mumkin. Hamkorlikka asoslangan o'quvchilarning faolligini oshirishga mo'ljallangan, o'quvchilarni boshqalarning fikrini eshitish, tushunish, hurmat qilish, o'zgaralar manfaatlar bilan hisoblashish, ulardan o'rganish, ularga o'rgatish, ta'sir qila olish, o'zining va boshqalarning "men"ligini sezish, his qilish, o'zini boshqarish, fikrini lo'nda, puxta va aniq bayon qila olishga o'rgatishga qaratilgan interfaol o'qitish usullari tez rivojlanib, ijobiy samara bermoqda. O'zaro hamkorlikning muhim omili va o'quvchilarning o'zaro munosabati xususiyatini belgilovchi asos o'qituvchi bilan o'quvchi hamkorligining shakllaridir. Hamkorlikdagi o'quv faoliyati o'qituvchi va o'quvchi munosabatlarining va birgalikdagi xatti-harakatlarining alohida turidirki, u o'zlashtirish obyektini, bilim faoliyatining barcha qismlarini qayta qurishni ta'minlaydi.

Hamkorlikdagi o'quv faoliyatining maqsadi o'zlashtiriladigan faoliyat va birgalikdagi harakatlar, munosabat va muloqotning boshqarish mexanizmini yaratishdir. Hamkorlikdagi faoliyatning mahsuli o'quvchilar ilgari surgan yangi g'oyalar va o'zlashtirilayotgan faoliyatning mohiyatiga bog'liq maqsadlar va sheriklikdagi shaxs pozitsiyasini boshqarish istaklarining yuzaga kelishidir. Hamkorlikdagi faoliyat usuli deganda o'qituvchi bilan o'quvchining birgalikdagi hatti-harakatlarining tizimini tushunish kerak. Bunday xatti-harakat o'qituvchining o'quvchiga ko'rsatadigan yordamidan boshlanadi. O'quvchilarning faolligi asta-sekin o'sib borib, butunlay ularning o'zi boshqaradigan amaliy va aqliy harakatiga aylanadi; o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi munosabata esa sheriklik pozitsiyasi xususiyatiga ega bo'ladi.

Bahsli, muammoli vaziyat – insonning faoliyati davridagi fikrlash natijasiga bog‘liq bo‘lib qoladigan murakkab holatga yoki sharoitga tushib qolishidir. Bunday holatda u hodisa yoki jarayonni qanday izohlashni bilmaydi. Bahsli, muammoli vaziyatlar o‘quvchilarning aqliy kuchini zo‘riqtiradi, u vaziyatni oydinlashtirish uchun yo‘llar qidira boshlaydi, qiyinchiliklar bilan to‘qnashadi. Inson muammo bilan yuzmayuz (to‘qnash) kelgandagina fikrlay boshlaydi. O‘zida mavjud bilimlar bilan fikrlab amallar bajara boshlab, saviyaga mos darajadagi xulosalarga kela boshlaydi. O‘quvchilar o‘zlari bajargan topshiriqlarni qanday qilib bajarganliklarini aytib, tushuntirib bera olishlari lozim. Muammo hal qilish jarayonidagi tushunmay qolgan o‘rinlarini o‘z so‘zlari bilan ifodalab bera olishi o‘qituvchi uchun muhimdir. Nemis pedagogi Disterveg bekorga “Noqobil o‘qituvchi haqiqatni aytadi qo‘yadi, yaxshi o‘qituvchi esa uni topishini o‘rgatadi” deb aytmagan. Bu o‘rinda o‘qituvchining vazifasi faqat mavzuni tushuntirib berish emas, masalani to‘g‘ri qo‘ya bilishi, o‘quvchilarni o‘z faniga qiziqтира olishi, uning tuyg‘ularini bezovta qila bilishi va muammoni hal etishda hamkor sifatida qatnashishdan iborat. Bola faoliyati erkin bo‘lsa, hurligiga dahl qilinmasa, unda shaxsga hurmat tuyg‘usi paydo bo‘ladi. Bahs jarayonida o‘qituvchining o‘quvchilar bilan hamkorligi bolani mutelikdan, ko‘r-ko‘rona itoatdan qutqaradi. Dars bir maqsad sari intilayotgan hamkorlikning yagona faoliyatiga aylanadi.

SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. “4K” modeli deganda nimani tushundingiz?
2. Kollaboratsiya haqida ma’lumot bering.
3. Kommunikativlik deganda nimani tushundingiz?
4. Kreativ fikrlashning o‘ziga xos jihatlari haqida ayting.
5. Kritik fikrlash tushunchasini misollar orqali tushuntirib bering.
6. Sizningcha, “4K” modelini maktablarda joriy etish orqali o‘quvchilarning ilmiy salohiyatini oshira olamizmi?

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Azizxo'jaeva N.M. (2006) Pedtexnologiya va pedagogik mahorat. – T.: "Fan.", 61–69-b.
2. Берикханова А.Е. (-2017) Создание коллаборативной учебной среды как средство формирования успешности личности будущего учителя. Вестник КазНПУ. Алмата.
3. Выготский Л.С. (2016) История развития высших психических функций// М.:Издательство Юрайт,. –359с. – Серия: Антология мысли.
4. Зиёмухаммедов Б. (2002) Янги педагогик технология: назария ва амалиёт. – Т.: "Chinor ENK".
5. Макаренко А.С. (1972) Коллектив и воспитание личности. – М.: Педагогика, – 334 с.
6. Мавлонова Р.А. [va boshq.] (2016) Педагогика. Дарслик. – Т.: "Наврўз", 105-Б.
7. Mavlonova. K.M [va boshq.] (2022) – Ona tili [Matn] : 6-sinf uchun darslik Toshkent : Respublika ta'lim markazi. –224 b.
8. Образование: одним больше, другим меньше? Региональное исследование в области образования в Центральной и Восточной Европе и СНГ. – М: "ЮНИСЕФ", 2007. С 48.
9. Педагогика: энциклопедия (2015) II жилд/тузувчилар:жамоа.-Тошкент: Ўзбекистон Миллий энциклопедияси. Давлат илмий нашриёти. -376 бет.
10. Сафина Д.В., Мусина Р.Г.(2007) Таълим бериш ва ўқишнинг интерактив усуллари.Ўқувқўлланма.5-модуль, - Т.- 43-б
- 11.<https://uza.uz/uz/posts/zamonaviy-darsliklar-anday-b-lishi-kerak-08-07-2020>
- 12.<https://kun.uz/news/2019/02/12/kunuzdan-innovatsion-lugat-trendsetterdan-startapgacha>
- 13.<http://reja.tdpu.uz/shaxsiyreja/content/2269/html/51990/6>

ZAMONAVIY TA'LIMNI TASHKIL QILISH SHAKLLARI

Reja:

1. Ta'limni tashkil etish shakllari.
2. Ta'limni tashkil etish masalalari.
3. Ta'limning qo'shimcha tashkiliy shakllari.

Mavzuga doir tayanch tushunchalar: zamonaviy ta'lim, rag'batlantirish, individual ta'lim, tashkiliy shakllar, dars, mashg'ulot.

Ilmiy bilimlarni, ayniqsa, istiqlol mafkurasini o'quvchi, talabalar qalbi va ongiga singdirish jarayoni ta'lim-tarbiyaning zamon talablariga javob beruvchi turli shakllari orqali amalga oshiriladi. Ta'lim shakllari mashg'ulotlarni o'tkashzish vaqtiga qarab, hamda o'quvchi talabaning tarkibi va ular faoliyatining xarakter-mohiyatiga qarab belgilanadi.

1. Ta'limni tashkil etish shakllari deganda, aniq muddatda va tartibda o'qituvchining o'quvchilar bilan olib boradigan mashg'ulot turlarini tushunamiz. Hozirgi kunda umumta'lim maktablarida ta'limni sinf-dars shaklida olib borish keng tarqalgan. Insoniyat tarixiga nazar tashlar ekanmiz, ta'limni tashkil etish shakllari ijtimoiy tuzum manfaatlariga mos holda paydo bo'lgan va rivojlangan. Dastlabki davrlarda ta'lim berish ishlari odamlarning mehnat faoliyati, turmush tarzi bilan uzviy bog'langan hamda bilim berish, o'rgatish ishlari yakka tartibda olib borilgan.

Davr o'tishi bilan ko'pchilikka bilim berish ehtiyoji paydo bo'ladi. Ta'lim tizimi mazmuni, bilimlarning murakkablashuvi, bolalarni guruh-guruh bo'lib, to'plab o'qitishni taqozo qilgan hamda ta'lim bilan shug'ullanuvchi mutaxassislar, o'qituvchi tayyorlash zaruriyatini keltirib chiqargan.

Shu davrga kelib o'qitishning maxsus tashkiliy shakllari paydo bo'la boshlaydi. Buning natijasida sinf – dars tizimi paydo bo'la boshlaydi. Xalq orasida hayotiy tajribaga, bilim va tarbiyaga ega bo'lgan kishilar murabbiy, o'qituvchi bo'lib faoliyat ko'rsatdi.

Xalqimiz tarixiga nazar tashlar ekanmiz, maktab va madrasalarda yoshlarga bilim berish bilan shug'ullanganligi "Avesto" va boshqa tarixiy manbalarda ma'lum. Ammo qadim davrlarda ta'limni qat'iy chegaralangan vaqtda bir xil yoshdagi bolalar bilan olib borish, ta'lim mazmunini bosqichma-bosqich berish masalalariga aniqlik kiritilmagan edi.

Ta'limning tashkiliy masalalari Al-Forobiyning "Fan va aql zakovat" asarida o'quv fanlarini guruhlariga bo'lib o'qitish, ularning tarbiyaviy mohiyatini ochish masalalariga e'tibor berilgan. Pedagogika tarixida, ta'lim tashkil etishning asosiy shakli dars hisoblangan. Sinf-dars tizimini didaktik talablar asosida yaratishda buyuk chex pedagogi Yan Amos Komenskiyning (1592-1670) xizmatlari katta, uni sinf-dars tizimining asoschisi sifatida butun dunyo tan olgan.

Y.A. Komenskiy "Buyuk didaktika" asarida, o'quv mashg'ulotlarini guruh shaklida tashkil qilish, o'quv yili va o'quv kunini bir vaqtda boshlash, mashg'ulotlar orasida tanaffuslar berilishini, guruhlardagi bolalarning yoshi va soni bir xil bo'lishiga alohida e'tibor berdi. Dars davomida o'quvchilar diqqatini to'plash, materialni batafsil tushuntirish, o'quvchiga savollar berish, o'zlashtirish jarayonini nazorat qilish zarurligini ta'kidlaydi.

Nazariyasi va o'qituvchilar tayyorlash amaliyoti shakllarini turli ichiga oladi. Jamiyatda yuzaga kelgan yangi talablar bilan bog'liq ayrim shakllari kelib chiqishi, evolyutsiyasi va o'chirish. Har bir bosqich uningiz qoldiradi, shuning uchun keyingi rivojlanishiga ta'sir qiladi. Bu fan munosabati bilan ta'lim frontal shakllari haqida ko'plab ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Zamonaviy didaktikasi frontal, guruh va individual mashg'ulotlarga bo'linadi: majburiy, ixtiyoriy, uy, sinf saboq kabilarni qamrab oladi.

Jumladan, har bir dars aniq maqsadni ko'zlagan holda puxta rejalashtirilmog'i lozim. Bu jarayonda o'qituvchi darsning ta'limi va tarbiyaviy maqsadini belgilaydi. Dars bosqichlarini, ya'ni qanday boshlash, qanday tamomlash ko'rgazmali materiallardan foydalanish kabilarni oldindan hal qilib oladi. Har bir dars aniq g'oyaviy, mafkuraviy izlanishga ega bo'lishi lozim. O'qituvchi esa ulardan tarbiyaviy maqsadda foydalanmog'i lozim. Har bir dars

maktabning, ijtimoiy muhitning imkoniyatini hisobga olgan holda amaliyot bilan bog'lanmog'i, ko'rsatmali vositalar bilan jihozlanmogi lozim. Har bir dars xarakteriga mos usul, uslub va vositalardan samarali foydalanilgan holda tashkil etilishi lozim. Dars uchun ajratilgan soat va daqiqalarni tejash va unumli foydalanish darkor. Dars jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'zaro faol munosabatda bo'lishi lozim, o'quvchi talaba passiv tinglovchiga aylanmaligi lozim. Mashg'ulotlar butun sinf bilan va har bir bir o'quvchi bilan, ularning shaxsiy xususiyatlari e'tiborga olingan holda olib borilishi kerak. Darsning mazmuni va xarakteriga qarab xalqimizning boy ma'naviy merosidan, ma'naviy qadriyatlaridan samarali foydalanish. O'tilayotgan mavzuning mazmuniga bog'liq holda mustaqil yurtimizdagi o'zgarishlardan o'quvchi talablarni xabardor qilish. Darsda Prezidentimizning ta'lim sohasidagi fikrlari, yurtimiz kelajagi bo'lgan yoshlarimizga, farzandlarimizga qarata aytgan murojaatlaridan o'z o'rnida foydalanish. Ta'lim nazariyasi va amaliyotida dars turlari va ularning tuzilishiga ham alohida muammo sifatida qaraladi va o'rganiladi.

Ta'limni tashkil etishning turlicha shakllari mavjud bo'lib, bularga: dars, ma'ruza, seminar, konferensiya, amaliy laboratoriya mashg'uloti, fakultativ mashg'ulotlar, ekskursiya, ishlab chiqarish amaliyoti, mustaqil uy ishi, maslahatlar, to'garak mashg'ulotlari, kurs loyihalari, malakaviy loyihalar v.b. kiradi.

Zamonaviy maktablarimizda ta'limni tashkil etishning asosiy shakli dars hisoblanadi. Dars o'quvchilarni nafaqat o'quv-biluv faoliyatini samarali tashkillashtirishni, balki o'quvchilar faoliyatini rivojlantirish imkoniyatiga ham ega.

"Dars - aniq maqsadni ko'zlab belgilangan vaqtda bir xil yoshdagi o'quvchilar bilan o'qituvchi rahbarligida olib boriladigan mashg'ulotdir" - deb ta'kidlanadi Sh.Abdullayeva va boshqalarning o'quv qo'llanmasida. O.Roziqov va boshqalar tomonidan yaratilgan Didaktika darsligida "Bir xil tayyorgarlikka ega, yoshlari teng o'quvchilarning doimiy jamoasi bilan ma'lum xona, tartib, jadval asosida o'tkaziladigan mashg'ulotga dars deyiladi" - deb ta'kidlanadi.

Yuqoridagi ta'riflar tahlilidan ko'rinadiki, darsning mohiyati, darsda o'qituvchi va o'quvchilarni o'zaro ta'siri natijasida o'quvchilar bilim, malaka, ko'nikmalarni o'zlashtiradi, qobiliyatlari rivojlanadi hamda darsda o'qituvchining pedagogik mahorati shakllanadi. Dars ko'p qirrali jarayon bo'lib, uning barcha komponentlari (darsning maqsadi, mazmuni, metodi) o'zaro aloqadordir. Har qanday darsning yaratilishi uning maqsadini aniq anglashdan boshlanadi.

Pedagogik faoliyat obyekti bu o'quvchilar faoliyati hisoblanadi, natijasi esa o'quvchilarni o'zlashtirganlik darajasidir. Zamonaviy maktabda darsning maqsadi aniq bo'lishi zarur.

O'qitishning umumiy nazariyasidan kelib chiqib, ta'lim nazariyasi darsga nisbatan bir qancha talablarni ta'riflaydi:

- *maqsadning aniq qo'yilishi;*
- *interfaol metodlardan foydalanish;*
- *ta'lim prinsiplariga amal qilish;*
- *o'quvchilarda motivni shakllantirish;*
- *darsda vaqtdan ratsional foydalanish.*

Dars tipologiyasi – ta'lim nazariyasining murakkab didaktik vazifalaridan biridir. M.A. Danilov, B.P. Yesipov, B.A. Onishuklar dars tiplarini didaktik maqsadga ko'ra asoslaganlar va quyidagi dars tiplarini tasviya etganlar:

- *kirish darslari;*
- *o'quv material bilan tanishtirish darslari;*
- *qonun, qoida, tushunchalarni o'zlashtirish darslari;*
- *o'zlashtirilgan bilimlarni amaliyotda qo'llash darslari;*
- *malakalarni shakllantirish darslari;*
- *takrorlash va umumlashtirish darslari;*
- *nazorat darslari;*
- *aralash darslar.*

I.N. Kazansev darslarni ta'lim metodlarini qo'llashga ko'ra tiplarga ajratadi:

- *ma'ruza-dars, suhbat-dars, ekskursiya-dars, kino-dars, mustaqil ishlash darsi.*

M.I. Mahmudov quyidagi dars tiplarini tavsiya etgan:

- *yangi materialni o'rganish darsi;*

- bilim, malaka, ko'nikmalarni shakllantirish darsi;
- tizimlashtirish va umumlashtirish darsi;
- aralash dars;
- nazorat va bilimlarni tuzatish darsi.

O'qituvchi dars tipi qanday bo'lishidan qat'i nazar, dars samarali bo'lishi uchun uning tuzilishi haqida o'ylashi zarur.

Aralash dars tipi quyidagi bosqichlardan iboratdir:

Tashkiliy bosqich. Didaktik vazifasi - o'quvchilarni darsga tayyorlash.

O'tilganlarni takrorlash bosqichi. Didaktik vazifasi - tekshirish.
Aktiv o'quv bilish faoliyatiga tayyorlash bosqichi. Didaktik vazifasi -

o'quvchilarni bilish faoliyatiga tayyorlash.

Yangi bilimlarni o'zlashtirish bosqichi. Didaktik vazifasi - o'quvchilarda hodisa, jarayon, tushunchalar to'g'risida tasavvurlarni shakllantirish.

O'quvchilarni yangi materialni tushunganligini tekshirish bosqichi.

Bilimlarni mustahkamlash bosqichi. Didaktik vazifasi - bilimlarni

o'zlashtirish bo'yicha o'quvchilar faoliyatini tashkil etish.

Bilimlarni umumlashtirish va tizimlashtirish bosqichi.

Bilimlarni nazorat qilish bosqichi.

Uy vazifasi haqida axborot berish bosqichi.

Bosqichlar dars tiplariga qarab o'zgarishi mumkin.

SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Zamonaviy ta'lim deganda nimani tushunasiz?
2. Ta'limni tashkil etish shakllari haqida ma'lumot bering.
3. Sinf-dars tizimining asoschisi kim?
4. Individual ta'lim deganda nimani tushunasiz?
5. Ta'limning qo'shimcha tashkiliy shakllariga misol keltiring.
6. Dars jarayonida zamonaviy ta'limni tashkil etish bo'yicha fikrlaringizni bildiring.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi, Toshkent, "O'qituvchi", 1992.
2. I.A. Karimov. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" –T.: Ma'naviyat.2008.
3. R. Mavlonova "Tarbiyaviy ish metodikasi" darslik. T. 2014.
4. Safo Ochil. "Mustaqillik ma'naviyati va tarbiya asoslari" T.,O'qituvchi, 1997.
5. Abu Rayhon Beruniy "Hikmatlar". Toshkent, "Yosh gvardiya", 1973.

TA'LIM TEXNOLOGIYALARI, METODLARI VA O'QITISH TEXNIKALARI

Reja:

1. Ta'lim texnologiyalari, metodlari, o'qitish texnikalarini o'rganish.
2. O'rganilgan ta'lim texnologiyalari, metodlari va o'qitish texnikalarini amaliyotda qo'llay olishni o'rganish.
3. Pedagogik hamkorlik tushunchasi.

Mavzuga doir tayanch tushunchalar: ta'lim texnologiyasi, metod, o'qitish texnikalari, pedagogik hamkorlik, o'qituvchi, o'quvchi, faoliyat.

O'quv jarayonida o'zaro hamkorlikka asoslangan do'stona muhitni vujudga keltirish shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonini tashkil etish nuqtayi nazaridan muhim ahamiyatga ega. Kasb-hunar ta'limidagi o'quv-biluv jarayoni o'quvchining huquqlari va erkinliklarini himoya qilish asosida tashkil qilinishi lozim. O'qituvchi bilan o'quvchi orasida o'zaro hamkorlik muhiti yaratilayotganda barcha o'quvchilarning imkoniyatlari va ehtiyojlari hisobga olinishi juda muhimdir. Bu jarayonda o'zaro tenglik muhiti hukmron bo'ladi, o'quv jarayonida o'quvchilarning aksariyat muammolarini yechishga ko'maklashadigan ta'lim-tarbiya jarayoni tashkil etiladi. Ta'lim-tarbiya maktab, ota-onalar, mahalla va o'quvchilar jamoasi hamkorligida, demokratiya va tolerantlik tamoyillari asosida amalga oshiriladi. Bu jarayonda o'quvchilar oddiy ta'lim oluvchilar emas, ta'lim-tarbiya jarayonining teng huquqli, hamkorlik asosida jipslashgan ishtirokchilari bo'lishlariga erishiladi.

Tarixan "Texnologiya" tushunchasi texnik taraqqiyot bilan bog'liq ravishda

yuzaga kelgan va bu tushuncha san'at, hunar va fan haqidagi ta'limotga muvofiq keladi.

Texnologiya deganda, odatda ashyolarni qayta ishlash metodlari va ishlab chiqarish jarayoni hamda ulaming ilmiy tavsiflarining majmui tushuniladi.

Siyosiy lug'at (M.,1989)da texnologiyaga shunday izoh beriladi:

1) ishlab chiqarish jarayonida ashyolar, materiallar, yarim tayyor ashyolarni qayta ishlash, tayyorlash holati, xususiyati, shaklining o'zgarish metodlari yigindisi;

2) ashyolar, materiallar va yarim xom ashyolarga muvofiq ishlab chiqarish qurollari orqali ta 'sir o'tkazish usullari to'g'risidagi fan.

"Qomusiy lug'at"da ham shunga yaqin izoh beriladi, lekin unda birmuncha kengroq yoritiladi: "Fan sifatida texnologiyaning vazifasi har tomonlama samarali va tejamli ishlab chiqarish jarayonlarini aniqlash va amaliyotda undan foydalanish maqsadida fizika, kimyo, mexanika va boshqa qonuniyatlarini bajarish".

Texnologiya grekcha so'z bo'lib, "texnos" - san'at, mahorat, "logos" - ta'limot degan ma'nolarni bildiradi.

"Ta'lim texnologiyasi" tushunchasi "ta'lim metodikasi" tushunchasiga nisbatan kengdir. Ta'lim metodi - o'quv jarayonining majmuaviy vazifalarini yechishga yo'naltirilgan o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati usuli bo'lsa, ta'lim metodikasi esa muayyan o'quv predmetini o'qitishning ilmiy asoslangan metod, qoida va usullar tizimini ifodalaydi.

Ta'lim texnologiyasi - ta'lim maqsadiga erishish jarayonining umumiy mazmuni, ya'ni, avvaldan loyihalashtirilgan ta'lim jarayonini yaxlit tizim asosida bosqichma-bosqich amalga oshirish, aniq maqsadga erishish yo'lida muayyan metod, usul va vositalar tizimini ishlab chiqish, ulardan samarali, unumli foydalanish hamda ta'lim jarayonini yuqori darajada boshqarishni ifodalaydi.

O'qituvchining samarali faoliyat ko'rsatishga undovchi darsning metodik ishlanmasidan farqli o'laroq, ta'lim texnologiyasi o'quvchilar faoliyatiga nisbatan yo'naltirilgan bo'lib, u o'quvchilarning shaxsiy hamda o'qituvchi bilan birgalikdagi faoliyatlarini inobatga olgan holda, o'quv materiallarini mustaqil o'zlashtirishlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishga xizmat

qiladi. Pedagogik texnologiyaning markaziy muammosi – o‘quvchi shaxsini rivojlantirish orqali ta‘lim maqsadiga erishishni ta‘minlashdan iborat.

Pedagogik texnologiya tushunchasining shakllanishi va rivojlanishi tarixida turli qarashlar mavjud bo‘lgan: u texnik vositalar haqidagi ta‘limot deb, hamda o‘qitish jarayonini loyihalashtirilgan holda izchil va muntazam tashkil etish deb talqin qilingan. Hozir pedagogik texnologiyalarning bir qancha ta‘riflari mavjud.

V.P. Bespalko pedagogik texnologiyani amaliyotga tatbiq qilinadigan muayyan pedagogik tizim loyihasi sifatida belgilaydi. U pedagogik tizim texnologiyalar ishlab chiqish uchun asos boladi, deb hisoblaydi. Bunda asosiy diqqat o‘quv-pedagogik jarayonni oldindan loyihalashga qaratiladi, didaktik vazifa va o‘qitish texnologiyalari tushunchasidan foydalaniladi. Shu tariqa V.P. Bespalko o‘quv jarayonini loyihalash g‘oyasini ilgari suradi. Afsuski, hozirigi qadar pedagogik texnologiya va loyiha tushunchalari haqida aniqlik yo‘q.

N.F. Talizina har bir pedagog real pedagogik jarayonni tashkil etishdan oldin o‘quv jarayoni haqida texnologik darajada bilimlar tizimini bilib olgan bo‘lishi shart deb hisoblaydi. U fan va amaliyot oralig‘ida tamoyillarni olg‘a suruvchi, metodlar ishlab chiquvchi, ulami izchil qo‘llash kabi masalalar bilan shug‘ullanuvchi alohida fan bo‘lishi kerak, deb hisoblaydi. Ularsiz pedagogik jarayon texnologiya real o‘qitish jarayoni sifatida asoslanmay qoladi.

Ayrim mualliflar o‘qitish texnologiyalariga fan va san‘at oralig‘idagi fan deb qaraydilar, boshqalari uni loyihalash bilan bog‘laydilar. Shunday qilib, bir yondashuvda o‘qitish texnologiyalari o‘qitishning barcha vositalarini qamrab olgan qandaydir jihozlash sifatida ham belgilanadi. Unda texnologiya o‘quv jarayonini texniklashtirishni taqozo qiladi. Boshqa yondashuvda texnologiyaga ta‘lim amaliyotini yangi yoki zamonaviylashtirilgan bilimlar bilan ta‘minlashning usuli sifatida qarashga imkoniyat beradi. Bunda texnologiyaga ta‘limning ilmiy tamoyillari va amaliyotini tatbiq etish sifatida qaraladi.

Texnologiya tushunchasi 60-yillardagi Amerika va G'arbiy Yevropada ta'limni isloh qilinishi bilan bog'liq ravishda kirib keldi. B. Blui, J. Koroll, P.Ya. Galperin, V.I. Davidov, N.A. Menchinskaya, Z.I. Kalmikova, L.I. Zankov texnologiyalari mashhur. O'qitishni tashkil qilishning texnologik yondashuvlari V.P.Bespalko, N.F. Talizina, L.M. Fridman, Yu.N. Kulyutkina, G.S. Suxobskoy, T.V. Kudryavsev, A.M. Matyushkin, M.I. Maxmutov kabi aksariyat psixolog va didaktikachilarga taalluqlidir.

Texnologik yondashuvlar tahlili shuni ko'rsatadiki, aksariyat o'qitish texnologiyalari bo'sh texnologiyalanganligi bo'yicha qolib ketmoqda. Bir qator texnologiyalarda nazariy asoslar kuehaytirilgan bo'lib, amaliy tomoni u qadar oydinlashtirilmagan.

T.A. Ballo texnologiyaning bir tomonini, ya'ni o'qitishda topshiriqli yondashuvni yoritadi. Boshqalarida yo kompyuter orqali dasturlashtirilgan o'qitish yoki o'qitishning muammoli tuzilmasi ajralib turadi.

L.V. Zankov, T.Ya. Galperin, V.I. Davidov tadqiqotlarida bosqichli o'qitishning yaxlit texnologiyalari haqida fikr yuritiladi.

Pedagogik texnologiyada hali ko'p aniqlanmagan masalalar bor. Bu muammoni tadqiq etish, o'qitish texnologiyasining tushunchasi va metodologik mohiyatini aniqlash bilan bog'liq.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, o'qituvchi o'quv-biluv jarayonini tashkil etar ekan, har bir o'quvchining betakror ekanligi, uning ta'lim-tarbiyasi oilaviy muhitga, sinfdagi mavqeiga, ustozlarining munosabatiga, ruhiy kechinmalari va kayfiyatiga ko'p jihatdan bog'liq bo'lishini unutmazligi lozim. Umumiy o'rta ta'lim muassasasidagi har bir pedagog o'quvchining qalbidan chuqur joy ola bilishi, ularning hurmat-ehtiromiga sazovor bo'la olishga erishishi, o'quvchining eng yaqin kishilaridan biriga aylanishi, quvonchi va tashvishiga sherik bo'lishi, muammoli vaziyatlarda to'g'ri yo'l ko'rsata olishi zarurki, shundagina ta'lim-tarbiya oldiga qo'yilgan maqsadga erishiladi. O'quvchilar orasidagi o'zaro hamkorlik muhitini shakllantirish uchun, avvalo, quyidagilarni amalga oshirish kerak:

- o'quv jarayonida ijodkorlik muhitini vujudga keltirish;
- o'quvchilar faoliyatini muayyan tartib asosida tashkil etish;

- o'quvchilar jamoasi orasida o'zaro do'stona muhitni vujudga keltirish kabilar.

O'zaro hamkorlik va do'stona muhitni vujudga keltirish uchun muayyan maqsadga yo'naltirilgan pedagogik jarayonni shunday tashkil etish lozimki, buning uchun o'quv-tarbiya jarayonining ochiq xarakter kasb etishi va o'zaro axborotlar almashinuvi uchun qulay bo'lishini ta'minlash muhimdir.

Ta'lim jarayonida o'zaro hamkorlikni yo'lga qo'yish uchun o'quvchilarda ongli faoliyat ko'rsatish ko'nikmasini tarkib toptirish, ularni mustaqil, ijodiy fikrlashga o'rgatish alohida ahamiyatga ega. Chunki umumiy o'rta ta'lim o'quvchilari murakkab, ruhiy inqirozlar vujudga keladigan, yuqori quvvatga ega bo'lgan, shijoatli, yangilikka chanqoq, olamni o'zlashtirishga intiluvchan, mustaqillik va moslashuvchanlikka moyil, xulq-atvorida ijtimoiy me'yorlarning shakllanishi jadal sur'at bilan kechadigan yoshda bo'ladilar. Shunga ko'ra quyidagilarning muhimligi kuzatilmoqda:

- o'qituvchi bilan o'quvchilar hamkorligini boshlang'ich sinflardayoq yo'lga qo'yishning zarurligi;

- o'qituvchi bilan o'quvchilar hamkorligini ta'minlashga xizmat qiladigan metodlarni qo'llashning muhimligi;

- o'quvchilarga taqdim etiladigan axborotlar hajmining kengligi va ularni o'zlashtirish o'zaro hamkorlik va fikr almashinish muhitini taqozo qilishi;

- o'qituvchi bilan o'quvchilar orasida do'stona hamkorlikka asoslangan muhitning vujudga kelishi o'qituvchi pedagogik faoliyatining tarkibiy qismiga aylanishi zarurligi;

- o'quvchilar va o'qituvchilar munosabatlarida an'anaviy pedagogik yondashuvlarning saqlanib qolayotganligi va uni bartaraf etish ehtiyojining kuchayayotganligi;

- ta'lim jarayoni samaradorligini ta'minlashda o'qituvchi bilan o'quvchilar hamkorligining muhimligi;

- o'qituvchining muomala odobi, nazokati, shaxslararo muomala maromi,

- o'quvchilar bilan do'stona munosabatni o'rnatuvchi muhim omil ekanligi va boshqalar.

Ta'lim jarayonida o'quvchilarning hamkorlikka asoslangan ijodiy faoliyatini tashkil etish uchun axborotli mahsullarni tayyorlash va ulardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Mazkur jarayonda sun'iy intellekt yoki mantiqiy-lingvistik modeldan unumli foydalanish mumkin. Bilimlarni modellashtirish turli ilmiy yo'nalishlarda turli maqsadlarda amalga oshiriladi. Ekspert tizimlar nazariyasida bu metoddan intellektual vazifalarni kompyuter vositasida yechishda foydalaniladi. O'quv muhitida o'qituvchi ham jismoniy, ham virtual ekspert model sifatida namoyon bo'ladi. Pedagogika fani uchun umumlashgan quvvatlarni qo'lga kiritish o'ta muhim ahamiyatga ega. Chunki u yangi bilimlarni o'zlashtirishni ta'minlaydi. Umumlashgan quvvatlarni sarflash o'quv jarayonida juda zarur hisoblanadi. Jumladan:

1) o'quvchilarni aniq ilmiy, amaliy muammolarni yechishga jalb etish, bu jarayonda ularda muayyan qiziqishlarni hosil qilish;

2) o'quvchilarning o'quv ishlarini shunday tashkillashtiriladiki, mantiqiy-lingvistik modeldan topshiriqlarni yechish vositasi va ularning yechimlarini tekshirish usuli sifatida foydalanish imkoniyati vujudga kelishi;

3) qo'lga kiritilgan natijalar aksariyat hollarda elektron ko'rinishlarda ifodalanishi lozim.

Buning natijasida o'quvchilarda kompyuterdan foydalanishga oid dastlabki ko'nikmalar tarkib topadi va har bir o'quvchida o'zlari uchun zarur bo'lgan axborotlar bazasini yaratishga bo'lgan intilish vujudga keladi. Bu jarayonda guruh a'zolari birgalikda harakat qila boshlaydilar, har bir o'quvchi o'z bilim zaxirasini guruhdoshlari egallagan bilimlar yordamida boyitish imkoniyatini qo'lga kiritadi. Bunda ularga yangi bilimlar bilan boyitilgan o'quv materiallari yaqindan yordam beradi, shuningdek, o'qituvchi intellektual xarakterdagi o'quv topshiriqlaridan kengroq foydalangan holda hamkorlikka asoslangan o'quv muhitini vujudga keltirishi lozim. Ta'lim-tarbiya tizimiga bunday yodashuvni tatbiq qilish natijasida maktab ta'limida yangi yo'nalish vujudga keladi.

Pedagogik hamkorlik o'zida quyidagilarni mujassamlashtiradi:

1) o'quvchilarning quvvatlarini mujassamlashtirish asosida umumlashgan natijani qo'lga kiritishga asoslangan jamoa mehnatini tashkil etish texnologiyasi;

2) intellektual texnologiyalarga asoslangan axborotlarga ishlov berish usullari.

Bunday yondashuv natijasida intellektual madaniyatning yuqori darajasiga erishishi ta'minlanadi. Pedagogik hamkorlik va hamjihatlikka asoslangan bilimlar to'rt ko'rinishda namoyon bo'ladi. Hamkorlik nazariyasi –

1) fundamental ilmiy nazariyalarning vujudga kelishiga asos bo'ladigan, umumiy ilmiy nazariyalar, dunyoqarashlar, g'oyalar, tamoyillar, timsollar, tasavvurlar tizimidan iborat paradigma;

2) nomuntazamlik, ochiqlik, o'tish xarakteridagi jarayonlarning tengsizligiga asoslangan g'oya atrofida birlashadigan muayyan xususiy ilmiy qarashlar;

3) tizimlarning o'z-o'zini tashkil etish yoki o'tish jarayonlariga oid umumiy ilmiy yondashuvlar;

4) ilmda mavjud bo'lgan hukmron tafakkurga barham berish, o'zgarmas tushunchalar va barqaror tafakkur, o'tish xarakteridagi daliliy shakllar va obrazlar, yangicha dunyoqarash – asosini tashkil qiladi.

Ta'lim jarayonida o'quvchilar faoliyatini, dunyoqarashini har tomonlama o'zgartirish tamoman yangi ilmiy-pedagogik asoslarga tayanishni taqozo qilmoqda. Umumiy o'rta ta'lim oldiga qo'yilgan maqsad, vazifa va tamoyillarni amalga oshirish nafaqat ta'lim mazmunini o'zgartirishni talab qilmoqda, balki uning shakllari, metodlari, o'qituvchi faoliyatini ham takomillashtirishga bo'lgan ehtiyoj kuchaymoqda. Hamkorlikda o'qitish texnologiyasida o'quvchilarni hamkorlikda o'qitishni tashkil etishning bir necha metodlari mavjud:

Guruhlarda o'qitish (R.Slavin, Ishmuhamedov)da o'quvchilar teng sonli ikki guruhga ajratiladi. Har ikkala guruh bir xil topshiriqni bajaradi. Guruh a'zolari o'quv topshiriqlarini hamkorlikda bajarib, har bir o'quvchi mavzudan ko'zda tutilgan bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishga e'tiborni qaratadi.

Kichik guruhlarda hamkorlikda o'qitish. Bu yondashuvda kichik guruhlar 4 nafar o'quvchidan tashkil topadi. O'qituvchi avval mavzuni tushuntiradi, so'ngra o'quvchilarning mustaqil ishlari tashkil etiladi. O'quvchilarga berilgan o'quv topshiriqlari 4 qismga ajratilib, har bir o'quvchi topshiriqning ma'lum qismini bajaradi. Topshiriq yakunida har bir o'quvchi o'zi bajargan qism yuzasidan fikr yuritib, o'rtoqlarini o'qitadi, so'ngra guruh a'zolari tomonidan topshiriq yuzasidan umumiy xulosa chiqariladi.

O'qituvchi har bir kichik guruh axborotini tinglaydi va test savollari yordamida bilimlarni nazorat qilib baholaydi. O'qituvchi va o'quvchining hamkorlikdagi faoliyatiga doir tadqiqotlarda asosiy e'tibor o'zaro munosabatning rivojlanishini o'rganishga qaratiladi, o'qitishni guruhli tashkil qilish jarayoni bayon qilinadi. Hamkorlikdagi faoliyat usuli deganda o'qituvchi bilan o'quvchining birgalikdagi xatti-harakatlarining tizimini tushunish kerak. Bunday xatti-harakat o'qituvchining o'quvchiga ko'rsatadigan yordamidan boshlanadi; o'quvchilarning faolligi asta-sekin o'sib borib, butunlay ularning o'zi boshqaradigan amaliy va aqliy harakatiga aylanadi; o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi munosabat esa sheriklik pozitsiyasi xususiyatiga ega bo'ladi. Pedagogika-psixologiya fanida hamkorlikning 8 ta shakli mavjud. Ular quyidagilardan iboratdir:

- 1) faoliyatga kirish;
- 2) mustaqil harakatlar o'qituvchi bilan o'quvchi hamkorlikda bajaradilar;
- 3) o'qituvchi harakatni boshlab beradi va unga o'quvchini jalb etadi;
- 4) taqlid harakatlari (o'qituvchidan ibrat olgan o'quvchi ana shu namuna asosida harakat qiladi);
- 5) madad harakatlari (o'qituvchi o'quvchiga oraliq maqsadni va unga erish usullarini tanlashda yordam beradi va oxirgi natijani nazorat qiladi);
- 6) o'zini-o'zi boshqarish harakatlari (o'qituvchi umumiy maqsadni ko'rsatishda oxirgi natijani baholashda ishtirok etadi);
- 7) o'zini-o'zi ko'rsatuvchi harakatlar;
- 8) o'zini-o'zi uyushtiruvchi o'yinli harakatlar.

SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Ta'lim texnologiyasi deganda nimani tushunasiz?
2. Metod nima?
3. O'qitish texnikalarini amaliyotda qo'llash bo'yicha ko'nikmaga egamisiz?
4. Ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi faoliyati xususida ma'lumot bering.
5. Pedagogik hamkorlik deganda nimani tushundingiz?
6. Pedagogik hamkorlikning sakkizta shaklini ko'rsating?

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasining saylangan Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi. – O'zbekiston ovozi. – 2016. –8 dekabr.

2. Mirziyoyev Sh.M. Ilm-fan yutuqlari – taraqqiyoting muhim omili. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 30-dekabr kuni mamlakatning yetakchi ilm-fan namoyandalari bilan uchrashdi. – Xalq so'zi. – 2016. – 31 dekabr.

3. Karimov I.A. Yuksak malakali va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash – mamlakatni barqaror taraqqiy ettirish va modernizatsiya qilishning eng muhim sharti. –Xalq so'zi – 2012. – 18 fevral.

4. Choriev A., Choriev N. Pedagogika tarixi metodologiyasi. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi. – T.: "Fan" nashriyoti, 2010. – 173 b.

5. Shermuhammedova N.A. Gneseologiya – bilish nazariyasi. O'zR Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. – T.: "Noshir", 2011. – 464 b.

6. Ismatova N. B. et al. Innovative techniques and their importance in the learning process //The Second International Conference on Eurasian scientific development. –2014. – C. 101-104.

7. Исмадова Н. Б. Бўлажак ўқитувчиларни инновацион педагогик фаолиятга тайёрлаш давр талаби //Scientific progress. – 2021. – Т. 1. –№. 5.

8. Хабибова Г.Г., Исмадова Н.Б. Социально-педагогическое исследование выявления уровня знаний об организаторских качествах педагогов профессиональных учреждений//Вопросы науки и образования. – 2021. – №. 12 (137). – С. 14-19.

9. Ismatova N.B. et al. Innovative techniques and their importance in the learning process //The Second International Conference on Eurasian scientific development. –2014. – С. 101-104.

10. Мусаева Н.Н., Авлиякулов Н.Х. Таксономия учебных целей для современного учебного процесса системы среднего специального и высшего профессионального образования//Проблемы современного образования. – 2017. – №. 3

TAJIRIBAVIY O'QUV DASTURINING NAMUNASI (INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI MISOLIDA)

Reja:

1. Informatika va axborot texnologiyalari fanini o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari.
2. Zamonaviy taraqqiyotning eng muhim texnologik yutuqlarini yaratish va ulardan foydalanish.
3. O'qitish metodlari.

Mavzuga doir tayanch tushunchalar: o'quv dasturi, informatika, axborot texnologiyalari, taraqqiyot, o'qitish metodlari, kompetentlik, boshqaruv.

Bugun ta'lim har tomonlama takomillashib zamon talablari asosida tashkil etilishi va yuqori samara berishi kabi masalalarni qo'ymoqda. Ta'limning sifati va samarasi faqatgina tayyorlangan kadrlarga ko'ra belgilanadi. Shunga ko'ra kadrlarni tayyorlashga zamonaviy talablar asosida yondashish maqsadga muvofiqdir. Kompetentli yondashuv tushunchasi, o'rganilishi, o'rni va ahamiyatlidir. Kompetensiya iborasi zamonaviy adabiyotda keng qo'llaniladigan termin bo'lib, ta'lim, xodimlarni tanlash, mehnat natijasini baholash, ta'limning muvaffaqiyatlilik, professional yo'naltirilganlik va shu kabi masalalarni qamrab oladi. Bugungi kunda ma'no nuqtayi nazaridan oxirigacha aniqlashtirilmagan deb hisoblanadi. 1970-yillarda ko'pgina G'arb Yevropa davlatlarida paydo bo'lib, bunda kompetentlik professional tayyorgarlikning yangi yo'nalishini ko'rsatadigan bo'ldi. "Kompetentlik" termini ta'lim faqatgina individual, texnik yoki tajribaviy bilim va qobiliyatni egallash masalalari bilan bog'liq bo'lib qolmay, balki individ shaxsni keyinchalik rivojlantirishga baza bo'lib xizmat qila oladigan qobiliyat va ko'nikmalari majmuasini ifoda qiladi. Ammo bu g'oya barcha Yevropa davlatlarida turlicha o'z ifodasini topdi. Masalan, Germaniyada 1980-yillardan boshlab, "professional faoliyatda kompetentlik" iborasi boshlang'ich professional tayyorgarlik mobaynida erishilishi shart bo'lgan maqsadni

ifodalagan. Bu o'qitish kursi o'zaro bog'liqlik, texnik kompleks va umumiy bilim yig'indisidan iborat bo'lib, bu bitiruvchiga turli ish joylarida ishni davom ettirish imkonini berar edi. Bu umumiy malaka o'zgarishsiz qolishi mumkin emas, u rivojlanib borishi kerak, chunki individ va jamiyat manfaatlaridan kelib chiqqan holda mehnat dunyosining talablari va shartlari ham o'zgarib turadi.

Kompetentlik – biron bir ishni samarali qila olish qobiliyati, ma'lum bir kasbda qo'llaniladigan standartlar bo'yicha bajara olish qobiliyati. Quyidagi kompetentlik turlari mavjud:

- o'zini tutish (individual);
- texnik (professional);
- umumiy;
- maxsus;
- boshlang'ich (porogovaya);
- ijrochi;
- differensial.

1. O'zini tutish (povedencheskaya) kompetentligi – o'zining professional vazifalarini bajarish paytida insonning individualligini xarakterlovchi kompetentlik tushuniladi.

2. Texnik (professional) kompetentlik – bu mehnat natijalari, professional majburiyatlarni bajarish standartlari bilan bevosita bog'liq bo'lgan kompetentlik tushuniladi.

3. Umumiy kompetentlik – ma'lum bir kasb bilan shug'ullanuvchi barcha insonlarni xarakterlovchi kompetentlik hisoblanadi.

4. Maxsus kompetentlik – aniq professional majburiyatlarni samarali bajarish uchun kerak bo'lgan kompetentlik tushuniladi.

5. Boshlang'ich kompetentlik – topshirilgan professional vazifalarni bajarish uchun ishchiga zarur bo'lgan asos, baza kompetentlari tushuniladi.

6. Ijrochilik kompetentligi – erishilgan natijaning sifatini aniqlashtiruvchi kompetentlikdir.

7. Differensial kompetentlik – u yoki bu darajada samarali ijrochilarni farqlashga yordam beradigan kompetentlik hisoblanadi.

Informatika va axborot texnologiyalari fanlarini o'qitish jarayonida kompetentlikni shakllantirishga qaratilgan ta'lim metodlari va vositalaridan foydalanish. Pedagog shaxsiga qo'yiladigan talablar asosida uning modelini ishlab chiqishda oliy ta'limning Davlat ta'lim standartlarida belgilab berilgan quyidagi holatlar asos uchun qabul qilindi:

– pedagogning faoliyat sohalari: *ta'lim; boshqaruv;*

– pedagogning faoliyat turlari: *o'quv; metodik; tarbiyaviy; tashkiliy; ilmiy*

(rahbarlik); kadrlar bilan ishlash; tadbirkorlik; ekspertlik va boshqalar;

– pedagog faoliyat yurituvchi muassasalar: *maktagacha ta'lim; umumiy o'rta ta'lim; o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi; oliy ta'lim; oliy ta'limdan keyingi ta'lim; maktabdan tashqari ta'lim; ta'limni boshqarish organlari.*

Pedagog shaxsiga qo'yiladigan talablar mazmuni asoslandi va ularning har biriga tavsif berildi.

Berilayotgan axborotlar mashg'ulot mavzusining mazmuniga mos bo'lishi bilan birga talabalarda zarur ko'nikma hamda malakalarni shakllantirishni ta'minlovchi topshiriqlar va vazifalardan tashkil topishi, talabalar o'zlashtirishi lozim bo'lgan axborotlar hajmini aniqlashi, ma'lum bir mantiqiy tizimda taqdim etilishi, uzviylik va uzluksizlik tamoyillariga mos kelishi, nihoyat, tizimlilik tamoyiliga javob bera olishi zarur. Shuningdek, axborotlarning talabalar tayyorgarlik darajasiga mos bo'lishi maqsadga muvofiq sanaladi.

Zamonaviy axborot texnologiyalarining vositalari qatoriga: kompyuter, skaner, videokamera, LCD proyektor, interaktiv elektron doska, faks modem, telefon, elektron pochta, multimedia vositalari, Internet va Internet tarmoqlari, mobil aloqa tizimlari, ma'lumotlar omborini boshqarish tizimlari, sun'iy intellekt tizimlarini kiritish mumkin.

O'qitish metodlari ko'p qirralidir. Shu sababli ham ularning ko'plab tasniflari mavjuddir. Bu tasniflarda metodlar bir yoki bir nechta belgilar bo'yicha jamlanadi.

1. An'anaviy tasnif. Umumiy belgi sifatida bilim manbayi olinadi.

- *amaliy*: tajriba, mashqlar qilish , mustaqil ish, laboratoriya ishi.

- *ko'rgazmali* : illyustratsiya, kuzatish.

- *og'zaki*: tushuntirish, hikoya qilish, suhbat, ma'ruza.

- *kitob bilan ishlash*: o'qish, tez ko'rib chiqish, sitata olish, bayon etish, qayta so'zlab berish, konspekt.

- *video metod*: ko'rib chiqish, mashq ishlash.

2. *Hozirgi kunda o'qitish metodlarining uchta katta guruhi alohida ajratilgandir*:

- o'quv-bilish faoliyatini tashkil etish va amalga oshirish metodlari;

- o'quv-bilish faoliyatini nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish metodlari;

- o'quv-bilish faoliyatini rag'batlantirish va motivatsiya metodlari;

3. *Yakuniy bosqich (10 daqiqa)*

3.1. Mavzu bo'yicha talabalarda yuzaga kelgan savollarga javob beradi, yakunlovchi xulosa qiladi.

3.2. Baholash mezoni bo'yicha talabalar bahosini e'lon qiladilar. Mustaqil ishlash uchun vazifa beradi:

"Rezyume" jadvali:

Savollar beradi.

Vazifani yozib oladi.

Ta'lim jarayonining mohiyatini o'zaro bog'langan uchta - o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish kabi omillar tashkil etadi. Xulosa o'rnida har bir fan va mavzu yoritilish jarayoni, avvalo, talaba yuqori darajali bilim olishi va yuqori kasbiy kompetentligini shakllantirishga qaratish ularning kelgusida yuqori salohiyatli va raqobatbardosh kadrlar bo'lib yetishishlariga yordam beradi. Bu, avvalo, jamiyatni rivojlantirishga asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Zero, yuqori malakali pedagog kadrlarni tayyorlash, avvalo, kelgusida ham ta'lim va tarbiya beradigan dargohidan salohiyatli yoshlar yetishib chiqishini ta'minlaydi.

SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Bugungi kundagi zamonaviy ta'limning o'ziga xos xususiyatlari haqida gapiring.
2. Kompetentli yondashuv tushunchasi haqida ma'lumot bering.
3. Kompetentlik turlarini sanab bering.
4. Informatika va axborot texnologiyalari fanini o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari haqida ma'lumot bering.
5. Ta'lim jarayonining mohiyatini qaysi omillar tashkil qiladi?
6. O'qitish metodlarini sanab bering.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Shayusupova A.A., Kamalova S.R. "Malaka va kompetensiyalarni baholash" O'quv qo'llanma Toshkent - 2012.
2. Abduqodirov A.A. va boshq. Axborot texnologiyasi fani bo'yicha kasb-hunar kollejlari uchun o'quv dasturi. - Toshkent: 2000. - 8 bet.
3. Abduqodirov A. A. va boshq. Axborot texnologiyalari: Akademik litsey va kasb -hunar kollejlari uchun darslik. / Abduqodirov A.,
4. Abduqodirov A.A., Hayitov A.G', Shodiev R.R. "Axborot texnologiyalari" T. - "O'qituvchi" - 2002

INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANI DARSLARIGA NAMUNALAR

Reja:

1. Boshlang'ich sinflarda informatika va axborot texnologiyalari fanining maqsadi va vazifalari.
2. Boshlang'ich sinflarda informatika va axborot texnologiyalari fanidan natijalarga erishishga qaratilgan vazifalar.
3. Boshlang'ich sinflarda "Informatika va axborot texnologiyalari" fanidan kutiladigan natijalar.

Mavzuga doir tayanch tushunchalar: informatika, axborot texnologiyalari, kadr, strategiya, kompetensiya, shaxsiy natija.

Mamlakatimizda mustaqillik yillarida amalga oshirilgan keng ko'lamli islohotlar milliy davlatchilik va suverenitetni mustahkamlash, xavfsizlik va huquq-tartibotni, jamiyatda qonun ustuvorligini, inson huquq va erkinliklarini, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik muhitini ta'minlash uchun muhim poydevor bo'ldi, xalqimizning munosib hayot kechirishi, jahon talablari darajasida ta'lim olishi va kasb egallashi, fuqarolarimizning bunyodkorlik salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlar yaratdi.

Bugungi zamon o'quvchilari o'zining aqliy salohiyatini ro'yobga chiqarishga intiladi, u o'z kuchini ishga solishning yanada faol usullarini qidiradi. Ilm dargohining vazifasi - o'sib borayotgan yosh avlodga hayotda ma'no va uning munosib o'rnini topishga yordam berish, buning uchun munosib shart-sharoitlar yaratish. Ilm dargohida yosh avlodlarning o'z oldiga qo'yilgan vazifalarni qiziqish bilan bajarishga imkon beradigan ta'lim tizimini amalga oshirish kerak. Har bir o'qituvchi barcha imkoniyatlardan foydalanishi kerak, shunda farzandlarimiz qiziquvchanlik bilan o'rganadilar. Informatika fanining jozibali tomonlarini, uning aqliy qobiliyatlarini yaxshilashdagi, qiyinchiliklarni yengib o'tishdagi imkoniyatlarini tushunadilar va boshdan kechiradilar.

Boshlang'ich sinflarda "Informatika va axborot texnologiyalari" fanining maqsad va vazifalari. Boshlang'ich ta'limning eng muhim asosiy maqsadi keyingi ta'limning mustahkampoydevorini yaratish, ularning o'quv va bilish faoliyatini mustaqil boshqarish malakalarini rivojlantirishdan iborat.

Boshlang'ich sinflarda "Informatika va axborot texnologiyalari" fani ikki jihatdan ko'rib chiqiladi. Birinchisi, axborot olami, jonli tabiat, jamiyat va texnikadagi axborot jarayonlarining umumiyligi haqida yaxlit va tizimli qarashni shakllantirishdan iborat. Shu nuqtayi nazardan, "Informatika va axborot texnologiyalari" fanini o'qitishning boshlang'ich bosqichida maktab o'quvchilari insonning axborot faoliyati haqida zarur birlamchi tushunchalarni olishlari kerak. "Informatika va axborot texnologiyalari" fanini o'qitishning birlamchi bosqichidagi ikkinchi jihat – bu axborotni olish, qayta ishlash, uzatish, saqlash va foydalanish, o'quv va amaliy muammolarni kompyuter va boshqa axborot va kommunikatsiya texnologiyalari vositalaridan foydalangan holda hal qilish usullarini o'zlashtirish va vositalarini ishlab chiqishdan iborat. Bu jihat boshlang'ich sinf o'quvchilarini uzluksiz ta'limga tayyorlashda o'quv axborot resurslaridan: musiqa kutubxonalar, videokutubxonalar, multimedia o'quv dasturlari, boshqa o'quv fanlari bo'yicha elektron ma'lumotnomalar va ensiklopediyalar, ijodiy va boshqa loyihaviy ishlarni amalga oshirishda faol foydalanish uchun tayyorlash bilan bog'liq. Shu munosabat bilan boshlang'ich sinflarda "Informatika va axborot texnologiyalari" fani kompleks xarakterga ega. Bir tomondan, nazariy va amaliy ravishda kompyutersiz o'qitish amalga oshiriladi, bu insonning axborot faoliyati, ijtimoiy ahamiyatga ega axborot resurslarini (kutubxonalar, arxivlar, Internet saytlari, elektron omborlar va boshqalar) tashkil etish to'g'risida birlamchi tushunchalarni shakllantirishni o'z ichiga oladi. Ma'lumotlar bilan ishlashning axloqiy va axloqiy me'yorlari haqida gapirganda esa, boshqa tomondan, foydalanuvchilarni amaliy o'qitish va ularda kompyuter, AKTdan amaliy muammolarni hal qilish uchun foydalanish to'g'risida birlamchi g'oyalarni shakllantirish

muhimligini qayd etish joiz. Shunday qilib, boshlang'ich maktabda "Informatika va axborot texnologiyalari" fanini o'qitishdan asosiy maqsad – raqamli iqtisodiyot amal qilishi sharoitida jamiyat talablariga javob beradigan zaruriy shaxsiy xislatlarni, jumladan, quyidagi raqamli salohiyat asoslarini o'quvchilarga singdirish muhim vazifa hisoblanadi:

- o'quvchilarda axborot haqidagi, jonli tabiat, jamiyat, texnikadagi axborot jarayonlarining umumiyliigi haqidagi g'oyalar yaxlitligini anglash tasavvurlarini shakllantirish;

- o'quvchilarda raqamli jamiyatda shaxsning xavfsiz axborot faoliyati qobiliyatini shakllantirish;

- o'quvchilarda axborotni olish, qayta ishlash, uzatish, saqlash va undan foydalanish, kompyuter va boshqa zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositalaridan foydalangan holda o'quv va amaliy masalalarni hal qilish usullari va vositalaridan foydalanish qobiliyatini shakllantirish.

Boshlang'ich sinflarda "Informatika va axborot texnologiyalari" fanidan natijalarga erishishga qaratilgan asosiy vazifalar quyidagilardan iborat:

- o'quvchilar har bir dars mavzusi bo'yicha asosiy tushunchalarning mohiyatini tushunishi;

- o'quvchilar axborot, kompyuter va zamonaviy axborot-kommunikatsiya

texnologiyalari vositalari bilan ishlashning xavfsiz va samarali modelini tushunishi;

- dars jarayonida qo'llanadigan zamonaviy metodlar va o'quv qo'llanmalarini

qo'llash orqali o'quvchilar dunyoqarashni kengaytirish;

- o'quvchilarda algoritmik va tanqidiy fikrlash (axborotni tahlil qilish, sintez

qilish, tasniflash hamda umumlashtirish) qobiliyatini rivojlantirish;

- o'quvchilar muammoli ta'lim (muammo, faraz, yechim variantlari) qobiliyatini rivojlantirish.

Boshlang'ich sinflarda "Informatika va axborot texnologiyalari" fanidan kutiladigan natijalar:

shaxsiy natijalar (ta'lim usullarini qo'llash va "ustoz-shogird" (o'qituvchi-o'quvchi) munosabatlari ta'siri ostida erishiladi):

- o'zini o'zi rivojlantirishga tayyorlik, o'rganish va bilishga qiziqishning shakllanganlik qobiliyati;
- o'quvchilarning individual-shaxsiy pozitsiyalarini aks ettiruvchi qadriyatlari mazmunli munosabatlari (yaxshi yoki yomon, to'g'ri yoki noto'g'ri, samarali);
- ijtimoiy kompetensiyalar (empatiya, do'stsevarlik, simpatiya – hamdardlik);
- shaxsiy xislatlar.

SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Boshlang'ich sinflarda informatika va axborot texnologiyalari fanining maqsadi haqida ma'lumot bering.
2. Boshlang'ich sinflarda informatika va axborot texnologiyalari fanining vazifasi haqida ma'lumot bering.
3. Boshlang'ich sinflarda informatika va axborot texnologiyalari fanidan natijalarga erishishga qaratilgan vazifalar xususida o'z fikringizni bildiring.
4. Shaxsiy natijalar deganda nimani tushundingiz?
5. Boshlang'ich sinflarda "Informatika va axborot texnologiyalari" fanidan kutiladigan natijalar haqida o'z fikringizni bildiring.
6. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun axborot texnologiyalari fanining afzalligi haqida ma'lumot bering.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sattorov A. Informatika va axborot texnologiyalari. "O'qituvchi" nashriyot matbaa ijodiy uyi. 2008.
2. Yuldashev U.Yu., Zakirova F.M. Методика преподавания информатики. Учебник для педагогических вузов. – Т. 2005.
3. <http://library.ziyonet.uz/ru/book/47956>
4. <https://kun.uz/uz/60638009>

5. <https://daryo.uz/2022/01/28/shaxsan-ozim-rahbarlik-qilaman-shavkatmirziyoyev-boshchiligida-maktab-talimini-isloh-qilish-kengashlari-tuziladi/>

6. International conference on learning and teaching 2022/1. International scientific conference (2022-year 15-february, Uzbekistan, Tashkent) 29-34-bet.

O'QUV MOTIVATSIYA

Reja:

1. O'quv motivi haqida tushuncha.
2. Bolada o'qishga bo'lgan qiziqishning yo'qolishining sabablari.
3. O'quv faoliyatining asosida mavjud motivlar.

Mavzuga doir tayanch tushunchalar: o'quv motivi, maqsad, qiziqish, intilish, faollik, motivatsiya.

Bugungi kunda jamiyat a'zolari oldiga qo'yilgan ulkan maqsadlarga erishish uchun davr talablariga javob bera oladigan, zukko, ma'rifatli, insonparvar, mustaqil fikrlaydigan, izlanuvchan, tadbirkor, yangilikka intiluvchi, millati bilan faxrlanadigan va kelajakka ishonadigan yoshlarni ta'lim jarayonida shakllantirish zaruriyati vujudga keldi. Chindan ham, bugun farzandlarimizga ta'lim-tarbiya bermas ekanmiz, kelajakni kutolmaymiz. Motivatsiya shaxs faolligi, xulqi va faoliyatini tartibga soluvchi muhim omildir. Chunki insonning har xil xatti-harakatlari ostida ushbu xatti-harakatlarga undovchi asoslar, ularning motivatsiyasi yotadi. Shuning uchun ta'lim jarayoniga faqatgina o'quv-biluv motivlarigina emas, barcha keng qamrovli motivlar o'z ta'sir doirasi bilan ta'sir etib turadi.

O'qitish – ta'lim jarayoniga undash va uni qo'llab-quvvatlash. Biz ta'lim jarayonida faol qatnashuvchi, o'z qarashlari uchun ma'suliyatni his eta oluvchi shaxsni tarbiyalashimiz lozim.

O'quv motivlari mohiyati. Motivlar tizimi o'quv faoliyatining harakatga keltiruvchi kuchi – qo'zg'atuvchisi bo'lib, ular o'z tarkibiga bilish ehtiyojlari bilan bog'liq quyidagi singari o'ta muhim jihatlardan iborat:

- maqsadlar;
- qiziqishlar;
- intilish;
- g'oyalar.

Zikr etilgan o'quv motivlari tizimi o'zining mustahkamligi hamda dinamik xususiyatga egaligi bilan xarakterlanadi. O'quv motivatsiyasining mustahkamligini uning tarkibiga kiruvchi yetakchi ichki motivatsiyalar majmuasi belgilab beradi. A.K. Markovning e'tiroficha, ijtimoiy motivlar bilish bilan bog'liq motivlarni keltirib chiqaradi. Bu motivlar o'quvchining bilishga bo'lgan qiziqishlarini oshirishi, ba'zan esa uning aksi kabi bir-biri bilan qarama-qarshi shakllarga ega bo'lib, u bolaning yosh xususiyati va unga yaratilgan sharoitlar bilan bevosita bog'liq bo'ladi. Olima o'quvchilarning o'qish-bilish bilan bog'liq motiv sifatlarini quyidagi turlarga ajratadi:

Mazmunli – ya'ni ta'lim faoliyati xarakteri bilan bog'liq (anglanganlik, mustaqillik, umumiylik, o'z o'rniga ega bo'lishlik va boshqalar).

Dinamik – bolaning umumiy rivojlanishi bilan bog'liq o'ziga xos psixofiziologik xususiyatlari (qiziqishlarining mustahkamligi, uning iroda va iroda kuchi, qiziqishlarini bir faoliyatdan ikkinchisiga almashtira olish qobiliyati, motivlarining rang-barangligi) bilan bog'liq va boshqalar.

O'quv motivi – bu ma'lum bir faoliyatga yo'naltirilgan xususiy motivdir. Bu o'rinda faoliyat turi – o'qish, o'rganish, bilish faoliyatidir. O'quv motivlari rivojlanib kelayotgan o'quvchiga nafaqat o'z yo'nalishini belgilab olishni, balki o'zida mavjud imkoniyatlarni to'liq ishga solishni hamda emotsional-irodaviy jihatlarini ham namoyon qilish va rivojlantirishda muhim omil vazifasini o'tab beradi. Shuningdek, u o'quvchining ma'lum bir oraliqdaga o'quv faoliyatini xolisona baholash va undagi sifat o'zgarishlarini aks ettirishning muhim omili vazifasini ham o'tashga xizmat qiladi. Barcha faoliyat turlari singari ta'lim faoliyati motivatsiyalari ham shaxsda mavjud juda ko'plab quyidagi singari omillar bilan belgilanadi yoki ularga chambarchas bog'liq bo'ladi:

- ta'lim tizimining xarakteri;
- ta'lim muassasasida pedagogik jarayonning tashkil qilinishi;
- ta'lim oluvchilarining o'ziga xos (jinsi, yoshi, bilim darajasi, qobiliyati, o'qish-bilishga bo'lgan munosabati, o'zini baholay olishi, boshqalar bilan hamkorlik qila olish sifatleri) jihatleri;

- o'qituvchi (pedagog) shaxsi va uning o'quvchilarga hamda pedagogik faoliyatga bo'lgan munosabati;

- o'quv fanining o'ziga xosligi.

O'qish motivlari manbalari. Ta'lim faoliyati ko'pmotivlilik xususiyatiga ega, chunki ta'lim oluvchi o'quvchining faollik manbalari xilma-xil va rang-barangdir.

Pedagogikada faollikning uch manbasi ajratiladi:

- *ichki*;

- *tashqi*;

- *shaxsiy (xususiy)*.

Ta'lim faoliyatining *ichki manbasiga* o'quvchining bilish hamda ijtimoiy (jamiyat a'zolari tomonidan qabul qilingan va e'tirof etiladigan yutuqlarni qo'lga kiritishga bo'lgan intilishi) ehtiyojlari kiradi.

Ta'lim faoliyatining *tashqi manbalari* asosan ijtimoiy talablardan iborat. Talablar ijtimoiy odob normalari, muloqot, faoliyat jarayonida jamiyat talablariga amal qilishni taqozo etadi. Jamiyat a'zolarining ta'lim faoliyati jarayonida qiyinchiliklarni yengib o'tish faoliyatini nazarda tutadi. Imkoniyatlar - bu ta'lim jarayonini amalga oshirish bilan bog'liq shart-sharoit (maktab, darslik, kutubxona va boshqalarning mavjudligi)lardir.

Shaxsiy manbalar. Sanab o'tilgan ta'lim faoliyatining faollik manbalari orasida shaxsiy manbalar boshqalariga nisbatan asosiy o'rinni egallaydi. Shaxsiy (xususiy) manbalarning tarkibiga shaxsning qiziqish, ehtiyoj, hamda ta'lim, shuningdek, boshqa faoliyat turlarida ham o'zini namoyon etish, ko'rsatish, o'zligini anglash, jamiyatda o'z o'rnini topishga intilishi bilan bog'liq xatti-harakatlari majmuasi kiradi. O'quv faoliyatining ichki, tashqi va shaxsiy (xususiy) faollik manbalari uyg'unligi bevosita ta'lim jarayoni sifati va uning yakuniy natijalariga o'zining amaliy ta'sirini ko'rsatadi. Mazkur faollik manbalaridan birining yetishmasligi o'quv motivlari tizimining nomukammalligiga yoki ular tarkibining buzilishiga olib keladi.

O'quv motivlari tasnifi. Yuqorida zikr etilgan faollik manbalari asosida quyidagi motivlar guruhini ajratib ko'rsatish mumkin:

Ijtimoiy motivlar (ta'limning ijtimoiy ahamiyatini anglash, uning shaxsni rivojlantirish xususiyatiga egaligini bilish, ta'limning dunyoqarashni o'stirish, fikr doirasini kengaytirishning zaruriy sharti ekanligini tushunib yetish va boshqalar). Ijtimoiy motivlar shunday motivlarki, bunda bola ta'limni hayotiy zarurat sifatida anglab yetadi va o'z ustozlaridan rag'bat olishga intiladi. Ular ta'lim faoliyati jarayonidagi ichki o'quv motivi shakliga xos bo'lmasa-da, tabiiy hol sifatida qabul qiladi.

Anglab yetilganlik - bilim olishga bo'lgan qiziqish, qiziquvchanlik, bilish qobiliyatlarini o'stirishga bo'lgan intilish, intellektual faoliyatdan zavq ola bilish va boshqalar.

Shaxsiy - o'zini hurmat qilish, o'rtoqlari orasida ajralib turishga bo'lgan intilish, hurmatga loyiq bo'lgan shaxslarga taqlid, atrofdagilarning e'tiborida bo'lishga bo'lgan intilish singari. M.V.Matyuxina bular orasidan ikki asosiy motivni ajratib ko'rsatadi.

I. O'quv faoliyatining asosida mavjud motivlar:

1) *ta'lim mazmuni bilan bog'liq motivlar*: o'quvchini yangi faktlarni bilish-o'rganishga, bilimlarni egallashga, turli vositalar asosida o'rganilayotgan jarayonning tub mazmun-mohiyatini bilish, anglab yetishga yo'naltiradi;

2) *o'quv jarayoni bilan bog'liq bo'lgan motivlar*: o'quvchida ta'lim jarayonida turli xarakterdagi topshiriqlarni bajarish paytida intellektual faollik namoyish etishga, tafakkur qilish, mushohada yuritish, shuningdek, ta'lim jarayonida topshiriqlarni bajarish chog'ida uchraydigan qiyinchiliklarni yengib o'tish, ya'ni bolani natija bilan emas, balki ta'lim jarayonidagi faoliyatning qiziqarliligi bilan band qilib qo'yish.

II. Ta'lim faoliyati bilan bevosita bog'liq bo'lmagan motivlar:

1) *keng ko'lamdagi ijtimoiy motivlar*: vatan, jamiyat, otana va pedagoglar oldidagi burch motivlari.

2) *o'zligini anglash motivlari* (ta'limning kelajakdagi ahamiyatini his qilish, bo'lajak kasbiy faoliyatga o'zini tayyorlash va b.) va o'z-o'zini takomillashtirish, rivojlantirish (ta'lim asosida o'z shaxsini kamol toptirish).

3) *tor doiradagi xususiy motivlar*: maqtovga sazovor bo'lish, yaxshi baho olishga intilish, tengqurlari orasida ajralib turish (xotirjamlik va farovonlik motivsiyasi), birinchi o'quvchi bo'lish, o'z tengqurlari orasida munosib o'ringa ega bo'lish istagi (istiqlol motivatsiyasi).

4) *salbiy motivlar*: ota-onasi, o'qituvchilari, tengqurlari orasidagi ko'ngilsizliklardan qochish (ko'ngilsizliklardan qochish motivatsiyasi).

SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. O'quv motivi haqida tushuncha bering.
2. Ta'lim faoliyati motivatsiyalari haqida ma'lumot bering.
3. O'qish motivi manbalariga nimalar kiradi?
4. O'quv motivini tasniflang.
5. Ta'lim faoliyati bilan bevosita bog'liq bo'lmagan motivlarga misol keltiring.
6. Siz nimadan motivatsiya olasiz?

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ganiyeva M. (2021). Effective Methods of TRIZ.
2. Ганиева М.А., Жумаева Ш.Х. (2018). Формирование методов групповой работы с учащимися общеобразовательных школ. Вопросы науки и образования. (10 (22)), 149-151.
3. Ганиева, М. (2021). Важность использования “триз” для развития учеников начального класса. Academic research in educational sciences, 2(5), 129-133.
4. Ганиева, М. А., Муродинова, Н. Р., Жумаева, Ш.Х. (2018). Трудности при изучении многозначных глаголов русского языка учащимся узбеками средних общеобразовательных школ. Проблемы педагогики, (3 (35)), 108-109.
5. Kizi, G. M. A., Kizi, B. L. A. (2018). The diversities in terminology of relationship. Dostijeniya nauki i obrazovaniya, (9 (31)), 22-23.

6. Maftuna, G. (2021). Effective ways to Use Triz (The Theory of Inventive Problem Solving) in Elementary School. Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT, 9, 85-88.

7. Murodinova, N., Ganiyeva, M. The role of family to develop for perfect person.

8. Tarbiya. Ota-onalar va murabbiylar uchun ensiklopediya. Tuzuvchi: M.I.Amanov. -T.: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. 2000-2005. Davlat ilmiy nashriyoti

9. G'aniyeva, M. (2021). Boshlang'ich sinf darklarida triz (ixtirochi masalalarini hal qilish nazariyasi) dasturini qo'llashning samarali usullari. Scientific progress, 2(5), 108-112.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI FANIDAN DIKTANT YOZISHNI SAMARALI TASHKIL ETISH

Reja:

1. Ta'limiy diktant turlari.
2. Grafik xatolarni tuzatish mashqlari.
3. Orfografik xatolarni tuzatish mashqlari.
4. Shevaga oid so'zlar.

Mavzuga doir tayanch tushunchalar: diktant, ta'limiy diktant, ta'kidiy diktant, o'z diktant, izohli diktant, saylanma diktant, erkin diktant, rasm diktant, lug'at diktant, ijodiy diktant, grafik xato, orfografik xato, shevaga oid so'zlar

Ta'limiy diktantlarni o'tkazish vaqtini, o'rnini, turini o'qituvchining o'zi belgilaydi. Ta'limiy diktantlar uchun darsning ma'lum bir qismi (5-10 daqiqasi), ba'zan bir dars ajratiladi. Bu diktant o'quvchilar bilimini mustahkamlash maqsadida o'tkaziladi. Ta'limiy diktantda o'qituvchi o'quvchilarga o'rgatilayotgan hodisaning imlosini bir necha tahlil usullaridan foydalani tushuntiradi, o'quvchilar so'zlarni to'g'ri yozishlariga ishonch hosil qilgach, uni yozishga ruxsat beradi. Har qanday yo'l bilan xatoning oldini olish chorasi ko'riladi. Masalan, 1-sinfda *a va o unililari* o'rganilayotgan darsda bo'g'in tovush, tovush-harf tahlili o'tkaziladi. *Baho, bahor* so'zlarining birinch ibo'g'inida *a* harfi yozilishini o'quvchilar bilib olgach, o'quvchilardan biri shu so'zlarni xattaxtaga yozadi va tahlil qilinadi. So'ng so'z o'chirib tashlanadi, shundan keyin aytib turib yozdiriladi. Ta'limiy diktantlar tashkil etish va bajarilish usuliga ko'ra quyidagi turlarga bo'linadi:

1. Ta'kidiy diktant.
2. O'z diktant yoki yoddan yozuv diktanti.
3. Izohli diktant.
4. Saylanma diktant.
5. Erkin diktant.

6. *Rasm diktant.*

7. *Lugʻat diktant.*

8. *Ijodiy diktant.*

Shulardan erkin va ijodiy diktantlarda matn maʼlum oʻzgarishlar bilan yoziladi. Quyida izohli diktant, erkin diktant, ijodiy diktant turlariga toʻxtalamiz.

*Taʼkidiy diktant*dan qoidani tatbiq etish usullarini yaxshi bilib olish maqsadida foydalaniladi. Matnni yozishdan oldin, uni yozish jarayonida, izohli yozuvdagi kabi oʻquvchilar soʻzni qanday yozishni va nima uchun shunday yozilishini tushuntiradilar. Taʼkidiy diktant matni namunasi: *Egizaklar Hasan va Husan – egizaklar. Ular 4-sinfda oʻqishadi. Hasan va Husan bir partada oʻtirishadi. Ikkisi ham aʼlochi. Hamma oʻrtoqlari ularni hurmat qilishadi.*

Diktantni yozdirishdan oldin oʻquvchilar *h* harfi yoziladigan soʻzlarni eshitish orqali topadilar. Uning talaffuzini izohlaydilar. Soʻng oʻqituvchi *“Hasan, Husan, hamma, hurmat soʻzlarini h harfi bilan yozasiz”* deb taʼkidlaydi. Oʻquvchilar diktantni yozib boʻlishgach, doskadagi namunaga qarab yozganlarini tekshiradilar.

*Oʻz diktant yoki yoddan yozuv diktanti*da oʻrganilgan imloviy qoida asosida yoziladigan soʻzlar boʻlgan matnni oʻquvchilar oʻzlari oʻqib yodlaydilar (koʻrib idrok qiladilar) yoki oʻqituvchi rahbarligida eshitib yodlaydilar (idrok qiladilar), keyin oʻzlari mustaqil yozadilar. 2-sinfda yoddan yozuv diktanti orqali *b* va *d* tovushlarining soʻz oxiriday ozilishini mustahkamlash namunasi:

Uydan chiqishar shoshib,

Qoʻchqor, Dilshod va Muxtor.

Sochlarida yarqirar

Yengil, yumshoq oppoq qor.

Quyidagi yoddan yozuv diktanti orqali *h* va *x* tovushlarining soʻz Oxirida yozilishini mustahkamlaydi:

Suvsiz hayot boʻlmas, Mehnatsiz – rohat.

Suvni isrof qilmang, Suv bebaho boylik.

Bugungi ishni ertaga qoʻyma, Ertaning ham rejasi bor.

Oʻquvchilar *h* harfining tagiga chizadilar. Soʻng uning talaffuzini soʻz tarkibida mashq qiladilar.

Izohli diktant o'quvchilarning qobiliyatiga qarab ikki xil o'tkaziladi. O'quvchi, odatda, o'qituvchining ko'rsatmasi bilan ma'lum so'zning yozilishini diktant yozishdan oldin yoki keyin izohlaydi. So'zning yozilishini bo'g'in tovush, tovush-harf tomondan tahlil qiladi, unga qoidani tatbiq etadi. "Kitob – bilim manbayi" – Kitob: Ki-tob. Ikki bo'g'in. Birinchi bo'g'inida k, i; ikkinchi bo'g'inida t, o, b tovushlari bor. Oxirgi b tovushi p tovushi tarzida talaffuz qilinadi. Unda b yoki p tovushini ifodalovchi harfning yozilishini tekshirib aniqlaymiz. Buning uchun so'z oxiriga i tovushini qo'shamiz va aytamiz: kitobi b tovushi yozilar ekan" kabi izohlanadi. O'qituvchi o'quvchilarning imloviy malakalarini shakllantirish maqsadidan kelib chiqib diktant turini tanlaydi va uni darsning biror bosqichida o'tkazadi.

Tekshirish maqsadida o'tkaziladigan lug'at diktant uchun so'zlar soni: 1-sinfda savod o'rgatishdan so'ng 5-6 so'z, 2-sinfda 8-10 so'z, 3-sinfda 10-12 so'z, 4-sinfda 12-15 so'z qilib belgilash maqsadga muvofiq. Ona tili dasturida ham "Tekshirish maqsadida o'tkaziladigan lug'at diktanti uchun taxminiy so'z soni: 1-sinfda savod o'rgatishdan so'ng 6 so'z, 2-sinfda 8-10 so'z, 3-sinfda 10-12 so'z, 4-sinfda 12-15 so'z" deb belgilab qo'yilgan.

Ta'limiy diktantning o'yin shaklida o'tkazilgan turi o'yin diktant deb nomlanadi. O'yin-diktantni "Kim ko'p eslab qoladi?" deb nomlagan holda o'tkazish mumkin. Bu diktantning maqsadi xotirani ishga solish va bu imloviy ko'nikmalarni shakllantirishdir. Bunda o'qituvchi har bir gapni bir marta o'qiydi. O'quvchilar yodida qolganini yozadi. O'qituvchi biroz pauzadan so'ng ikkinchigapni o'qiydi.

O'yin-diktantning materiali sifatida so'z olinishi ham mumkin. Unda ham o'qituvchi 3ta so'zni birdaniga o'qiydi va 10-15 soniya pauza qilinadi. O'quvchi eslab qolganini yozadi. Keyin yana uch so'z o'qib beriladi. Bunday tipdagi o'yin lug'at diktantiga 1-sinfda 5-8, 2-sinfda 8-10, 3-sinfda 10-12, 4-sinfda 12-15 so'z olinadi.

Ta'limiy diktantlarni o'tkazish vaqtini, o'rnini, turini o'qituvchining o'zi belgilaydi. Ta'limiy diktantlar uchun darsning ma'lum bir qismi (5-10 daqiqasi), ba'zan bir dars ajratiladi. Bu diktant o'quvchilar bilimini mustahkamlash maqsadida o'tkaziladi.

Ta'limiy diktantda o'qituvchi o'quvchilarga o'rgatilayotgan hodisaning imlosini bir necha tahlil usullaridan foydalanib tushuntiradi, o'quvchilar so'zlarni to'g'ri yozishlariga ishonch hosil qilgach, uni yozishga ruxsat beradi. Har qanday yo'l bilan xatoning oldini olish chorasi ko'riladi. Masalan, 1-sinfda a va o unilari o'rganilayotgan darsda bo'g'in-tovush, tovush-harf tahlili o'tkaziladi. *Baho, bahor so'zlarining birinchibo'g'inida a harfi yozilishini* o'quvchilar bilib olgach, o'quvchilardan biri shu so'zlarni xattaxtaga yozadi va tahlil qilinadi. So'ng so'z o'chirib tashlanadi, shundan keyin aytib turib yozdiriladi.

Suhbat o'tkazish. Xatolar ustida ishlash borasida ayrim imloviy mavzular ustida qayta suhbat o'tkazish, analitik va sintaktik mashqlarni qaytadan tashkil etish maqsadga muvofiq. Kerakli usullarning qo'llanilishi davomida o'quvchilarning imloviy savodxonligi darajasi maxsus diktant matnlarini yozdirish bilan tekshirib boriladi. Natijada tajriba o'tkazilgan sinflarda qancha foiz ijobiy o'zgarish yuz berishi aniqlanadi. Pedagoglarga tavsiya qilingan usullar quyidagilardan iborat:

Grafik xatolarni tuzatish mashqlari:

- kartochkaga harf elementlari tushirib qoldirilgan 8-10 tadan so'z yozilib, o'quvchilarga tarqatiladi. O'quvchilar esa tushirib qoldirilgan harf elementlarini o'z o'rniga qo'yib, daftarlariga ko'chirib yozadilar;

- yana shunday kartochkalarga harf elementlarini noto'g'ri qo'yib,

o'quvchilarga ularni to'g'rilab ko'chirish vazifasi topshiriladi;

- doskada harflari tushirib yozilgan murakkab so'zlar "Qaysi qator oldin yozadi?" ta'limiy o'yini o'tkazish orqali mustahkamlanadi.

Orfografik xatolarni tuzatish mashqlari:

- o'quvchilarga jarangli undosh bilan tugagan so'zlarni jarangsiz undosh tarzida o'qib, lug'at diktanti o'tkazish;

- tarkibida ketma-ket kelgan bir xil undoshli so'zlarning yarmini aytib, qolganini o'quvchi yozishini ta'minlaydigan lug'at diktanti o'tkazish. Masalan, alalla, el-ellik, is-issiq, ar-arra kabi.

So'z va bosh harflarni tuzatish mashqi:

- soʻzlardagi xatolarni tuzatish uchun oʻquvchilarga shu soʻz ishtirokida gap yozdirish; kichik harf bilan yozilgan soʻzlarni esa ana shu soʻzning kichik va bosh harflar bilan yoziladigan shakllari misolida gaplar tuzish. Masalan,

Oʻlkamizga bahor keldi. – Men Bahor koʻchasida yashayman.

Ona – aziz inson. – Biznikiga Aziz keldi.

Sayyoh orolda qoldi. – Oʻqituvchi Orol dengizi haqida gapirib berdi.

Shevaga oid soʻzlarni tuzatish mashqi:

Bu turdagi xatolarni tuzatish uchun “Chalgʻitma diktant”dan foydalanish yaxshi samara beradi. Oʻtkazilgan tajribalarda oʻquvchilar diktant paytida shoshilmay, fikrlab, sheva bilan adabiy tilning farqini anglagan holda matnni yozishga harakat qilishgan. Chalgʻitma diktant 5-7 sinflarda olinishi mumkin. Chunki bu sinflarda imloviy jihatlarni qamrab oluvchi dars mavzulari koʻproq. Chalgʻitma diktant oʻtkazilishidan oldin oʻqituvchi diktantni sheva asosida aytib berishini, lekin undagi soʻzlarni oʻquvchilar imlo qoidalariga muvofiq yozishlari lozimligini uqtiradi. Masalan, “Diktantlar toʻplami”dagi “Qurbaqa” matni Andijon shevasida quyidagicha aytib berilishi mumkin: Qurbaqa foydaliy jonivor. Kunduzi qurbaqa biror namraq joyda yotadi. U kech kirgandagina ovga chiqib, turli zararliy hasharotlarni tutub yeydi. Bunday diktantlar chogʻida oʻquvchilar bitta matndan besh-oltita soʻzni toʻgʻrilab yozishi natijasida muayyan darajada imloviy koʻnikmaga ega boʻlib boradilar. Mazkur diktant, ayniqsa, bayon va inshodan oldin oʻtkazilsa, bolalar shevaga oid xatolarga yoʻl qoʻymay yozadilar. Diktant oʻtkazilishi davomida oʻqituvchi shoshilmasligi, chalgʻitadigan soʻzlarni toʻgʻrilamasligi darkor. Diktantni tekshirish oʻquvchilar bilan birga olib boriladi. Bunda matn doskaga ilinib yoki monitordan koʻrsatilsa, oʻquvchilar yoʻl qoʻygan xatolarini oʻzlari topib tuzatadilar.

Oʻzini “oqlayotgan” tajriba

Insho va bayonda, muallif gapi va koʻchirma gaplarni yozishda oʻquvchilar tinish belgilarida xato qilishadi. Buni toʻgʻrilash uchun xatolar ustida ishlash soatlarini kutib oʻtirmaslik kerak. Muntazam ravishda turli mavzudagi matnlar asosida “Qayta kuzatish

mashqi”ni o‘tkazib borish darkor. Buning uchun ikki kishining dialogi berilgan matnlarni o‘tganda, matnni o‘qib-o‘rganib bo‘lgach, o‘quvchilardan matnda qaysi mavzuga doir imlo belgilari borligini so‘rash kerak, shundan so‘ng o‘quvchilar dastlab daftarlariga muallif gapi va ko‘chirma gaplarni ajratib yozishadi, so‘ng esa imlo qoidasini yanada yaxshi o‘zlashtirish uchun undagi egalar o‘rniga boshqa kishilik olmoshlarini qo‘yib mustaqil yozishadi. O‘quvchilarida uchraydigan grafik va orfografik xatolarni tuzatishga xizmat qiluvchi “Rasmlar so‘zlaganda usulidan foydalanish mumkin. O‘qituvchi monitorda yozilishi va aytilishi murakkab bo‘lgan narsa-buyumlarning rasmini ko‘rsatadi. O‘quvchilar esa ularning nomini daftarlariga to‘g‘ri yozishga harakat qilishadi. Rasmlarning barchasi ko‘rsatib va yozilib bo‘lingach, so‘zlarning to‘g‘ri yozilgan shakli monitorda navbat bilan namoyish etiladi. O‘quvchilar esa unga qarab o‘z xatolarini to‘g‘rilashadi. Mazkur usulni barcha so‘z turkumlariga moslashtirgan holda o‘tkazish mumkin.

“Harf kassalari”dan zamonaviy usulda foydalaning. Uzoq yillardan buyon pedagoglarimiz so‘zlarni to‘g‘ri yozishga o‘rgatish uchun foydalanib kelayotgan ko‘rgazmali qurollardan biri bu – harf kassalaridir. Ko‘pincha harf kassasi sinf doskasi yonida osilib turadi va o‘qituvchi darsda javob bergan o‘quvchiga mazkur harf kassasidan foydalanib, biror bir so‘zni yozib berishni so‘raydi. Bunda muallima ona tili darslarida “Harf kassasi”dan foydalanib, 5 daqiqa “To‘g‘ri yozuv” mashqini o‘tkazadi. Mashqda har bir o‘quvchi oldiga harf kassasini oladi va o‘qituvchi tomonidan aytilayotgan bo‘g‘in va soddaga so‘zlarni, shuningdek, yozilishi murakkab bo‘lgan so‘z va gaplarni yozadi. O‘quvchilar so‘zlarni yozayotganida o‘qituvchi partalar oralab yuradi va har bir o‘quvchining ish jarayonini, qanday xatoga yo‘l qo‘yayotganini kuzatadi. Xatoga yo‘l qo‘ygan o‘quvchilar doskadagi “Harf kassasi”da so‘zni qaytadan to‘g‘ri yozib berishadi. Bu usulning qulayligi shundaki, o‘quvchi ustozni aytayotgan so‘zni eshitadi, his qiladi va uni ko‘rib turgan harflari yordamida o‘z qo‘li bilan yozadi. Bu, birinchidan, mazkur so‘zning yozilish tartibini xotirasida yaxshi saqlab qolishga yordam beradi, ikkinchidan esa, pedagogning bir vaqtning o‘zida sinfdagi barcha o‘quvchilar bilan ishlashiga sharoit

yaratadi. Hozirda maxsus maktab o'quvqurollari sotiladigan ko'pgina do'konlarda bunday "Harf kassa"larini arzon narxda sotib olish mumkin.

Xatolar ustida ishlash borasida aytilgan yuqoridagi barcha usul va tajribalar bilan tanishish asnosida o'qituvchilar bir gapni ta'kidlashadi: ularni muntazam va izchil qo'llash, onda-sonda yoki mavzu to'g'ri kelganidagina ularga murojaat qilish kutilgan natijani bermaydi. Shu bois, o'qituvchilarimiz o'quvchilarining imlo savodxonligini oshirishni istar ekan, umrboqiy haqiqat – ularni badiiy kitob o'qishga undashdan charchamasligi va yuqoridagi kabi rang-barang va zamonaviy pedagogik usullarni tegishli darslarda muntazam izchillik asosida olib borishi kerak. Shundagina o'qituvchilarimiz uning samarasini o'quvchilarining ravon nutqi va xatosiz yozuvlarida ko'rish baxtiga erishishadi.

SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Ta'limiy diktantning turlarini ayting.
2. Ta'limiy diktantlarni o'tkazish vaqti haqida ma'lumot bering.
3. Grafik xatolarni tuzatish mashqlari haqida ma'lumot bering.
4. Orfografik xatolarni tuzatish mashqlari haqida ma'lumot bering.
5. Shevaga oid so'zlarni tuzatish mashqlariga misol keltiring.
6. Xatolar ustida ishlash borasida o'z fikringizni bildiring.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirzayev A. Diktant metodikasi. – Toshkent, "O'qituvchi", 1979.
2. Abdullayeva Q., Rahmonbekova S., Bekmurodova G., G'ozixo'jayeva G. Diktantlar to'plami. (Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun). – Toshkent: "Niso Poligraf", 2017.
3. Jumayeva S. O'quvchilarning yozma savodxonligini oshirishning ayrim yo'llari// "Ona tili ta'limidagi islohotlar: vazifalar, yechimlar va muammolar" Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Qarshi, 2015, 70-73-betlar.

4. Azimova I., Mavlonova K., Quronov S. va b. Ona tili va o'qish savodxonligi. Umumiy o'rta ta'limning 1-sinfi uchun darslik. 1-2-qism. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021.

5. Azimova I., Mavlonova K., Quronov S. va b. Ona tili va o'qish savodxonligi. Umumiy o'rta ta'limning 2-sinfi uchun darslik. 1-2-qism. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021.

SAVOJ VA TOPSHIRIQLAR

1. Ta'limiy maqsadlarni aniqlash.
2. Ta'limiy maqsadlarni o'zlashtirish va ularni bajarish.
3. O'qish xarakterini tanlash va o'zlashtirish.
4. O'qish xarakterini tanlash va o'zlashtirish.
5. Shaxsning o'zlashtirish xarakterini tanlash.
6. Xarakter ustida ishlash bo'yida o'zlashtirish.

FYODALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirzayev A. Diktant metodikasi. – Toshkent: Uquvchi, 1979.
2. Abdullayeva G., Rahmonbekova Z., Bekmurodova G., G'aniyeva G. O'qish xarakterini tanlash va o'zlashtirish. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2017.
3. Juraev S. O'qish xarakterini tanlash va o'zlashtirish. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2017.
4. Juraev S. O'qish xarakterini tanlash va o'zlashtirish. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2017.
5. Juraev S. O'qish xarakterini tanlash va o'zlashtirish. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2017.
6. Juraev S. O'qish xarakterini tanlash va o'zlashtirish. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2017.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA RASM ASOSIDA MATN TUZISH

Reja:

1. Matn haqida umumiy ma'lumot.
2. Matn haqida o'quvchilarda shakllantiriladigan ko'nikma va malakalar.
3. Rasm va matnning integratsiyalanishi.

Mavzuga doir tayanch tushunchalar: matn, rasm, savodxonlik jarayoni, tayyorgarlik bosqichi, ko'nikma, malaka.

Mamlakatimiz taraqqiyoti va kelajagi ko'p jihatdan ta'lim tarbiya sohasidagi sifat o'zgarishlari, yuqori samaradorlikka erishish ularning jahon ta'limi talablari bilan mosligi amaliy faoliyatdagi o'rnini qay darajada topayotganligi bilan uzviy bog'liqdir.

Boshlang'ich ta'lim asosan o'quvchining ongiga savodxonlik asoslarini elementlarini singdirish davridan iboratdir. Demak, bu davrdagi savodxonlik uzluksiz ta'lim tizimining keying bo'g'inlarini intellektual salohiyati bo'lishligiga mustahkam zamin yaratadi.

Boshlang'ich ta'limning asosiy maqsadlaridan biri ham umumiy o'rta ta'lim uchun zarur bo'lgan savodxonlik davrida shakllantirishga qaratilganidir. Shu sababli bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda ta'lim mazmuniga qo'yilgan talablarga jiddiy yondashmoq lozim bo'ladi. Birinchi va ikkinchi sinflarda bolalar maktab hayotida faoliyat ko'rsatishga tayyorlanadi. O'quv fanlaridan umumiy tushunchalar beriladi, o'qish, yozish, hisoblash, kuzatish va mehnat malakalari hosil qilishga savodxonlik to'liq egallanishiga asosiy e'tibor qaratiladi. Uchinchi, to'rtinchi sinflarda esa bilim, ko'nikma va malakalar yanada mustahkamlanadi, dastlabki nazariy tushunchalar hamda tasavvurlar hosil qilinadi. Ma'lumki, odam hamisha o'zining og'zaki va yozma nutqi takomili bilan qiziqib kelgan. Aynan nutqiy imkoniyatlari orqali inson o'z ichki olamini, tuyg'ularini to'liq namoyon etadi. Boshlang'ich sinflar o'qituvchisi adabiy ta'lim

amaliyotida o'quvchilarning ijodiy nutqiy faoliyatini tizimga solish uchun har xil metod va usullardan foydalanishi mumkin. O'qish darslarida nutq o'stirishning asosiy yo'nalishlaridan biri matnning o'quv tahlili bo'lib, u har xil nutqiy vaziyatlarni hosil qilish, dialogik muloqot uchun vaziyat yaratish, adabiy mavzularda monologik nutq turlaridan foydalanishga o'rgatish orqali amalga oshiriladi. O'quvchilar nutqining rivojlanganligini tekshirish mezonlari faol leksika, terminologiya, tasviriy ifodalarga egalik, nutqni mazmunli, ma'lumotlarga boy qilish, chiqishlarni mantiqiy aniqlik va xulosalarning mustaqilligi bilan boyitish va hokazolar bilan belgilanadi. Kichik o'quvchilarning yozma va og'zaki nutqi darajasi bugungi kunda nafaqat metodik yoki pedagogik, balki jamiyat miqyosidagi ijtimoiy muammolardan biri bo'lib turibdi. Kommunikativ muloqot ishtirokchilarining ko'pchigi o'z fikrini aniq va ravon ifodalashga, fikrlarini ma'lum bir tizimda bayon etish qobiliyatiga, balki ta'lim tizimining barcha bosqichlarida, barcha o'quv fanlari tizimida kuzatish mumkin. Ta'lim amaliyotida, asosan, adabiy ta'limda fikr ifodalashning nozik tomonlari, uning rang-barangligi va emotsionalligiga erishishga e'tibor qaratiladi. Nutq ifodalashda bunday ko'nikmalarni egallash va og'zaki nutqni takomillashtirish suhbat, muhokama, qayta hikoyalash, dialoglar, ma'ruzalar asnosida amalga oshiriladi. Maktabdagi barcha o'quv fanlarini o'zlashtirishda, xususan, boshlang'ich adabiy ta'limda ham o'z maqsadidan kelib chiqqan holda birinchi sinfdan boshlab tasviriy san'at asarlariga murojaat qilinadi. Chunki Xalq ta'limi vazirligining 2018-2019 o'quv yiliga mo'ljallangan tayanch o'quv rejasida tasviriy san'at darslariga boshlang'ich ta'limning 1-sinfidan boshlab haftasiga bir soatdan vaqt ajratilgan. Demak, o'quvchilar ta'limning dastlabki sinfidan boshlab mo'yqalam san'at namunalarini o'rganadilar. Boshlang'ich adabiy ta'lim amaliyotida adabiy-badiiy asarlar qanday o'qib tahlilga tortilsa, mo'yqalam mahsuli bo'lgan suratlarni ham xuddi shunday o'qish va tushunish, tahlil qilish maqsadga muvofiqdir. Chunki badiiy matnda ham, mo'yqalam asarida ham mavzu sujet, g'oya, badiiy uslub, obrazlar, timsollar bo'lib, har ikki yo'nalishdagi asarlarda tasvirlangan voqeaning davri, qahramonlari o'z ifodasini topgan

bo'ladi. Ammo shuni afsus bilan tan olish kerakki, birorta o'qituvchi, nafaqat boshlang'ich sinflar, balki yuqori sinf muallimlari ham, san'at asarlarining yaratilishi, undagi mavzu, sujet, g'oya, badiiylik haqida jo'yali ma'lumot bera olmaydi. Chunki milliy oliy pedagogik ta'limda bo'lajak o'qituvchilar bunga tasviriy san'at namunalarini o'qishga o'rgatmaydi. Shu boisdan tasviriy san'at namunalaridan nechta darsda, qaysi sinfda foydalanishidan qat'iy nazar, mohiyatiga kirilmay, tahlilga tortilmay qoldirilib ketilaveriladi. Sababi o'qituvchilar o'zlari bilmagan narsani o'quvchilariga o'rgata olmaydilar.

Boshlang'ich sinflar adabiy ta'limi jarayonida har xil sujetli rasmlar mazmuni asosida og'zaki hikoya tuzish, insho yozish bilan bog'liq ishlar o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini o'stirish maqsadida tashkil etiladi, albatta. Bo'ajak boshlang'ich sinf o'qituvchilariga oliy maktabda bu haqida tasviriy san'at darslarini tashkil etish maqsadida ma'lum bilimlar qisqacha bo'lsa-da beriladi.

O'quvchilarni insho yozishga o'rgatish davomida insho haqida, yozma nutqning qonun-qoidalari haqida ma'lumot berib borish zarur. Og'zaki nutq bilan yozma nutq o'rtasidagi farq haqida har bir o'quvchi tasavvur hosil qilishi kerak. Og'zaki nutqda so'zlovchi o'z mulohazalarini aytish davomida qo'l harakatlari bilan fikrining osonroq tushunilishiga erishadi. U nutqning mazmuniga ko'ra ohang tanlay olish imkoniyatiga ega.

Insho haqida a'lumot berganda "insho" so'zining ma'nosini sharhlash yaxshi natija beradi. *"Insho" arabcha so'z bo'lib, uning ma'nosi "yaratish", "bino qilish", "qurish", "boshlash" demakdir.* Tilimizda bu so'zning ma'nosi ancha torayib, asosan, o'quvchi va talabalar tomonidan yoziladigan ijodiy yozma ish ma'nosida qo'llanadi.

Insho o'quvchining ma'lum bir mavzuni mustaqil ravishda ochib bera olish, o'z fikrlarini yozma shaklda to'g'ri, ravon, savodli bayon qila olish ko'nikma va malakalarini, shu mavzu bo'yicha bilimlarini namoyish etuvchi ijodiy matn - kichik bir asardir. Yozuvchi va shoir, olim va muxbir o'zi yozadigan asar, ilmiy ish, maqolaga katta ma'suliyat bilan qaragani kabi o'quvchi ham insho

yozishdan oldin unga har tomonlama tayyorlanishi lozim. Zero, insho o'quvchi ma'naviyati va ma'rifati ko'zgidir. Unda o'quvchining bilimlari, his-tuyg'ulari, fikrlarini bayon etish ko'nikma va malakalari o'z aksini topadi.

Insho asosan 3 turlidir:

1. Adabiy insho.
2. Adabiy-ijodiy insho.
3. Erkin insho.

Bizga birinchi sinfdan tanish bo'lgan oddiy yozma tasvirlar, rasm asosidagi Hikoya, turli xil maktublar ham inshoga o'xshaydi. Lekin ularni tom ma'noda insho deb bo'lmaydi. Chunki bunday yozma ishlarda o'quvchining mustaqilligi va ijodiyligi chegaralangan bo'ladi.

1. *Adabiy mavzudagi insholarga* o'qituvchi tomonidan dars mashg'ulotlarida tushuntirilgan va adabiyot darslarida qayd qilingan mavzular kiradi.

2. *Adabiy-ijodiy mavzudagi insholarni* yozishda esa, bir tomondan, darsda alohida mavzu sifatida olingan ma'lumotlar, ikkinchitmondan, sinfdan tashqari o'quvchi o'zlashtirilgan materiallar haqida fikr yuritish talabqilinadi. Birinchi turdagi insholarni yozishda o'quvchining mustaqil fikrlashi nisbatan chegaralangan bo'ladi. Ammo bu mulohaza ularda mustaqil fikrlash talab qilinmasdan, degan xulosaga olib kelmasligi lozim. Ikkinchiturdagi insholarda o'quvchining mustaqilligi yorqinroq seziladi. Chunki ularni yozishda o'quvchining mavzuga munosabati yetakchi ahamiyat kasb etadi.

3. *Erkin insholar* bevosita adabiyot darslarida qayd etilmagan mavzularda yoziladi.

O'quvchilar o'zlari yoqtirgan mavzularda erkin tanlagan holda yozishi mumkin. Masalan, orzular, kasb tanlash, Vatan haqida va yana boshqa mavzular yoritib berilishi mumkin.

O'quvchilar insho yozish malakasini hosil qilishlari davomida mavzu, plan, epigraf, tezis, dalil kabi terminlarning ma'nosini ham o'zlashtirib olishlari kerak.

SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Matnning mazmun mohiyati nimadan iborat?
2. Matn haqida boshlang'ich sinflarda shakllantiriladigan ko'nikma va malakalarni izohlang.
3. Matn va insho turlari qaysilar?
4. Rasm asosida matn yaratish jarayoni qanday amalga oshiriladi?
5. Rasm asosida matn tuzish boshlang'ich sinflarda qaysi sinfdan boshlanadi?

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Арипова М., Носирова Ш. Инглиз тилини ўқитишда замонавий педагогик технологиялардан фойдаланиш//Современное образование (Ўзбекистан). – 2014. – №. 2.
2. Olimov S.S. The innovation process is a priority in the development of pedagogical sciences. – 2021.
3. Олимов Ш.Ш., Ходжиева М.Ш. Возможности применения педагогических технологий в образовательном процессе//Молодежь и XXI век-2020. – 2020. – С. 228-231.
4. Olimov S. The differentiation of education is an important factor of pedagogical technology. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 11, 2020 Part II ISSN 2056-5852

BOSHLANG'ICH ONA TILI DARSLARINI INNOVATSION TEXNALOGIYALAR ASOSIDA TASHKIL ETISH

Reja:

- 1. Innovatsiya haqida umumiy ma'lumot.**
- 2. Boshlang'ich sinflarda innovatsion texnologiyalarning samarasi.**
- 3. Ona tili darslarida innovatsion texnologiyalardan foydalanish.**

Mavzuga doir tayanch tushunchalar: innovatsiya, texnologiya, ona tili, darslik, ta'lim mazmuni, samara.

Bugungi kunda barcha sohalarida o'zbek tilining jamiyatdagi o'rni va nufuzini oshirish bo'yicha keng ko'lamlı ishlar qilinmoqda. Davlatimiz tomonidan ijtimoiysiyosiy, ma'naviy sohalaridagi islohotlar, jumladan, ta'lim-tarbiya ishlarini zamon talablari asosida tashkil etish, madaniyat, san'at va adabiyot sohalarini takomillashtirish, kitobxonlik madaniyatini oshirish bo'yicha qabul qilingan farmon va qarorlar o'zbek tili, xususan, ona tili ravnaqiga xizmat qilmoqda. Ona tilini fan sifatida o'qitish borasida o'z yechimini kutayotgan bir qator dolzarb muammo va kamchiliklar saqlanib qolmoqda. Jumladan, ona tili fanini o'qitishda asosan nazariy ma'lumotlarga e'tibor qaratilgan bo'lib, o'quvchining nutqiy (tinglab tushunish, gapirish, o'qish, yozish) kompetensiyasini oshirishga yetarli e'tibor berilmagan; ona tili fanida o'qitiladigan mavzular sinflar kesimida tahlil qilinganda, o'quvchi uchun murakkab bo'lgan ko'plab grammatik mavzularning mavjudligi; ona tili fanini hayot bilan bog'lab o'tishga, ona tilimizning boy imkoniyatlaridan unumli foydalangan holda, o'quvchilarga mazmunli, sodda, qiziqarli tarzda yetkazib berishga e'tibor qaratilmagan; o'quvchilar darsliklardagi mavzularni o'zlashtirishida qiziqish, ishtiyoq, maylni hosil qiladigan, mantiqiy, kreativ, ijodiy fikrlashga undovchi mashqlar, topshiriqlar o'z aksini topmagan; umumiy o'rta ta'lim maktablarida ona tili fanini o'qitishning yangi, samarali usullari, ilg'or pedagogik

texnologiyalarini keng joriy etish talab darajasida emas; ona tili fanining ilmiy metodik ta'minoti (darslik, o'qituvchi kitobi, mashq daftari, multimedia ilovalar, didaktik materiallar va boshqa) yetarli darajada ishlab chiqilmagan; o'qituvchi va pedagoglarning metodik ta'minotini yaxshilash, ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari va uslubchilari uchun masofadan o'qitish kurslari joriy etilmagan; mavjud oliy ta'lim muassasalarida ona tili fani yo'nalishida o'qituvchi, pedagog kadrlarni tayyorlash sifati bugungi kun talablariga mos kelmasligi ona tili fanini o'qitishni tubdan qayta ko'rib chiqish va zamon talabiga mos ravishda yangilashni taqazo etmoqda. Pedagogik texnologiyalarning maqsadi o'qituvchi va o'quvchining belgilangan maqsadga hamkorlikda erishishlarini ta'minlashdir. O'quv jarayonida o'quvchilar mustaqil fikrlab, ijodiy ishlab, izlanib, tahlil etib, o'zlari xulosa qila olsa, ko'zlangan maqsad amalga oshadi. O'qituvchi o'quvchilarning faoliyati uchun imkoniyat va sharoit yarata olishi o'qitish jarayonining asosi sanaladi. Har bir dars, mavzu, o'quv fanining o'ziga xos texnologiyasi bor. Bugungi kunda bizga ma'lum va keng qo'llanadigan usullardan "Aqliy hujum", "Klaster", "VENN diagrammasi", "BBB", "FSMU" kabilar dars jarayonida o'zlarining samarali natijalarini ko'rsatib kelmoqda. "Qiyoslash metodi", "Davra metodi", "6x6x6" kabi metodlarning dars samaradorligini ta'minlashda o'ziga xos o'rni bor. Xususan, "Qiyoslash metodi" dan adabiyot fanida Odil Yoqubov hamda Pirmqul Qodirov hayoti va ijodi o'rganilgandan so'ng mavzuni mustahkamlash uchun foydalanilsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Buning uchun o'quvchilar uch guruhga bo'linib oladilar. Birinchi guruhga Odil Yoqubov va Pirmqul Qodirovning hayot yo'li va bundagi o'zaro o'xshashliklar, ikkinchi guruhga ularning ijodiy merosi va yaratgan qahramonlari hamda ularning o'xshash zamonlari, uchinchi guruhga esa ularning asarlarida ilgari surilgan g'oyalar xususida fikrlarni umumlashtirish, jamoa bo'lib taqdim qilish so'raladi. Shuningdek, ona tili fanidan "Gapning ikkinchi darajali bo'laklari" mavzusi o'rganilgandan so'ng o'quvchilarga "Guruhlarda ishlash metodi" asosida "Men to'ldiruvchiman!" mavzusida ijodiy matn tuzish topshiriladi. Bu topshiriq yakka tartibda, kichik yoki yakka

tartibda, kichik yoki katta guruhlar tomonidan ham bajarilishi mumkin. Mavzu yuzasidan matn o'quvchilar tomonidan taqdim qilinadi. Bu metod orqali o'quvchilarning jamoada ishlash ko'nikmalari rivojlantiriladi, xotirasi mustahkamlanadi, yozma yoki og'zaki savodxonligi o'stirilib, ijodiy matn yaratish malakasi mustahkamlanadi. Ona tili darslarida o'quvchilarning yozma nutqi va imlosi savodxonligini mustahkamlash maqsadida matn yaratish yuzasidan bir qancha qiziqarli topshiriqlar berish mumkin. Jumladan, "Morfologiya" bo'limini o'tish jarayonida har bir so'z turkumi yuzasidan grammatik ertak yaratish vazifasi topshirilsa, o'quvchilarning grammatik savodxonligi o'sish bilan bir qatorda, mantiqiy mushohada qilish qobiliyati rivojlanadi, ijodkorligi oshadi. Innovatsion texnologiyalar ta'lim sifati va samaradorligini oshirib, ta'lim jarayonining markaziga o'quvchi talabalarning o'quv-biluv faoliyatini qo'yadi, ta'lim jarayoni yaxlitligini ta'minlaydi. O'quvchi faoliyatining yuqori darajadagi ko'rsatkichi, o'quv-biluv faoliyatini tashkil etishi, iroda va faoliyatning o'quvchi ongining predmetiga aylanishdir. Bu maqsadni amalga oshirish uchun, avvalo, ta'lim beruvchi maqsadga eltuvchi usullarni tanlay bilishi, o'quv tarbiyaviy jarayon yaxlitligini ta'minlashi lozim. Innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etish, ta'lim samaradorligini oshirish uchun tinimsiz izlanish bugungi kunning ehtiyojiga aylanmoqda. Yangi metodlarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish pedagoglar oldida turgan masalalardan biri hisoblanadi. O'qituvchi dars jarayonida boshqa ma'lumotni berish bilan bir qatorda internet ma'lumotlari, multimedia dasturlari, jadvallar va shunga o'xshash mavzuga oid qo'shimcha ma'lumotlarni ko'rsatib o'tsa, bu nafaqat o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi, balki o'quvchilarning mustaqil o'qishini talab darajasida shakllantirishiga, mavzuni imkon darajasida to'la o'zlashtirishiga ham yordam beradi. Masalan, "Aqliy hujum" metodi. Bu hujum ona tili va adabiyot darslarining boshlanishida yoki istalgan joyida qo'llanishi mumkin. Bu boqichda muammo o'quvchilarga aqliy hujum yo'li bilan beriladi va ularning fikrlari orqali ochiladi. "Aqliy hujum" metodi biror mavzu yuzasidan berilgan muammolarni hal etishda keng qo'llaniladi. "Aqliy hujum" metodi yordamida

qo'yilgan muammo yuzaridan bir necha yechimlarni topish imkoniyati yuzaga keladi. Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarni mustaqil, erkin fikrlashga, izlanishga, har bir masalaga ijodiy yondashish, mas'uliyatni sezish, tahlil qilish, eng asosiysi, o'quvchini qo'zg'atishga qaratilganligi, pedagogning o'z tanlagan kasbiga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi. Ona tilini o'qitishda o'qituvchi bilan o'quvchining birgalikdagi faoliyatini tashkil etish shakllari, metodlari va usullari ta'lim tizimining takomillashuvi bilan bog'liq holda rivojlanib, yangilanib bormoqda. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida mustaqil ish metodi asosan o'rganilgan mavzuni mustahkamlash qismida mashqlar ishlash jarayonida qo'llaniladi. Boshlang'ich sinflarda morfologiyadan "ot", "sifat", "son", "fe'l", "olmosh" tushunchalarini; sintaksisdan "gap", "ega", "kesim", "ikkinchi darajali bo'lak", "uyushiq bo'lak", "undalma" kabi tushunchalarni; so'z yasalishidan "o'zak", "qo'shimcha", "o'zakdosh so'zlar" kabi tushunchalarni shakllantirish ustida ish olib boriladi. O'qituvchi tushunchalarni shakllantirish jarayonini boshqarish, o'quvchilar aqliy faoliyatini to'g'ri tashkil etish uchun tushuncha nimaligini, tushunchani bilib olish jarayonining xususiyatlarini, tushunchani o'zlashtirish qanday sharoitda natijaliroq bo'lishini ko'z oldiga aniq keltirishi lozim. Grammatik tushunchaning bu xususiyatlari tufayli o'quvchilarda tushuncha juda ko'p qiyinchilik bilan shakllanadi. Grammatik tushunchani bilib olish uchun mavhum tafakkur ma'lum darajada rivojlangan bo'lishi lozim. Mavhum tafakkur ta'lim jarayonida vujudga keladi va maxsus mashqlarni talab qiladi. Bu mashqlar muayyan aqliy ko'nikmalarni va lingvistik tasavvur hamda bilimlar yig'indisini shakllantirishga qaratilgan bo'lishi zarur. Ko'pgina ruhshunos olimlarning tekshirishlari natijasida aniqlanishicha, tushunchani shakllantirish jarayoni tafakkurga oid analiz, sintez, taqqoslash, umumlashtirish, aniqlashtirish amallarini bilib olish jarayoni ham hisoblanadi. O'quvchilarda tushunchani shakllantirishning natijasi ularning mavhumlashtirish faoliyatining qay darajada o'sganligiga bog'liq. Mavhumlashtirishda qiynaladigan o'quvchilar so'zlarni taqqoslay olmaydilar va ularning muhim grammatik belgilariga ko'ra bir guruhga birlashtira olmaydilar, tushunchani shakllantirishda

qiyinaladilar va xatoga yo'l qo'yadilar. Masalan, fe'l o'rganilganda o'quvchilar fe'l predmetning harakatini bildirishini bilib oladilar. Yurmoq, o'qimoq, olmoq kabi fe'llarda leksik ma'no grammatik ma'noga mos keladi. Ko'p fe'llarda bunday moslik bo'lmaydi. Grammatikada predmet harakati deyilganda, harakat bilan birga predmetning holati, uning boshqa predmetlarga munosabati, predmet belgisining o'zgarishi kabilar ham tushuniladi: uxlamog, o'ylamoq, sevmog, o'smog, ko'karmog va hokazo. Predmet harakatini bunday keng ma'noda, umumlashtirilgan holda tushunish endigina tilni o'rgana boshlagan o'quvchilarga qiyinlik qiladi, ular harakatni ko'proq yurish, siljish ma'nosida aniq tasavvur qiladilar. Shuning uchun fe'lni o'rganishning boshlang'ich bosqichida yotmog, kasallanmog, turmog, qizarmog kabi so'zlarni predmet harakatini bildiradi deb hisoblamaydilar. Bunday hodisani otni o'rganishda ham uchratish mumkin. O'quvchilar o'qituvchining topshirig'i bilan mustaqil ishlarni og'zaki yoki yozma shaklda bajaradilar. Topshiriq qiyin va ko'p vaqtni olmasligi, o'quvchilar kuchi yetadigan qilib, muayyan vaqt ma'nodagi, ya'ni turli so'z turkumiga kiradigan so'zlar aralash holda yozib qo'yiladi. So'zlar: *kitob, qurdi, shifokor, sakkiz, qizil, qalam, o'qidi, yashil, binokor, o'nta, o'qituvchi, sakkiz*. O'quvchilar bilan quyidagicha savol-javob tashkil qilinadi: – So'zlarni o'qing. – Birinchi so'z nimani bildiriyapti? Narsanimi, shaxsnimi? – Bu so'zga qanday so'roq beramiz? – Ikkinchi so'z harakatni bildiriyaptimi yoki narsanimi? – Bu so'zga qaysi so'roqni beramiz? – Qaysi so'zlar sanoqni bildiriyapti? – Bu so'zlarga qaysi so'roqni beramiz? – Qaysi so'zlar rangni bildiriyapti? – Bu so'zga qaysi so'roqni beramiz? – So'zlar ichidan shaxsni (kasb egasini) bildirayotgan so'zlarni topib, bir ustun qilib yozing. – Ikkinchi ustunga narsani bildirgan so'zlarni topib yozing. – Uchinchi ustunga harakatni bildirgan so'zlarni topib yozing va hokazo. O'quvchilar topshiriqni o'qituvchi yordamida bajarib bo'lgach, muammoli savol o'rtaqta tashlanadi: – Yuqoridagi so'zlar nimasiga ko'ra farqlanyapti? O'quvchilar "ma'nosiga ko'ra" degan fikrni ayta olmasalar, o'qituvchi bu muammoni hal qiladi: – Bu so'zlar ma'nosiga ko'ra va so'roqlariga ko'ra farq qiladi. O'ylang, so'zlarni qaysi xususiyatlariga ko'ra guruhlariga ajratamiz?

Soʻzlarni nechta guruhga ajratish mumkin? Savol-javoblardan koʻrinib turibdiki, oʻquvchilar bilan suhbat rivojlantirilib borilyapti va oʻquvchilar suhbat davomida yangi-yangi maʼlumotlarni egallab bormoqdalar. 3-4-sinflarga oʻtganda bunday suhbatlar oxirida oʻquvchilarning oʻzlari xulosa chiqaradilar. Bunday suhbatlarda oʻquvchilarning yoshi, saviyasidan tashqari, vaqt ham hisobga olinadi. Suhbat uzoq davom etsa, oʻquvchilar charchab qoladilar, oʻzlashtirish darajasi ham susayadi. Boshlangʻich sinf ona tili darslarida mustaqil ish metodi asosan oʻrganilgan mavzuni mustahkamlash qismida mashqlar ishlash jarayonida qoʻllaniladi. Oʻquvchilar oʻqituvchining topshirigʻi bilan mustaqil ishlarni ogʻzaki yoki yozma shaklda bajaradilar. Topshiriq qiyin va koʻp vaqtni olmasligi, oʻquvchilar kuchi yetadigan qilib, muayyan vaqt ichida bajarishga moʻljallangan boʻlishi kerak. Mustaqil ishlash uchun topshiriq 1-sinfdan boshlab beriladi va u asta-sekin murakkablashtirib boriladi. 1-sinfda “Yozgan soʻzlaringizni “Lugʻatdan tekshiring”, “Rasmga qarab sabzavot nomlarini alifbo tartibida yozing”, “Rasmni kuzating”. Unda tasvirlangan narsalarni aniqlang va ularning nomini yozing, kabi topshiriqlar beriladi. Masalan, 88-mashqda, “Oʻlkamda bahor” mavzusida sujetli rasm berilgan. Oʻquvchilar rasmni kuzatib, narsa nomlarini yozadilar. Bunda bir oʻquvchi 5 ta, ikkinchi oʻquvchi 10 ta va hokazo soʻz yozishi mumkin. Aslida rasmda 30 tadan ortiq narsa tasvirlangan: bulut, qor, terak, tol, oʻrik, koʻylak, shim, tufli, mayka, lenta, soch, bosh, qir, dala. ot, gul, qoʻl (oyoq, quloq, koʻz, yuz. ogʻiz, barmoq, boʻyin, qorin, yubka, jemper, daraxt va hokazo. Bu oʻquvchilarning eʼtibor bilan kuzatishga-kuzatuvchanlikka oʻrgatadi. Bu metodlarning samarasi oʻqituvchining savol-topshiriqlari mazmuni grammatik hodisaning muhim tomonlariga yoʻnaltirilganligiga, izchilligiga. faoliyatni tashkil etish shakllariga. oʻquv vositalari (darslik, turli xarakterdagi lugʻatlar, rasm, jadvallar, texnik vositalar)ga bogʻliq boʻladi. Xulosa qilib aytganda, yuqoridagi barcha metodlarning muvaffaqiyati oʻqituvchining beradigan savol-topshiriqlariga bogʻliq. Yoʻl-yoʻlakay duch kelgan savollar bilan kichik yoshdagi oʻquvchining anglash faoliyatini ishga solish kutilgan natijani bermaydi.

SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Innovatsiya nima?
2. Innovatsion texnologiyalarga nimalar kiradi?
3. Ta'limni rivojlantiruvchi va samarali qiluvchi vositalarga nimalar kiradi?
4. Ona tili darslarida innovatsion texnologiyalardan foydalanish jarayonlari qanday amalga oshiriladi?
5. Innovatsion texnologiyalarni darsda qo'llashda qanday muhim talablarni bajarish maqsadga muvofiq?

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Matchonov S. va boshq. 4-s infda o'qish darslari. – T.: “Yangiyul poligraph service”, 2007.
2. Matchonov S. va boshq. Boshlang'ich sinf o'qish darslarini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish. – T.: “Yangiyul poligraph service”, 2008.
3. Matchonov S., G'ulomova X. Nutq madaniyati.// “Boshlang'ich ta'lim” jurnali. – Toshkent, 2000. – 1. B 8-10.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QISH SAVODXONLIGINI DARSLARINI INNOVATSION TEXNLOGIYALAR ASOSIDA TASHKIL ETISH

Reja:

- 1. Innovatsion texnologiyalardan foydalanishning samarasi.**
- 2. O'qish darslariga xos bo'lgan texnologiyalar.**
- 3. Innovatsion texnologiyalardan foydalanish jarayonlari.**

Mavzuga doir tayanch tushunchalar: o'qish fani, savodxonlik, mazmun, innovatsiya, texnologiya.

Ta'lim o'qituvchi va o'quvchilarning hamkorlikdagi faoliyati bo'lib, shu jarayonda shaxsning taraqqiyoti, uning ma'lumoti va tarbiyasi ham amalga oshadi. Darslarda o'qituvchi o'z bilimi, ko'nikma va malakalarini mashg'ulotlar vositasida o'quvchilarga yetkazadi, o'quvchilar esa uni o'zlashtirib borishi natijasida undan foydalanish qobiliyatiga ega bo'ladi. O'rganish jarayonida o'quvchilar o'zlashtirishning turli ko'rinishlaridan foydalanishadi, ya'ni o'zlashtirilayotgan ma'lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash hamda amaliyotga tatbiq etishda o'ziga xos tafovutlarga tayanadi. Ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning dars paytidagi hamkorligi, o'quvchilarning mustaqil ishlashi, sinfdan tashqari ishlar shaklida ta'lim va tarbiya masalalari hal etiladi. Ta'limning maqsadi jamiyat ehtiyojiga mos ravishda shakllanadi. Shunday ekan, ta'lim-tarbiya maqsadi mos va mutanosib bo'lishi kerak. Ilmiy adabiyotlarda ta'limning maqsadi imkoniyatlaridan to'g'ri, aniq, o'rinli foydalanish ko'nikma va malakalarini hosil qilish, mantiqiy-ijodiy tafakkurni rivojlantirish, kommunikativ savodxonlikni oshirish, milliy g'oyani singdirish, sharqona tarbiyani shakllantirish, shaxsni ma'naviy boyitishdan iboratligi ta'kidlangan. Ta'limiy maqsad asosida o'quvchilarda mustaqil fikrlash, og'zaki va yozma savodxonlikni oshirish, mantiqiy tafakkurni rivojlantirish orqali ularning muloqot madaniyati takomillashtiriladi. Tarbiyaviy maqsad asosida esa ma'naviy, g'oyaviy, nafosat tarbiyasi beriladi. Til o'rganish jarayonida

xalqning madaniy-axloqiy qadriyatlariga yaqinlashtirish imkoni paydo bo'ladi. Ulug' donishmandlardan biri "... kelajak tashvishi bilan yashasang, farzandlaringga yaxshi bilim ber, o'qit", degan ekan. Yurtimizda ta'lim-tarbiya tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar haqiqiy ma'noda bir-ikki yillik yoki qisqa davrda samaraga erishishga qaratilgan ish emas, balki chin ma'noda bir necha yuz yillarga tatiydigan o'zgarish bo'ldi, desak xato bo'lmaydi.

Ma'lumki, ta'limda ilg'or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalarini tatbiq etish o'quv mashg'ulotlarining samaradorligini oshiribgina qolmay, ilm-fan yutuqlarini amaliyotda qo'llash orqali mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, har tomonlama barkamol yuksak ma'naviyatli shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topish, mustaqil o'rganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxs rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Bugungi kunda ta'limda *"Aqliy hujum"*, *"Fikrlar hujumi"*, *"Tarmoqlar" metodi*, *"Sinkveyn"*, *"BBB"*, *"Beshinchisi ortiqcha"*, *"6x6x6"*, *"Bahs-munozara"*, *"Rolli o'yin"*, *FSMU*, *"Kichik guruhlarda ishlash"*, *"Yumaloqlangan qor"*, *"Zigzag"*, *"Oxirgi so'zni men aytay"* kabi zamonaviy texnologiyalar qo'llanmoqda. Dars mashg'ulotlarida o'yin-topshiriqlarni takrorlash yoki mustahkamlash darslarida foydalanilsa ijobiy natija beradi. O'yin-topshiriqning qaysi bir turini tanlash darsning turiga, sinf o'quvchilarining o'yin-topshiriqlarni bajarishga o'rgatilganlik darajasi, ularning bilim saviyasi, mustaqil ijodiy ishlash imkoniyatlari, o'rganilganlarni xotirada tez tiklay olishi, ijodkorlikning qay darajada shakllanganiga ham bog'liq bo'lishi kerak. Ta'limda o'quvchi shaxsini fikrlashga, o'zgarlar fikrini

anglash va shu fikrni og'zaki hamda yozma shaklda savodli bayon eta olishga o'rgatish masalasiga e'tibor qaratilgan bo'lib, mustaqil fikrlaydigan, nutq madaniyati rivojlangan savodxon shaxsni kamol toptirish asosiy o'rin egallaydi. Millatning turmush tarzi, madaniy yaratuvchanligi uning boy tarixiy merosi asosida o'rganiladi. Bugungi kun o'qituvchidan ilg'or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalaridan o'quv jarayonida foydalanishni talab etmoqda. Yuqoridagilardan kelib chiqib, tajribalarimiz asosida dars mashg'ulotlarida interfaol metodlarni qo'llash orqali ta'lim-tarbiya berish yo'llariga doir fikrlarimizni bayon etamiz. O'ylaymizki, u o'quv mashg'ulotlari samaradorligini oshirishda hamkasblarimizga amaliy yordam beradi. Shuningdek, o'quvchilarni o'z yo'nalishini tanlash va mustaqil hayotga tayyorgarlik ko'nikmalarini shakllantirishdek mas'uliyatli vazifani bajarishda ularning yaqin ko'makchilardan biriga aylanadi. Quyida sinflar kesimida ayrim mavzular asosida o'qitishning zamonaviy usullarini tatbiq etish bo'yicha tavsiyalar beramiz.

Ta'lim jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalarni faol qo'llash, ta'lim samaradorligini oshirish, tahlil qilish va amaliyotga joriy etish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. O'quvchilarning fikr doirasi, ongi, dunyoqarashlarini o'stirish, ularni erkin tinglovchidan erkin ishtirokchiga aylantirmoq nihoyatda muhimdir. O'qituvchi darsda boshqaruvchi o'quvchilar esa, ishtirokchiga aylanmog'i lozim. Ana shu vazifani uddalashda innovatsion faoliyat ustunligi ko'p qirrali samara keltiradi. Boshlang'ich ta'lim umumta'lim maktablarining bosh bo'g'ini bo'lgani sababli ana shu jarayonda o'quvchi shaxsining mukammal rivojlanib borishiga ko'proq e'tibor berish lozim. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mas'uliyatlari cheksizdir. Ular maktab ostonasiga endigina qadam qo'yg'an o'quvchilarni maktab hayotiga ko'niktirib, zamonaviy bilim olishlariga yo'l ochib beradilar. Bolalarning o'qishga munosabatlari, aqliy salohiyatlari ana shu davrda shakllanadi. Bu ham boshlang'ich sinf o'qituvchilarining vazifasi mas'uliyatli ekanligini ko'rsatadi. Pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar tashkiliy usullari, o'tkazish metodlariga ko'ra o'quvchi ehtiyojiga mos tushishi kerak. Chunki

bunday darslar bola ruhiyatiga yaqinroq bo'ladi. O'quvchilarning o'quv materiallarini o'zlashtirishga bo'lgan qiziqish, xohish va istaklarini qo'zg'atish asosida maqsadga erishish motivatsiya bo'lib, bu o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ichki yaqinlashuvidir. Ta'lim tizimida innovatsion deyilganda ta'lim maqsadi va mazmuniga yangilik kiritish, yangicha yondashish, pedagog va talabaning hamkorligidagi faoliyatini tashkil etish, pedagogik texnologiyalarni takomillashtirish jarayoni, ta'limning uslub, shakl, va vositalarining majmuasi tushuniladi. Boshlang'ich sinfda ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'qish motivini rivojlantirish katta ahamiyatga ega. Chunki motiv o'quvchilarni ta'lim jarayoniga qiziqtiradi, darsga faol qatnashishga, bilimlarni egallashga undaydi. Interfaol metodlar o'qish motivini rivojlantirishga katta yordam beradi. Boshlang'ich sinflarda ko'proq bolalarning yoshini, bilim saviyasini hisobga olish lozimligini unutmaslik kerak. Ularga oddiy, oson va vaqt kam sarflanadigan o'yin mashqlardan foydalanib, darslar o'tish yaxshi samara beradi. Ko'proq atrof-muhit bilan bog'lab o'tilgan mashg'ulotlar bolalar ongini, dunyoqarashini, erkin fikrlash, bayon etish qobiliyatini, mustaqil ishlash ko'nikmasini rivojlantiradi. Innovatsion texnologiyalardan dars jarayonida foydalanishning o'ziga xosligi shundaki, ular o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati orqali amalga oshiriladi. O'qitish jarayoni o'qituvchi hamda o'quvchilar faoliyatini o'z ichiga oladi. O'qituvchining faoliyati o'quv materialini bayon qilish, o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini orttirish, fikrini teranlashtirish va e'tiqodini shakllantirish, o'quvchilarning mustaqil mashg'ulotlariga rahbarlik qilish, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini tekshirish hamda baholashdan iborat. "Baliq skeleti" texnologiyasi Ushbu texnologiya baliq model chizmasi orqali namoyish etilib, bunda o'quvchilar o'rtaga tashlangan muammoni har tomonlama ochib berishga harakat qiladilar. Baliq skeleti chizmasi vatmanga chizilib uning tepa qismiga yechilishi kerak bo'lgan muammo yoziladi. Pastki qismiga muammoni hal etilish yo'llari yozib boriladi. Masalan, yo'l harakati darslarida "Yo'l qoidalari" mavzusida "Svetofor nima uchun kerak?"

muammosi qo'yilsa, bolalar o'z fikrlari bilan baliq skeletini boyitib boradilar.

Darhaqiqat, innovatsion yondashuvlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta'lim jarayonining unumdorligini oshiradi. Bugungi davr axborot uzatish hajmi va tezligi jihatlaridan chegaralanmagan butunjahon axborot tarmog'idan faol foydalanishi bilan xarakterlanadi. Multimedialardan va animatsiyalardan keng foydalanish o'quvchilarni darslarga bo'lgan qiziqishi va bilim saviyasini oshiradi. O'quvchilarga kompetensiyalarni har bir dars ko'lamida puxta singdirib borishimiz kerak. Bunda biz o'qitishda yangi pedtexnologiyalardan, innovatsion g'oyalardan, interfaol uslublar vakreativ yondashuvlardan o'rinli ravishda o'z vaqtida foydalana bilishimiz lozim. O'quvchilar biz yaratgan innovatsiyalar orqali yetarli bilim egallaydi, deb o'ylaymiz. Biz o'z ish faoliyatim davomida ko'pgina innovatsion g'oyalardan, turli xil didaktik o'yin mashqlardan keng ko'lamda foydalanamiz. Oddiygina yaratgan o'yin mashqimiz ham o'quvchi uchun juda qiziqarli va esda qolarli bo'ladi. O'qish darslarida, ayniqsa, "Yosh aktyorlar", "Quvnoq quyonchalar", "Bu meniki", "Charxpalak", "Zanjir", "Davom ettir", "Maqollar zanjiri", "Sinkveyn" metodi, "Venn diagrammasi", "Zigzag" texnologiyasi, "Topib o'qi" kabi usul va ta'limiy mashqlardan ko'p foydalanamiz. Bu, albatta, ko'pincha kreativ fikrlashdan kelib chiqadi.

SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Innovatsiya nima?
2. Innovatsion texnologiyalarga nimalar kiradi?
3. Ta'lim rivojlantiruvchi va samarali qiluvchi vositalarga nimalar kiradi?
4. Ona tili darslarida innovatsion texnologiyalardan foydalanish jarayonlari qanday amalga oshiriladi?
5. O'qish darslarida qanday innovatsion texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiq?

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abduqodirov A.A., Begmatova N.X. Ta'lim muassasalarida multimedia texnologiyasidan foydalanish uslubiyoti (Uslubiy qo'llanma) – Qarshi:2011.
2. Tolipov O., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – T.:Fan 2006
3. Babayeva D. Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi. TDPU. 2018.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI NING OG'ZAKI NUTQNI RIVOJLANTIRISH

Reja:

1. Nuqt haqida umumiy ma'lumot.
2. Nutq turlari.
3. Og'zaki nutq.

Mavzuga oid tayanch tushunchalar: nutq, og'zaki nutq, yozma nutq, rivojlantirish, usul, vosita.

Nutq – tilning fikr ifodalash va almashish jarayonlarida amal qilishi, tilning alohida ijtimoiy faoliyat turi sifatidagi muayyan yashash shakli. Nutq deganda uning og'zaki (ovozli) va yozma ravishda namoyon bo'lishidagi jarayonlar, ya'ni so'zlash jarayoni va uning natijasi (xotirada saqlangan yoki yozuvda qayd etilgan nutqiy fikrlar, asarlar) tushuniladi. Nutq – tilning fikr ifodalash va almashish jarayonlarida amal qilishi, tilning alohida ijtimoiy faoliyat turi sifatidagi muayyan yashash shakli. Lingvistik nazariyada nutq tushunchasi muayyan til jamoasida qabul qilingan ifoda vositalari tizimi hisoblangan mavhum til tushunchasiga hamda ijtimoiy borliq (hayot)ning eng xarakterli ko'rinishlaridan bo'lgan aniq, bir qadar umumiyroq til tushunchasiga qarama-qarshi qo'yiladi. Boshqa odamlar xulq-atvori va faoliyatiga ta'sir ko'rsatish maqsadida ularga axborot, xabar yetkazishga xizmat qiladigan asl nutq (tashqi nutq), ya'ni gapirish, til belgilarining eshitish a'zolari tomonidan idrok qilinadigan (ovoz yozib oluvchi uskunalarda yordamida qayd etiladigan va qayta takrorlanadigan) artikulyatsiyasi tarzida yoki ushbu belgilarning yozuvda shartli aks etishi tarzida yuzaga chiqadi. Asl nutq (“tashqi nutq”) bilan bir qatorda ichki nutq ham bor. U so'zlovchi ongida bilishga yordam beradigan turli xil masalalarni muhokama qilish va hal etishga qaratiladi. Ichki nutq tashqi nutq asosida, tovush yoki yozuv qo'llanmagan holda, faqat ovozli nutqdagi so'zlar haqidagi aniq tasavvurlar bilan kechadigan jarayonlar tarzida amalga oshadi. Yozma nutq og'zaki nutqdan bir qadar shakllanganligi, so'zlarning

o'ta sinchkovlik bilan tanlab olinishi, grammatik jihatdan aniq, lekin murakkab shakllanganligi, og'zaki nutq uchun xos bo'lgan ohang, mimika va qo'l harakatlarining bevosita qo'llana olmasligi bilan farqlanadi. Nutqning monologik (qarang: monolog) va dialogik (qarang: dialog) turlari mavjud. Nutq aloqa aralashuv vazifasidan tashqari yana boshqa vazifalar, chunonchi, poetik vazifa ham bajarishi mumkin. Nutqning alohida ko'rinishi o'qishdir. Nutq – tilning fikr ifodalash va almashish jarayonlarida amal qilishi, tilning alohida ijtimoiy faoliyat turi sifatidagi muayyan yashash shakli. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutq madaniyatini individual shakllantirish metodikasi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutq rivojining tarbiyasi individual uslubining haqiqiy shaxsiy xususiyatlarini o'rganish va o'quvchilar nutqning ravonligini rivojlantirish. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutqning o'sishini mustaqil tahlil qilish, o'zaro har tomonlama tavsifnomalar, o'qituvchining kuzatishlari asosida amalga oshadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari orasida nutq muomalasi haqida "Men boshqa kishilar bilan muomalada qandayman?" mavzusida suhbat o'tkazish.

2. Nutqiy muomaladagi kamchiliklarni aniqlash va ularni barham toptirish yuzasidan qilingan ishlar: uyatchanlikni, tortinchoqlikni, muomala uslubidagi salbiy holatlarni yengish.

3. Nutqda pedagog uchun muomalaning hissiy jihatdan qulay bo'lgan uslubini ishlab chiqishga doir topshiriqlar va ularni o'z-o'zini kuzatish ma'lumotlari bilan taqqoslash.

4. Nutqiy muomalada o'z individual uslubiy pedagogik muomalaning tarkibiy qismlarini egallash sohasidagi ishlar. Tarbiyaviy jarayonni tashkil etishda, o'quvchilar nutqining o'stirilishida pedagogik muomalaning juhatlari muhim rol o'ynaydi.

Bu o'rinda, bir nechta bosqichlar ajratib ko'rsatiladi:

Birinchi bosqich – bu o'quvchini tarbiyaviy jarayon vaziyatidan xabardor qilishdir.

Ikkinchi bosqich – nutqiy muomala obyektining, ya'ni o'quvchining diqqatini o'ziga jalb qilishdir.

Uchinchi bosqich – nutqiy muomalani tashkil etish, yangi materialni bayon qilish yoʻnalishida oʻqituvchi oʻquvchilarni boʻljak muomalaga, yangi materialni tushuntirib berishga tayyorlaydi.

Toʻrtinchi bosqich – nutqiy muomalaning oʻzaro taʼsir koʻrsatishi boʻlib, uning obrazi “koʻrish” tizimi bilan birga borish lozim.

Pedagogik taʼsir koʻrsatishning beshinchi bosqichi ham mazmun jihatdan, ham xissiy jihatdan amalga oshiriladigan “qaytish aloqasi” dir. Qaytish aloqasi har qanday nutqiy muomala jarayonining zarur tarkibiy qismi boʻlib, pedagogik faoliyatda u muhim ahamiyatga egadir. Maʼlimki, oʻqitish jarayonida pedagog oʻquvchilar bilan individual holda nutqiy muloqotda boʻladi. Boshlangʻich sinf oʻquvchilarning nutqdagi kamchiliklarini tanqid qilish ehtiyotkorlikni talab etadi. Qoʻpol tanbeh, notoʻgʻri tanqid oʻquvchilar oʻrtasidagi yaxshi muomalani buzishi, oʻquvchini oʻrinsiz ranjitishi mumkin, shuning uchun ham oʻqituvchi, nutqiy muomala qilishda pedagogik odob talablariga rioya qilishi, oʻquvchilarning insoniy qadr-qimmatini, obroʻsini saqlashga intilish zarur. Tajribalardan maʼlumki, oʻqituvchining nutqi oʻquvchilarni oʻzigaga ergashtirib, ularda ham yoqimli nutq madaniyatini tarbiyalaydi. Bolalar nutqini rivojlantirishda xalq ogʻzaki ijodining ahamiyati katta. Shuning uchun “Oʻqish kitobi”da “Ertaklar – yaxshilikka yetaklar” boʻlimi berilgan. Unga kiritilgan ertaklar bolalarni obod-axloqqa oʻrgatishi, maʼnaviy jihatdan rivojlanishi bilan muhim ahamiyatga egadir. Masalan, “Ur, toʻqmoq” ertagidagi dehqon va boy obrazlari oʻquvchilar ongida yaxshi va yomondan nafratlanish, undan yiroqlashish kerakligi haqida tasavvur hosil qiladi. Maqtanchoqlik, adolatchilik, ochkoʻzlik juda yomon odat ekanligi, saxiylik, doʻstga mehribon boʻlish, rostgoʻylik insonning maʼnaviy yuksalishga yordam berishi uqtiriladi. Bolalarda ikkita jadval tuzishga tayyorlanishlari aytiladi. Birga yaxshilikka doir soʻzlar, ikkinchisiga esa uning aksi boʻlgan soʻzlar yozish taʼkidlanadi. Oʻquvchilar ikki guruhga ajratilib, birinchi guruhdagi bolalar mehribon, saxiy, shirinsoʻz, yoqimli, goʻzal, chiroyli, mehnatkash, eʼtiborli, kamtar, aqlli, bilagʻon kabi soʻzlar topsalar,

ikkinchi guruh bolalar yomon, xunuk, qo'pol, yolg'onchi, ayyor, to'polonchi, tartibsiz, xasis, qizg'anchiq kabi so'zlarni aytadilar. Boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqida o'stirishda yod oldirish, so'zlarning ma'nosini tushuntirish yoki qayta hikoya qildirish kabi usullardan foydalanibgina qolmay, balki ular uchun qiziqarli faoliyat bo'lgan o'yinlardan foydalanish, ayniqsa, ko'zlangan maqsad, yuqori natijalarni qo'lga kiritishda katta yordam beradi. Chunki o'yin kichik maktab yoshidagi o'quvchilar faoliyatida asosiy o'rinni egallaydi. Bolalarning yosh va psixologik xususiyatidan kelib chiqib aytadigan bo'lsak, o'yin dunyoni va o'zlikni anglashda, bog'lanishli nutqni o'stirishda asosiy vosita hisoblanadi. Darslarda o'quvchilar zo'r qiziqish bilan ishtirok etadigan bir nechta o'yinlardan namunalar keltiramiz. "Hikoya" O'qituvchi xattaxtaga bir nechta so'z yozib qo'yadi. Masalan: Nafisa, soat, yomg'ir, kitob kabi. O'quvchilar mustaqil ravishda shu so'zlar ishtirokida hikoya tuzadilar. Bunda ularning lug'at boyligi oshishi bilan birga, gaplarni to'g'ri tuzish, tovushlarni to'g'ri tallaffuz qilish, ijodiy va mustaqil fikrlash qobiliyati shakllanadi. O'qituvchi faol ishtirokchilarni vaqti-vaqti bilan rag'batlantirib borishi o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini orttiradi va bundan-da faol bolishiga undaydi. Mazkur o'yinlar darsdan tashqari mashg'ulotlarda va to'garaklarda ham bemalol foydalanish mumkin. "Qarama-qarshi so'zlar" Bu o'yin mantiqiy tafakkurning hamda nutqning rivojlanishiga yordam beradi. O'yinni individual tarzda ham, guruh bilan ham o'tkazish mumkin. O'yin sharti quyidagicha: o'qituvchi bola yoki o'quvchiga bir so'zni aytadi, o'quvchi shu so'zning ma'nosiga qarama-qarshi bo'lgan so'zni topib aytishi kerak. Masalan: katta - kichik, issiq - sovuq, achiq - shirin, qorong'u - yoruq, keng - tor, uzoq- yaqin va hokazo. Odatda bolalar o'yin boshida biroz qiynalshadilar, aytilgan so'zga javoban antoni so'zni emas, sinonim so'z bilan javob beradi, masalan: katta - baland, uzun - uzoq kabi. Ammo o'yinning mohiyatini tushunib olganlaridan so'ng o'quvchilar yaxshi o'ynaydilar. O'yin bir necha marta o'tkazilganidan so'ng o'quvchilar abstrakt tushunchalarni ham osonlik bilan tushunadilar va javob beradi, shunda o'quvchilarning nutqi ham rivjlana boradi, masalan: chaqqon - yalqov, ishchan - dangasa kabi so'zlarga ham tez javob

topa oladi. "To'rtinchisi ortiqcha". Bu o'yin rasmlarsiz o'ynaladi. O'quvchiga yoki bolaga bir guruhga kiruvchi uchta predmet va boshqa guruhga mansub bitta predmet nomi aytiladi. Masalan: atirgul, boychechak, binafsha, qo'ziqorin. O'quvchi ular orasidan ortiqchasini aytganidan so'ng undan fikrini asoslab berishi so'ralishi kerak. Bu o'yinlar o'quvchilarning tafakkuri rivojlanishiga yordam berishi bilan birga nutqning o'sishiga ham yordam beradi. O'yin individual tarzda o'tkazilsa ham yaxshi samara beradi, guruhda musobaqa ko'rinishida o'tkazilsa o'quvchilarning qiziqishi yanada ortadi. "O'zaro bog'liqlik". O'quvchilarga rasmi kartochkalar tarqatiladi. Ular kartochkalar bilan tanishib chiqqach, o'quvchi rasmdagi predmet haqida gapirib beradi. "Masalan: bu olma. Olma bog'da o'sadi va mevalarga kiradi. Uni o'quvchilar juda yaxshi ko'rishadi". Keyin ikkinchi bola ham o'zidagi predmet haqida gapiradi va o'zidagi predmet bilan birinchi o'quvchidagi predmetni o'zaro bog'liqligini aytishi kerak. "Masalan": Bu quyosh. Quyosh chiqsa havo isiydi. Uni o'quvchilar yaxshi ko'rishadi. Quyosh isitib tursa, olma va boshqa mevalar pishadi". Keyin uchinchi o'quvchi o'zidagi predmet haqida gapiradi va ikkinchi boladagi predmet bilan o'zidagi predmet orasidagi bog'liqlikni topishi kerak. O'yin shu tartibda davom etadi. "Buni qanday qo'llash mumkin". O'quvchilarga imkon qadar ko'p hollarda ishlatilishi mumkin bo'lgan predmet nomini ayting. Har bir o'quvchi o'z uslubini taklif qilishiga erishing. Masalan: Siz qalam so'zini aytishingiz mumkin. Uni ishlatish yo'llari turlicha bo'lishi mumkin: rasm chizish, yozish, ko'rsatkich sifatida va hokazo. [4]" Umumiylikni izlash. O'quvchilar aylana qurib o'tiradilar. Olib boruvchi o'quvchilardan biriga to'pni otayotib, bir-biri bilan bog'lanmagan 2 ta so'zni aytadi. Masalan: maktab va o'quvchi, kitob va javon, quyosh va gul va hokazo. To'pni tutib olgan o'quvchi so'z juftligi orasidan umumiy belgini aytib to'pni qaytaradi. "Safar". O'quvchilarga maktabdan yoki uylaridan ma'lum bir joygacha bo'lgan yo'lini tasvirlash topshirig'i beriladi. O'quvchilar bir necha kun davomida "obyekt"ni mustaqil kuzatadilar va uni og'zaki tasvirlab beradilar. Sinchkovlik, ziyraklik, kuzatuvchanlik, atrof-muhitga diqqat-e'tibor talab etiladigan bu o'yib vositasida Vatanni

sevish, tabiatga muhabbat, chor-atrofga e'tiborli bo'lish hislarini tarbiyalash mumkin. Bundan tashqari, mazkur o'yinlardan foydalanganda o'quvchilarning nutqi rivojlanadi, lug'at boyligi yanada ortadi, mustaqil fikrlash malakasi shakllanadi. Yuqorida keltirilgan ta'limiy o'yinlar o'quvchilarning darsda faolligini oshirish bilan birga bilimlarni o'zlashtirish jarayonini yengillashtirish va mustahkamlash, nutq o'stirishga yo'naltirilgan har bir mashg'ulotni qiziqarli tashkil etishga xizmat qiladi. Inson yetuk shaxs bo'lib yetishishda nutq jarayoni shakllanishi muhim ahamiyat kasb etadi.

SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Nutq turlariga qaysilar kiradi?
2. Nutqni shakllantiruvchi vositalar?
3. Og'zaki nutq nima?
4. O'quvchilarda og'zaki nutq qaysi davrdan boshlab shakllanadi?
5. Og'zaki nutqni shakllantirishda qanday usullardan foydalanish ijobiy samara beradi?

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva Q. Nutq o'stirish. Toshkent. O'qituvchi., 2018. B 66.
2. To'xliyev B., Shamsiyeva M., Ziyadova T. "O'zbek tili o'qitish metodikasi" Toshkent. "Yangi asr avlodi" nashriyoti. 2006.
3. A.G'ulomov, M.Qodirov "Ona tili o'qitish metodikasi" Toshkent. "Universitet" nashriyoti. 2001.
4. www.ziyanet.uz

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI NING YOZMA NUTQNI RIVOJLANTIRISH

Reja:

1. Nuqtani shakllantirish bosqichlari va jarayonlari.
2. Nutqni rivojlantirishdagi muhim talablar.
3. Yozma nutqning shakllanishi.
4. Yozma nutq haqida olimlar fikrlari.

Mavzuga doir tayanch tushunchalar: youzuv, nutq, yozma nutq, aqliy faoliyat, psixologik jarayon.

O'quv davrida nutqni shakllantirish muammosi nafaqat o'qituvchi, balki ota-onalar uchun ham muhim vazifadir. Ma'lumki, nafaqat kichik yoshdagi o'quvchilar, balki o'rta maktab o'quvchilari, hattoki ko'pchilik kattalar ham o'z fikr va his-tuyg'ularini ifoda etishda qiynaladi. O'quvchilarning nutqini rivojlantirish muammosi bugungi kunda tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shunday qilib, boshlang'ich maktab o'quvchilarining katta qismi yetarlicha aniq gapira olmaydi. Ya'ni boshlang'ich maktabda nutqni rivojlantirish bo'yicha ishlar ko'proq dolzarbdir. Nutqni rivojlantirish – tinglovchilarda adabiy milliy tilni amaliy bilish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan pedagogik jarayon. Yozma nutq kichik yoshdagi o'quvchining nutq faoliyatining asosiy turlaridan biri bo'lib, uning eng muhim vazifasi muloqot jarayoniga xizmat qilishdir. Yozma nutqning o'ziga xosligi o'ziga xos ifoda vositalari, birliklari va tuzilishining mavjudligidadir va zamonaviy uslubiy adabiyotlarda grafik va imloni o'zlashtirishga asoslangan yozuvni va yozma nutqni ajratish odatiy holdir. O'zi, ya'ni izchil bayon yaratish jarayoni va shu bilan bog'liq holda o'quvchining tilda ravon bo'lishini talab qiladi. Boshlang'ich maktab yoshida o'quv faoliyati yetakchi faoliyatga aylanadi. U ushbu yoshdagi bolalar psixikasining rivojlanishida sodir bo'layotgan eng muhim o'zgarishlarni belgilaydi. O'quv faoliyati mazmuni o'ziga xos xususiyatga ega: uning asosiy qismini ilmiy tushunchalar, fan qonunlari, amaliy muammolarni hal qilishning umumiy usullari tashkil qiladi. O'quv faoliyatida ilmiy bilim va

ko'nikmalarni o'zlashtirish faoliyatning asosiy maqsadi va asosiy natijasi sifatida ishlaydi. Bola o'qituvchining rahbarligi ostida ilmiy tushunchalar bilan ishlay boshlaydi. Ta'lim sharoitida u tushunchalarning xususiyatlarini ajratib ko'rsatishning umumiy usullarini yoki muayyan amaliy muammolarni hal qilishning ma'lum bir sinfini o'rganadi. Yozma tilga ega bo'lish kichik o'quvchi shaxsining ma'naviy-axloqiy tarkibiy qismini shakllantirish va yanada shakllantirish jarayonining zarur shartlaridan biridir. Mashhur psixolog L.S.Vygotskiy yozma nutq bolaning aqliy rivojlanishi uchun katta ahamiyatga ega, u fikrlashni rivojlantiradi. Yozma nutqni bunday tushunish zamonaviy psixolingvistlarning kontseptsiyalari asosida yotadi, unga ko'ra savodli yozish – bu nutq ishida fikrni til vositalari orqali ifodalash qobiliyati, bu yerda imlo (imlo va tinish belgilari) barcha matn faoliyati kabi kognitiv va kommunikativdir. Ular o'ziga xos ramziy shaklda insonning dunyoga bo'lgan qarashlarini aks ettirish, xulq-atvor normalarini, muloqot me'yorlarini o'zlashtirish qobiliyatini aks ettiradi. Federal standartlar va ular asosida ishlab chiqilgan o'quv-uslubiy majmualar, birinchi navbatda, boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning nutqini rivojlantirishga qaratilgan, chunki bola aniq belgilangan yosh davrida yozma nutqni o'zlashtira boshlaydi, keyin esa u ko'nikmalarini yaxshilaydi va mustahkamlaydi. Bolalarni og'zaki va yozma ravishda to'g'ri va chiroyli nutqqa o'rgatish murakkab ish bo'lib, kompleks yondashuvni talab qiladi. Insonning o'tmishdagi va hozirgi tajribasidan foydalanishga imkon bergan eng muhim yutuqi nutqdir. Nutq insoniy muloqotning asosiy vositasidir. Busiz odam ma'lumotni, ayniqsa, semantik yukni ko'taradigan yoki sezgilar yordamida o'zlashtirib bo'lmaydigan narsani tuzatadigan ma'lumotni qabul qila olmaydi va uzata olmaydi. Nutq insonni hayvonlardan ajratib turadi, nafaqat muloqotning, balki fikrlashning ham asosiy vositasi bo'lib xizmat qiladi. Hayvonlar muloqot vositasi sifatida nutqqa ega emas. Faqat "odamda, – deb yozadi I.P.Pavlov, – ayniqsa, uning frontal loblarida, bu o'lchamdagi hayvonlarda, boshqa signalizatsiya tizimi, birinchi tizimning signalizatsiyasi – nutq orqali amalga oshadi. Nutq asosan

insonga xos bo'lgan yosh, intellektual, jinsiy va kasbiy fazilatlarini aks ettiradi.

L.L. Andryuxova va N.A. Sheverdina boshlang'ich maktabda insho va taqdimotlarning nutq tomonida ishlash kerak, deb hisoblaydilar (bolalar nutqida so'zlarni to'g'ri ishlatish, gaplar va izchil nutqni rivojlantirish) ularning mazmuni bilan uzviy bog'liqdir. Ladyzhenskayaning fikricha, tilni o'qitishda og'zaki va yozma kompozitsiya va taqdimot bo'yicha mashqlar muhim rol o'ynaydi. Insho va taqdimot ustida ishlash bolalarda o'z fikrlarini og'zaki va yozma ravishda izchil, mantiqiy, grammatik jihatdan to'g'ri ifodalash ko'nikmalarini rivojlantiradi; nutqingizda so'zlarni ma'nosiga mos ravishda qo'llang, gaplarni to'g'ri tuzing. Nutq yaratish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar (gapirish va yozish uchun):

1. Aloqa sharoitida navigatsiya qilish qobiliyati, ya'ni xabardor bo'ling: gap nima haqida bo'ladi, kimga qaratilgan, qanday sharoitda, nima uchun yaratilgan (biror narsa bilan bo'lishish, o'z his-tuyg'ularini bildirish, xabar berish, nimanidir tushuntirish, suhbatdoshga ta'sir qilish).

2. Bayonot mazmunini rejalashtirish qobiliyati: uning mavzusi va asosiy g'oyasidan xabardor bo'lish; fikrlashning rivojlanish yo'nalishini belgilang; mumkin bo'lgan mikrotemalar, ularning ketma-ketligi, kelajakdagi matnning har bir qismining taxminiy mazmuni.

3. Rejalashtirilgan rejani amalga oshirish qobiliyati, ya'ni mavzuni ochib berish va har bir fikrni shakllantirish, asosiy g'oyani rivojlantirish. Shu bilan birga, adabiy til me'yorlariga rioya qiling: nutq vazifasini, adresatni, aloqa shartlarini, matnning ushbu qismining asosiy g'oyasi va mazmunini hisobga olgan holda vositalarni (so'zlar, so'z shakllari, qurilish turlari, intonatsiya va boshqalar) tanlash; fikrning gapdan gapga rivojlanishini hamda alohida gaplar va matn qismlarining bir-biri bilan bog'lanishini ta'minlash; nutqiy xulq-atvor normalariga amal qilish.

4. Bayonotning niyatga, aloqa holatiga muvofiqligini nazorat qilish qobiliyati, ya'ni mazmunini mavzu nuqtayi nazaridan, nutqning vazifasi, asosiy fikr, bayon qilish ketma-ketligi,

ishlatiladigan til vositalari, nutqning vazifasi, asosiy g'oya, talablar nuqtayi nazaridan baho berish; nutq madaniyati, nutqiy xulq-atvorning axloqiy tomoni: agar shart-sharoitlar imkon bersa, bayonotingizga tuzatish kiriting.

“Ta’lim muassasalari dasturi” muallifi T.G.Ramzayeva ham birinchi sinf o’quvchilariga eshitgan va o’qiganlarini jamoaviy og’zaki va yozma ravishda taqdim etishni o’rgatish kerakligini ko’rsatadi. Yil boshidan xulosa yozish mashqlari rasmlardan, kuzatishlardan hikoya (insho) yozish mashqlari bilan almashinadi. O’qish va yozishni o’rganish davrida bolalar o’zlari biladigan ertak va hikoyalarni so’roqli yoki savolsiz og’zaki tuzadilar. Yilning ikkinchi yarmida, savod o’rgatish mashg’ulotlari yakunida, o’qituvchi og’zaki takrorlash mashqlarini, hayotdan olingan mavzulardagi rasmlardan hikoyalarni davom ettirib, yozma taqdimot bo’yicha eng oson ishni boshlaydi. Bolalarning savollar bo’yicha uzatadigan matnni o’zlari o’qishlari juda muhim, chunki matnni tahlil qilish va uni qayta o’qish orqali ular jummalarning tuzilishini eslab qolishadi va ko’plab so’zlarning imlosini o’rganishadi. Birinchi sinf o’quvchilari tomonidan taqdim etilgan kichik matnlar, agar kitobda bo’lmasa, doskaga yozilishi kerak. Birinchi sinfning oxiriga kelib, ular matnni jummalarda o’qiydilar, har bir gap kim yoki nima haqida ekanligini ko’rsatadilar. Ikkinchi sinfda konspekt va insho yozish mashqlari o’tgan yil oxirida bajarilgan ish turlaridan boshlanadi. Kelajakda ular asta-sekin murakkablashadi va mustaqil bo’ladi. Ikkinchi sinfda, shuningdek, birinchi va keyingi sinflarda insholarning mazmuni bolalarning hayotiy vaziyatlarni, tabiatni (tabiat, o’qish, o’yinlar, narsalar va tabiat hodisalari) kuzatishlari bo’lishi mumkin. Ikkinchi sinfda yozishga o’rgatish bo’yicha quyidagi ish turlarini ko’zda tutadi: taqvim yuritish asosida bolalar o’yinlari va o’yin-kulgilari, mehnat haqida, hayot va tabiat hodisalarini kuzatish haqida og’zaki va yozma hikoyalar tuzish, tabiat va ishlab chiqarishga ekskursiyalar; rasm va bir qator rasmlar asosida, tayanch so’zlar asosida og’zaki va yozma insho yozish. Ikkinchi sinfda ham, birinchi sinfda bo’lgani kabi izchil nutqni o’rgatishda gap tuzish bo’yicha doimiy mashqlar muhim o’rin tutadi. O’quv yilining birinchi choragi boshida rasm

yozish birinchi sinfdagi kabi amalga oshiriladi. Birinchi chorak boshida mashq qilingan har bir savolga javob berishdan boshlab, o'quvchilar ikki-uch jumladan iborat javoblarga o'tadilar. O'quvchilarning alohida fikrni ifodalovchi har bir gap chegaralarini aniq tasavvur etishlarini ta'minlash kerak.

Ona tili fani yosh bolalarning tafakkur qilish faoliyatini kengaytirishga, erkin fikrlay olishi, o'zgalar fikrini tinglashi, o'z fikrlarini og'zaki va yozma ravishda ravon bayon eta olishi, jamiyat a'zolari bilan erkin muloqotda bo'la oladigan ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu o'rinda ona tili ta'limiga o'quv fani emas, balki butun ta'lim tizimini uyushtiruvchi ta'lim jarayoni sifatida qaraladi. Nutq – kishi faoliyatining turi, til vositalari (so'z, so'z birikmasi, gap) asosida tafakkurni ishga solishdir. Nutq o'zaro aloqa va xabar, o'z fikrini his-hayajon bilan ifodalash va boshqalarga ta'sir etish vazifasini bajaradi. Yaxshi rivojlangan nutq jamiyatda kishi faoliyatining muhim vositalaridan biri sifatida xizmat qiladi. O'quvchi uchun esa nutq maktabda muvaffaqiyatli ta'lim olish qurolidir. Yozma nutqni o'stirishda uch yo'nalish aniq ajratiladi: 1) *so'z ustida izlanish*; 2) *so'z birikmasi va gap ustida izlanish*; 3) *bog'lanishli nutq ustida izlanish*. Ko'rsatilgan uch yo'nalish parallel olib boriladi: lug'at ishi gap uchun material beradi; so'z, so'z birikmasi va gap ustida ishlash bog'lanishli nutqqa tayyorlaydi. O'z navbatida, bog'lanishli nutq hikoya va insho lug'atini boyitish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Yozma nutqni rivojlantirish og'zaki nutqqa qaraganda ancha murakkab jarayon sanaladi. Chunki u o'quvchilardan grammatik va mazmun jihatidan to'g'ri jumla qurishni, har bir so'zni o'z o'rnida to'g'ri qo'llashni, fikrni ixcham, izchil, ifodali, uslub jihatidan sodda va ravon ifodalashni, bayon qilingan fikrlar sosida xulosalar chiqarishni talab etadi. Bu nutqning murakkab tabiati yana shundaki, u imlo, tinish belgilari va uslub bilan bog'liq. So'zni to'g'ri yozish, tinish belgilarini o'rinli qo'llash, fikrni uslub talabiga muvofiq bayon qilish o'quvchidan katta mas'uliyatni talab etadi. Shu sababli nutqning bu turi ancha sekin va murakkab kechadi. Yozma nutqning o'ziga xos xususiyatlaridan yana biri uni tekshirish, tuzatish, takomillashtirish mumkinligidir. Bu jihatdan u og'zaki

nutqqa qaraganda ancha qulay imkoniyatlarga ega. O'quvchi yozma nutqdagi xato va kamchiliklar ustida ishlaydi, ularni bartaraf etadi, keying ishlarida bu xato va kamchiliklarga yo'l qo'ymaslikka intiladi. O'qituvchi shuni ham unutmazligi lozimki, ko'pincha o'quvchilar yozma ishlarda imlo va tinish belgilariga katta e'tibor berib, matnning mazmuni ustida yetarli ish olib bormaydilar. Matnlarda ko'pincha mavzuga aloqasi bo'lmagan fikrlar ustunlik qilib, asosiy fikr e'tibordan chetda qoladi. Shuning uchun ona tili mashg'ulotlarida o'quvchilar diqqati faqat imlo va tinish belgilariga emas, balki bayon qilinayotgan fikrning asosli dalillarga ega bo'lishi, materialning to'g'ri joylashtirilishi, fikrning nutq sharoitiga mos holda to'g'ri bayon qilinishiga ham qaratilishi lozim. Ona tili darslarida shunday holatni vujudga keltirish lozimki, o'quvchi yaratgan matnidan qoniqish hosil qilsin. Bu uni o'z nutqini takomillashtirib borishga ilhomlantiradi. O'quvchilar mustaqil ravishda ijodiy fikrlasalar fikr mahsulini nutq sharoitiga mos ravishda og'zaki, yozma shakllarda to'g'ri, ravon ifodalay olsalar, ona tili mashg'ulotlari samarali o'tilgan bo'ladi. Pedagogik kitoblarda berilgan ilmiy ma'lumotlarga qaraganda, *2 yoshli bolalar 30 dan 100 gacha, 4 yoshli bolalar 1000 dan 4000 gacha, 7 yoshli bolalar 3000 dan 7000 gacha, 10-11 yoshli bolalar 8000 dan 15000 gacha, 14-15 yoshdagilar 11000 dan 18000 gacha so'zni bilishlari lozim.* Ammo, afsuski, ona tili mashg'ulotlarida fikrni og'zaki va yozma shaklda bayon qilish zaruriyati tug'ilganda o'quvchilardagi so'z qashshoqligi darrov sezilib qoladi. Nutqda so'zlarni takroriy qo'llash, berilgan so'zni uning ma'nodoshi, uyadoshi va qarama-qarshi ma'noligi bilan almashtira olmaslik, ma'lum bir sohaga qarashli so'zlar lug'atini tuzishda uchraydigan qiyinchiliklar, shubhasiz, o'quvchilarning so'z boyligi yetarli emasligidan dalolat beradi. Ona tili mashg'ulotlarida o'quvchilar nutqining rivojlanishini qiyinlashtirayotgan omillardan yana biri o'quvchilarning uyda, ko'chada yoki sinfdan tashqari paytlarda tojik, turkman, qirg'iz yoki boshqa (sheva) tilda so'zlashib, maktabda o'zbek tilida o'qishidir. Etnografik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, respublikamiz hududida juda ko'p tojiklar, turkmanlar, qirg'izlar, qozoqlar yashaydi. Ularning ko'pchiligi uyda

tojik, qirg'iz va hokazo tilda so'zlashib, maktabda o'zbek tilida o'qishadi. Bu hol, shubhasiz, o'quvchilarda tilning boy imkoniyatlaridan foydalangan holda o'z fikrini erkin bayon qilish imkoniyatini chegaralaydi. Yuqorida sanab o'tilgan salbiy omillardan tashqari ona tilimizdan sinfdan va maktabdan tashqar olib boriladigan ishlarning mundarija va mazmun jihatdan bo'shligi, yagona nutq rejimiga hamisha ham rioya qilmaslik, otanalarning bola nutqi ustida yetarli ishlamasligi kabi o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishga salbiy ta'sir qiladi. Xullas, o'quvchi nutqini rivojlantirish murakkab jarayon bo'lib, unga monelik qilayotgan omillar ham faqat ta'lim mazmuni yoki o'qituvchigagina bog'liq emas. Barcha imkoniyatlar to'laligicha ishga solinsagina fikrni og'zaki va yozma ravishda to'g'ri, ravon ifodalashga o'rgatish jarayoni oson kechadi. O'quvchi nutqini rivojlantirishga keng yo'l ochadi. Bizga ma'lumki, o'quvchilar birxillikdan zerikadi. Shuning uchun ularni nutqini o'stirishda doimo har xil metod va o'yinlardan foydalanish lozim. Quyida shulardan ba'zilarini misol tariqasida keltiramiz. "Hikoya": O'qituvchi xattaxtaga bir nechta so'z yozib qo'yadi. Masalan: Nafosat, yomg'ir, soat va adabiyot kabi. O'quvchilar mustaqil ravishda shu so'zlar ishtirokida hikoya tuzadilar. "O'zaro bog'liqlik": O'quvchilarga rasmi kartochkalar tarqatiladi. Ular kartochkalar bilan tanishib chiqqach, o'quvchi rasmdagi buyum haqida gapirib beradi. Masalan: "Bu olma daraxti. Olma bog'da o'sadi va mevalarga kiradi. Uni o'quvchilar juda yaxshi ko'rishadi" Keyin ikkinchi bola ham o'zidagi buyum haqida gapiradi va o'zidagi buyum bilan birinchi o'quvchidagi buyumini o'zaro bog'liqligini aytishi kerak bo'ladi. Masalan: "Bu quyosh. Quyosh chiqsa, havo isiydi. Uni o'quvchilar yaxshi ko'rishadi. Quyosh isitib tursa, olma va boshqa mevalar pishadi". Keyin uchinchi o'quvchi o'zidagi predmet haqida gapiradi va ikkinchi boladagi predmet bilan o'zidagi predmet orasidagi bog'liqlikni topishi kerak. O'yin shu tartibda davom etadi. "Umumiylikni izlash": O'quvchilar aylana bo'lib o'tiradilar. Olib boruvchi o'quvchilardan biriga to'pni otayotib, bir-biri bilan bog'lanmagan ikkita so'zni aytadi. Masalan: maktab va o'quvchi, kitob va javon, quyosh va gul. To'pni tutib

olgan o'quvchi so'z juftligi orasidan umumiy belgini aytib to'pni qaytaradi. "Safar": O'quvchilarga maktabdan yoki uylaridan ma'lum bir joygacha bo'lgan yo'lini tasvirlash topshirig'i beriladi. O'quvchilar bir necha kun davomida "obyekt"ni mustaqil kuzatadilar va uni og'zaki tasvirlab beradilar. Sinchkovlik, ziyraklik, kuzatuvchanlik, atrof-muhitga diqqat-e'tibor talab etiladigan bu o'yin vositasida Vatanni sevishtirish, tabiatga muhabbat, chor-atrofga e'tiborli bo'lish hislarini tarbiyalash mumkin. Bundan tashqari, mazkur o'yinlardan foydalanganda o'quvchilarning nutqi rivojlanadi, lug'at boyligi yanada ortadi, mustaqil fikrlash malakasi shakllanadi. Yuqorida keltirilgan ta'limiy o'yinlar o'quvchilarning darsda faolligini oshirish bilan birga bilimlarni o'zlashtirish jarayonini yengillashtirish va mustahkamlash, nutq o'stirishga yo'naltirilgan har bir mashg'ulotni qiziqarli tashkil etishga xizmat qiladi.

SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. O'quv davridagi dastlabki muammolardan biri qaysi?
2. Nutqni shakllantirishdagi asosiy ko'nikmalar deganda nimani tushunasiz?
3. Nutq bolaning aqliy jarayoning shakllanishidagi asosiy vositaligini kim ta'kidlab o'tgan?
4. Nutqni rivojlantirishdagi asosiy vositalar qaysilar?

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Atabekova F.H. "Badiiy asarlarda realiyalar tarjimasi (o'zbek-ingliz tarjimachiligi misolida). Science and Education 3.2 (2022): 681-686.
2. Davydov V.V., Slobodchikov V.I., Tsukerman G.A. Kichik maktab o'quvchisi o'quv faoliyati subyeksi sifatida//Vopr. psixologiya. 1992. № 3-4. B.14-19.
3. Dusavitskiy A.K. O'quv faoliyatida shaxsni rivojlantirish. M.: "Pedagogika uyi", 1996. B 208.
4. Dusbayeva N.N. (2022). Ingliz tiliida mintaqaviy lugatlarni o'rganishning ahamiyati. Science and Education, 3(2), 706-709.

ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA O'QUVCHINI MANTIQUIY FIKRLASHGA DIQQATINI OSHIRISHGA HAMDA ANGLASH DARAJASINI RIVOJLANTIRUVCHI INNOVATSIYON TEXNOLOGIYALARNI O'RGANISH

Reja:

- 1. Zamonaviy interfaol metodlar.**
- 2. O'qitishning zamonaviy metodlari.**
- 3. Ta'lim tizimini rivojlantiruvchi vositalar.**

Mavzuga oid tayanch tushunchlar: innovatsiya, texnologiya, bosqich, jarayon, ta'lim, rivojlantirish.

O'qitishning zamonaviy metodlarini qo'llash o'qitish jarayonida yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi. Bu metodlarni har bir darsning didaktik vazifasidan kelib chiqib tanlash maqsadga muvofiq. An'anaviy dars shaklini saqlab qolgan holda uni ta'lim oluvchilar faoliyatini faollashtiradigan turli-tuman metodlar bilan boyitish ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish darajasi o'sishiga olib keladi. Shuningdek, ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda, bunday bo'lishining sabablaridan biri shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchini faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari izlab topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsni rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Ta'lim jarayonida o'quvchi asosiy figuraga aylanadi. Pedagogik texnologiya va pedagog mahoratiga oid bilim, tajriba va interaktiv metodlar o'quvchilarni bilimli, yetuk malakaga ega bo'lishlarini ta'minlaydi. Yangi pedagogik texnologiyalarga bag'ishlangan adabiyotlar va maqolalarda bir qator oqitish usullari haqida soz yuritilmoqda. Bu usullar innovatsion metodlar sifatida

taqdim etilmoqda. Shulardan ona tili darslarida bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilar bilan qo'llanishi mumkin bolgan ayrim metodlar xususida so'z yuritimiz:

1. Modulli talim texnologiyasi. Bu o'quvchilarda darslik, ilmiy-ommabop va qo'shimcha adabiyotlar bilan mustaqil ishlash ko'nikmalari, ijodiy va mustaqil fikrlashni rivojlantirish maqsadida o'tkaziladi. Modulli ta'lim texnologiyasining o'ziga xos jihati o'rganilayotgan mavzu bo'yicha o'quvchilarning mustaqil va ijodiy ishlariga imkon beradigan modulli dastur tuzishdir.

2. Hamkorlikda oqitish texnologiyasi, uning asosiy g'oyasi o'quv topshiriqlarini va faqat birgalikda bajarish emas, balki o'quvchilarni hamkorlikda o'qishga orgatadi, ular o'rtasida hamkorlik, o'zaro yordam va fikr almashinishi vujudga keltirish.

3. Muammoli ta'lim texnologiyasi. Muammoli vaziyat yaratish, savollar qo'yish, masalalar va topshiriqlarni taklif qilish, muammoli vaziyatni yechishga qaratilgan muhokamani uyushtirish va xulosalar to'g'riligini tasdiqlashdir.

4. Interfaol metod texnologiyasi. O'quvchilarning ijodkorligiga tayanish, darsda erkin bahs-munozara sharoitini tug'dirish. Buning uchun sinf kichik guruhlariga bo'linadi va dars davomida shu guruhlar bilan ishlanadi.

5. Didaktik oyinlar texnologiyasi. Dars jarayonida turli didaktik o'yinlarni qo'llash va ular orqali darsda jonlanish, faol harakat va qiziqish uyg'otish.

6. Sinov darslari. Yangi pedagogik texnologiya asosida dars o'tish shakllari va usullarini o'zgartirib, ularni xilma-xil qilib, oqituvchi oquvchini oquv jarayonining faol qatnashchisiga aylantiradi. O'qituvchi va o'quvchining hamkorlikdagi faoliyati bu darsni interfaol darsga aylantiradi. O'qitishning yangi interfaol shakllari - ta'lim-tarbiya masalalarini unumli yechishga, o'quvchilarning bilish faoliyatini kuchaytirishga qaratilgan o'quv mashg'ulotlarini takomillashtirish yo'llaridan biri. Xorijiy davlatlar tajribasida sinovdan o'tgan bu metod ya'ni interfaol metodga ko'ra darslar bir necha bosqichga bo'linadi: Ular chaqiriq, aqliy hujum, anglash, fikrlash kabi bosqichlardir.

1. Chaqiriq bosqichi. Bu bosqichda o'quvchilarni faollashtirish, mavzuning mazmun – mohiyatiga kirib borish, uni his etish, anglab yetish jarayoniga tayyorlash kabi maqsadlar ko'zda tutiladi. Bunda o'qituvchi tomonidan berilgan savollarga javob berish jarayonida o'quvchilar o'zaro fikr almashadi.

2. Aqliy hujum bosqichi. Bu usul darsning boshlanishida yoki istalgan joyida qo'llanishi mumkin bo'lib, u muamoni o'z g'oyalari, fikrlarini aytish yo'li bilan hal qilishdan iborat. Masalan, o'qituvchi sinf taxtasiga til so'zini yozadi va o'quvchilardan "Ushbu so'z sizlarda qanday tassavvur hosil qildi yoki shu so'zni yana qaday talqin qilsa bo'ladi?" – deb so'raydi. O'qituvchi o'quvchilar tomonidan bildirilgan fikrlarni sinf taxtasiga quyidagi tartibda yozib borishi mumkin: O'quvchilarning fikrlari noto'g'ri deb topilmasligi lozim aksincha, o'qituvchi iloji boricha o'quvchilarga yordam berishi noto'g'ri fikr aytib qo'yishdan cho'chimaslikka da'vat qilishi, oxirida esa bildirilgan fikrlarning har birini o'qituvchi tahlil qilib berishi kerak. Sinfdan tashqari o'qish darslarini tashkil etishda, o'quvchiga o'qiladigan materiallarni 1 hafta oldin tavsiya etsa, o'quvchi dam oladigan shanba, yakshanba kunlarida bekor qolmaydi. Albatta, bunda ota-ona nazorati o'ta muhim.

3. Anglash bosqichi. Bu bosqichda aqliy hujum bosqichidagi mavzuga oid bahsmunozara natijasida yuzaga kelgan xulosaviy fikrlar eshutilib, o'qituvchi tomonidan yangi fikrlar bilan to'ldiriladi. Savol-javoblar orqali mavzu mustahkamlanadi.

Ta'limda innovatsion metodlarni qo'llashdan asosiy maqsad – o'qituvchining o'z pedagogik xazinasini qayta ko'rib chiqishiga yordamlashish, yanada yuqori sifatli metodik yo'nalishga intilishini hosil qilish, kelgusi o'ylar, izlanishlar, tajribalarga undashdir. O'zbekistonning mustaqil davlat sifatida jahon hamjamiyatida o'zining munosib o'rnini egallashi jahonning turli rivojlangan mamlakatlari bilan siyosiy, ijtimoiy iqtisodiy ta'lim sohasida o'zaro hamkorlikni o'rnatishi katta yutuqlarga olib keldi. Mustaqillikdan keyin o'tgan qisqa davr ichida ta'lim tizimida juda katta o'zgarishlar bo'ldi, olamshumul kashfiyotlar va yutuqlarga ega bo'ldi. Ma'lumki, fan va ta'lim doimo birlikda va o'zgarishda rivojlanadi. Ta'lim tizimini yanada rivojlantirish, xorijiy

mamlakatlarning tajribasini chuqur o'rgangan holda zamonaviy metodlar va texnologiyalar asosida o'qitish masalalariga hukumatimiz tomonidan berilayotgan e'tibor juda katta bo'lmoqda. Innovatsion va pedagogik texnologiyalarning mamlakatimiz ta'lim sohasiga kirib kelishi – bu ta'limda tub burulish davri bo'ldi deb aytsak mubolag'a bo'lmaydi. Innovatsion texnologiya va metodlar bu o'quv jarayonida asosiy boshqaruvchi – o'qituvchi, boshqariluvchi – o'quvchi faoliyati birgalikda yo'naltiriladi va bu jarayonda o'qituvchidan ham o'quvchidan ham mustaqillik va ijodkorlik sifatlarini talab etadi. Hozirgi kunda ta'lim tizimida qo'llanilayotgan innovatsion texnologiya va metodlar o'quvchilarning yuksak bilim cho'qqilarini egallab, ularni fikrlashga, o'z shaxsiy va mustaqil qarashlarga ega bo'lishida katta ahamiyat kasb etmoqda. Har bir o'qituvchi dars o'tishdan oldin darsda qo'llaydigan innovatsion pedagogik texnologiyalarning har bir elementigacha puxta o'rganishi va tadqiq qilishi lozim. Pedagog, ya'ni bola yetaklovchi, bolaga faqat tayyor fikr bermasligi kerak, balki uning fikrini kengaytirishi, olamni o'rganishga imkon beruvchi vositalarni topa bilishga o'rgatishi zarur. Biz bir necha zamonlar an'anabiy uslubda ish olib bordik. To'g'ri, bu tizimda ham bolalarga bilim berildi, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalari shakllantirildi. O'qituvchi ham, o'quvchi ham bir qobiqda harakat qildi, buni qoliplangan tizim desak ham bo'ladi, har ikkalasida ham ma'suliyat yo'qoldi. Hozirgi kunda asosiy pedagogik texnologiyalar imperik, kognitiv, evristik, kreativ, inversion, adattiv, inkulyuziv va boshqa texnologiyalardir. Dars jarayonida bu texnologiyalarni tanlay bilish – bu o'qituvchining mahoratiga bog'liq FSMU texnologiyasi munozarali masalalarni hal etishda, bahs-munozaralar o'tkazishda yoki o'quv-seminari yakunida (o'quvchilarning o'quv-seminari haqidagi fikrlarini bilish maqsadida) yoki o'quv rejasi asosida biron bo'lim o'rganib bo'lingach qo'llanishi mumkin, chunki bu texnologiya o'quvchilarning o'z fikrini himoya qilishga, mustaqil va erkin fikrlash, o'z fikrini boshqalarga asosli ravishda ifoda etishga, ochiq holda bahslashishga, shu bilan bir qatorda o'quvchilarning o'quv jarayonida egallagan bilimlarini tahlil etishga, qay darajada

egallaganliklarini baholashga hamda o'quvchilarni bahslashish madaniyatiga o'rgatadi. Ushbu texnologiya o'quvchilarga tarqatilgan oddiy qog'ozga o'z fikrlarini aniq va qisqa holda ifoda etib, tasdiqlovchi dalillar yoki inkor etuvchi fikrlarni bayon etishga yordam beradi.

O'tkazish texnologiyasi. Ushbu texnologiya bir necha bosqichda o'tkaziladi:

1-bosqichda:

– o'qituvchi o'quvchilar bilan birga bahs mavzusini yoki muhokama etilishi kerak bo'lgan muammoni yoki o'rganilgan bo'limni belgilab oladi;

– o'qituvchi darsda avval har bir o'quvchi yakka tartibda ishlashi, keyin esa kichik guruhlarda ish olib borilishi, va nihoyat, dars oxirida jamoa bo'lib ishlanishi haqida o'quvchilarga ma'lumot beradi;

– dars davomida har bir o'quvchi o'z fikrini erkin holda to'liq bayon etishi mumkinligi eslatib o'tiladi.

2-bosqichda:

– har bir o'quvchiga FSMU texnologiyasining 4 bosqichi yozilgan qog'ozlar tarqatiladi: F (fikringizni bayon eting); S (fikringiz bayoniga sabab ko'rsating); M (ko'rsatgan sababingizni isbotlab misol (dalil) keltiring); U (fikringizni umumlashtiring).

– Har bir o'quvchi yakka tartibda tarqatilgan qog'ozdagi FSMUning 4 bosqichini o'z fikrlarini yozma bayon etgan holda to'ldiradi.

3-bosqichda:

– har bir o'quvchi o'z qog'ozlarini to'ldirib bo'lgach, o'qituvchi ularni kichik guruhlariga bo'linishlarini iltimos qiladi yoki o'zi turli guruhlariga bo'lish usullaridan foydalangan holda o'quvchilarni kichik guruhlariga bo'lib yuboradi;

– o'qituvchi har bir guruhga FSMU texnologiyasining 4 bosqichi yozilgan katta formatdagi qog'ozlarni tarqatadi;

– o'qituvchi kichik guruhlariga har birlari yozgan qog'ozlardagi fikr va dalillarni katta formatda umumlashtirgan holda 4 bosqich bo'yicha yozilishini taklif etadi.

4-bosqichda:

- kichik guruhlarda avval har bir o'quvchi o'zi yozgan har bir bosqichdagi fikrlari bilan guruh a'zolarini tanishtirib o'tadi. Guruh a'zolarining barcha fikrlari o'rganilgach, kichik guruh a'zolari ularni umumlashtirishga kirishadi;

- guruh a'zolari FSMU ning 4 bosqichini har biri bo'yicha umumlashtirib uni himoya qilishga tayyorgarlik ko'radilar;

- fikrlarni umumlashtirish vaqtida har bir o'quvchi o'z fikrlarini himoya etishi, isbotlashi mumkin.

5-bosqichda:

- kichik guruhlar umumlashtirilgan fikrlarni himoya qiladilar: guruh vakili har bir bosqichni alohida o'qiydi (iloji boricha, izoh bermagan holda). Ba'zi bo'limlarni isbotlashi, ya'ni guruhning aynan nima uchun shu fikrga kelganini aytib o'tishi mumkin.

6-bosqichda:

- o'qituvchi darsga yakun yasaydi, bildirilgan fikrlarga o'z munosabatini bildiradi;

- quyidagi savollar bilan o'quvchilarga murojaat qiladi: a) ushbu dars yordamida nimalarni bilib oldingiz va nimalarni o'rgandingiz? b) ushbu dars qanday samara berdi? s) ushbu mavzu o'quvchilarda qanday xislatlarni tarbiyalaydi, nimalarni shakllantiradi, ularning qanday fazilatlarini rivojlantiradi?

IZOH: Yuqorida keltirilgan savollar o'qituvchi tomonidan har bir darsning mazmuni, maqsadidan kelib chiqqan holda o'quvchilarga berilishi mumkin. Masalan: Mavzu: Kesim gapning mazmuniy markazi. F (fikringizni bayon eting) Gapning mazmuniy markazini tashkil etib, boshqa bo'laklarni o'z atrofiga birlashtiruvchi, tasdiq-inkor, shaxs-son, zamon va mayl ma'nolarini ifodalovchi bosh bo'lak kesim deb ataladi. S (Fikringiz bayoniga biron sabab ko'rsating): Kesim gapning mazmuniy markazini tashkil etganligi uchun boshqa bo'laklar qatnashmasdan ham kesim orqali gap hosil qilish mumkin. M (Ko'rsatilgan sababni tushuntiruvchi (isbotlovchi) misol keltiring): Kelayapti. Boramiz. U (Fikringizni umumlashtiring): Yuqorida keltirilgan so'z bir gapni hosil qilmoqda. Agar gapda kesim qatnashmasa, gapning mazmuni bo'lmaydi.

Umuman olganda, ona tili va o'qish savodxonligi darslarida o'quvchini mantiqiy fikrlashga diqqatini oshirishga hamda anglash darajasini rivojlantiruvchi innovatsiyon texnologiyalarni o'rganish hozirgi kun ta'limining dolzarb vazifalaridan sanaladi.

SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Darsni yuqori darajada samaradorlikka erishishini ta'minlovchi vositalarga nimalar kiradi?
2. Modulli ta'lim texnologiyasi nima?
3. Chaqiriq bosqichi qanday amalga oshiriladi?
4. FSMU texnologiyasi necha bosqichda o'tkaziladi?
5. Innovatsion texnologiya nima?
6. Anglash bosqichining mazmun mohiyati nimada?

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ishmuhammedov R. "Pedagogik texnologiyalar ya pedagogik mahorat" Toshkent "Iqtisod-moliya". 2009.
2. Ishmuhammedov R. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. T. 2017.
2. Ona tili darsligi 5-sinf.
4. Shayxislamov N. The direction of modern linguistics the concept of cognitive linguistics. Scientific progress. 2021. 2(2), 1641-1646.
5. Шайхисламов Н. Ўқувчиларнинг нутқий компетенцияларни ривожлантиришда нутқнинг илмий-назарий изоҳи. Science and Education, 2020. 1(5).
6. Шайхисламов Н. Синтаксис ва морфологияни боғлаб ўргатиш. Амалий тилшуносликнинг фанлараро масалалари: масофавий таълимдаги муаммолар ва уларнинг ечимлари. 2021. (2), 368-371.
7. Shayxislamov N. Ona tili darslarida "So'z tarkibi" mavzusining o'rganilishi yuzasidan mulohazalar. Academic Research in Educational Sciences, 2021. 2, 119-124.

TO'G'RI YOZUV MALAKALARINI RIVOJLANTIRISH

Reja:

1. Yozuv turlarining shakllanish bosqichlari.
2. O'zbek xalqi yozuvlarining shakllanish tarixi.
3. O'quvchilarda chiroyli yozuv malakalarini shakllantirish jarayonlari.
4. Chiroyli yozuvni o'rgatishda interfaol metodlardan foydalanish.

Mavzuga doir tayanch tushunchalar: yozuv, kotiblik, xattotlik, chiroyli yozuv, "Xatti Boburiy", namuna, genetik usul.

O'zbek xalqi uzoq asrlik tarixida yaratib qoldirgan madaniy merosida chiroyli yozuvga o'rgatish, ya'ni xattotlik san'ati alohida o'rin egallaydi. O'rta asrlarda har qanday asar qo'lda ko'chirilib kitob qilingan. Qo'lyozmalarni kitob holiga keltirish katta hunar va san'at hisoblangan. Qo'lda ko'chirilgan har bir asar san'at mo'jizasi kabi nodir sanalgan. Bir qancha olim va fozil kishilar yoshlikdan xattotlik san'atini egallab, keyinchalik kotiblikda ham nom chiqarganlar. Ular faqat o'z asarlarini emas, balki boshqa mualliflar asarlarini ham ko'chirganlar. Masalan, Hofiz Sheroziy Xusrav Dehlaviyning "Xamsa"sini ko'chirgan. Alisher Navoiyning mohir xattot ekanligi tarixiy manbalardan ma'lum. Zahiriddin Muhammad Bobur arab alifbosida turkiy xalqlarga moslab "Xatti Boburiy" deb atalgan alifboni yaratgan. Biz bilamizki, o'quvchilarda chiroyli yozuv malakalarini hosil qilish uchun, birinchi navbatda, diqqat, sezgi, idrok etish, xotira kabi psixofiziologik funksiyalar yaxshi ishlamayotganiga guvoh bo'lamiz. Shuning uchun quyidagi usullar o'quvchilarni yuqorida ta'kidlab o'tgan fazilatlarini yuzaga chiqarishga yordam beradi. Bu esa o'quvchilarni chiroyli yozishga va matnlar tuzishga undaydi.

Namunaga qarab yozish usuli. Chiroyli yozuvga o'rgatishning eng asosiy usullaridan biri harflarning shaklini namuna qilib ko'rsatish va yozdirishdir. Har bir harf namunasi doskada barcha o'quvchilarning diqqatini jalb qilgan holda yoki ayrim o'quvchilarga

daftarga alohidaalohida ko'rsatib berilishi lozim. O'quvchining vazifasi esa doskada eslab qolgan shakllarini (harf, bo'g'in, so'zlar) o'z daftarlarida to'g'ri aks ettirishdir. Doskada yozib ko'rsatilayotgan har bir harf barcha o'quvchilarga aniq ko'rinib turishi shart, ayrim o'quvchilar ko'ra olmagan bo'lsalar o'qituvchi qaytadan takrorlab ko'rsatishi lozim. Ayniqsa, yangi harf yoki ularning bog'lanishini ko'rsatish vaqtida qayta- qayta takrorlash juda muhimdir. O'qituvchi tominidan har bir harf yoki harflarning bog'lanishi, og'zaki yoki doskada tushuntirish orqali qayerda qo'l harakati boshlanadi, qayerda qo'l harakati buriladi va qayerda qo'l harakati uzish talab etiladi.

Nusxa ko'chirish usuli. Bu metodni harf shaklini to'g'ri tasavvur eta olmagan, yozishda daftar chiziqlaridan pastga tushib yoki chiqib ketadigan o'quvchilar uchun qo'llash mumkin. Masalan, bir o'quvchi katta *B harfini* yozishda xatoga yo'l qo'ygan bo'lsa, o'qituvchi ularni nuqtalar bilan ifodalab daftarga qalamda yozib ko'rsatadi, o'quvchi esa uning ustidan siyoh bilan yurgizib chiqadi. Bu usul o'quvchining shu haqidagi tasavvurini kengroq shakllantiradi. Bu usulning ijobiy jihatlari bilan birga salbiy jihatlari ham bor. Bunday mashqlar faqat qo'l harakatini o'stirish uchun yordam beradi xolos. Uzoq muddat bunday usulda yozgan bolalar harflarning shaklini mustaqil yoki namunaga qarab yozishda qiynaladilar.

Tasavvur orqali yozish usuli. Yuqorida ko'rsatib o'tilgan usullar bilan bir qatorda, bolalarga tasavvur qilish orqali havoda harflarning shaklini yozdirib mashq qildiriladi. O'qituvchi doskada yozib ko'rsatgan harf yoki bog'lanishlarni, o'quvchilarga qanday qilib yozishni, ruchkani havoda harakatini ko'rsatib, o'quvchilar tasavvur hosil qilganlaridan so'ng daftarga yozishga ruxsat etadi. Bunday mashqlar o'quvchilarning qiziqishlarini o'stiradi hamda jismoniy mashqlarni ham bajarish imkonini beradi. Ammo o'qituvchi bu usuldan foydalanishda sinfdagi barcha o'quvchilarning qo'l harakati qanchalik to'g'ri yoki noto'g'ri ekanligini tekshira olmaydi, bir necha o'quvchinigina kuzatib tegishli ko'rsatma bera olishi mumkin. Harf va ularning elementlarini tahlil qilishni turlicha amalga oshirish mumkin.

Harflarni elementlarga ajratib tahlil qilish, har bir harfning necha elementdan tuzilganligini, qanday shaklga ega ekanligini, bu elementlar boshqa harflar bilan bog'lanishida qanday ko'rinishga ega bo'lishini o'quvchilar tasavvur etadilar. Ammo soddalashtirilgan harflar alfaviti kun harflarni elementlarga ajratmay, bir butun shaklda yozishni tavsiya etadi. Masalan, kichik *v* va *b* harflari hech qanday elementlarga ajratilmay bir butun shaklda yoziladi. Ayrim harflar bir necha elementdan tashkil topgan bo'lib, ular bir butun shaklda yoziladi, ammo o'qituvchi uning nechta elementdan iborat ekanligini faqat eslatib o'tishi mumkin. Masalan, kichik *l* va *m* harflarining birinchi elementi bir xil shaklga ega, ammo kichik harfda bitta tagi ilmoqli kichik tayoqcha bo'lsa, kichik sharfida ikkita tagi ilmoqli tayoqcha bor. Bu yerda faqat o'qituvchi tomonidan harflarning pochta elementdan tashkil topganligi eslatib o'tiladi, xolos. Yozishda esa bu harflar qo'l harakatini uzmasdan yozishni talab etadi.

Yozuv malakasini ongli o'zlashtirish usuli. Chiroyli yozuv qoidalarini yaxshi bilish, yozuv malakasining to'g'ri shakllanishiga yaqindan yordam beradi. Chiroyli yozuv qoidalarini ixcham va tushunarli qilib bayon etish lozim. Shundagina o'quvchilar uni to'liq o'zlashtirishlari va amalda qo'llashlari mumkin. Masalan, birinchi sinfda dastlab to'g'ri o'tirish, ruchkani to'g'ri ushlab, daftarni to'g'ri holatda qo'yish kabi talablar asosida so'zlarda harflarning balandligini va qiyaligini bir xilda saqlash so'zlarda harf elementlari va harflarning oralig'ini bir xil uzoqlikda chamalab ochish qoidalari kelib chiqadi. Ikkinchi sinfdan boshlab chiroyli yozish malakasini o'rgatishda yozuv texnikasiga oid bo'lgan kichik bosh harflarni bir xil balandlikda chamalab yozish harf va 4-5 harfdan iborat so'zlarni qo'l harakatini uzmasdan bog'lab yozish tez va toza yozish kabi qoidalar talab etiladi. Yuqorida ko'rsatib o'tilgan har bir qoida, o'zining aniq mazmuniga ega bo'lishi kerak. O'qituvchi har bir qoidani asta-sekin, o'z o'rnida o'rganib borishi lozim. Masalan, dastlab yozuvning qiyaligini tag'ri saqlash qoidalarini talab etilgan bo'lsa, bu alifbegacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Bolalar qiya chiziqlarning yaxshi bilib olganlaridan so'ng bu qoidalarni harf va so'zlarni yozishda qo'llaydilar.

Yozuvning qiyaligi haqidagi tushunchalar chuqur singdirilgandan so'ng, harflarni bir xil masofada tekis yozish qoidalari o'rgatiladi. Harflarni qo'l harakatini uzmasdan yozish qoidalari o'rganilgandan so'ng, so'zlarni qo'l xarakatini uzmasdan yozish qoidalari o'rgatiladi. Chiroyli yozuv deganda biz toza, aniq chiziqlar bo'yicha, husnixat namunalarida ko'rsatilgandek yozilgan xatni tushunamiz. Uchinchi sinfdan boshlab esa qoidalarga yana qo'shimcha tez va toza yozish qoidalari kiritiladi. Ammo har bir qoidani, har darsda bezor qiladigan darajada takrorlash yaramaydi, aks holda, ongli ravishda o'zlashtirish uchun mo'ljallangan qoidalar o'z aksini topishi mumkin.

Sanoq-ohang usuli. Bu usuldan foydalanishda o'qituvchi harf elementlarini sanash orqali yozdirib tushuntiradi. Bu usulni ayniqsa, savod o'rganish davrida keng qo'llash mumkin. Sanoq-ohang usulining afzalligi shundaki, *birinchidan*, harflarning tekis yozilishini ta'minlaydi va harf elementlarining tushib qolishiga yo'l qo'ymaydi; *ikkinchidan*, sekin yozadigan o'quvchilarni tez va sinfdagi barcha o'quvchilar bilan barobar yozishga undaydi; *uchinchidan*, o'quvchilarga harakatlarni aniq va dadil bajarishni o'rgatadi; *to'rtinchidan*, sinfda darsni jonlantiradi. Ammo bu usuldan butun dars davomida foydalanish tavsiya qilinmaydi, chunki o'quvchilar charchab, yozuv sifatini pasaytirib yuborishlari mumkin. Sanoq-ohang usulini qo'llashda, asosan, harflarning asosiy elementi "bir", "ikki", "uch" deb sanab boriladi, yordamchi ulash elementi esa "va" deb ataladi. Masalan, kichik sh harfini yozishni quyidagicha mashq qilish mumkin: Sanoq-ohang usulini qo'llashda harf yoki element avval sanoqsiz yoziladi, so'ngra sanoq bilan yozdiriladi. Shuningdek, bu usul bilan yozishda dastlab sekinroq, keyichalik uni tezlashtirib yozib ko'rsatiladi. Sanoq-ohang usulidan bo'g'in, so'z va gaplarni yozdirishda ham foydalanish mumkin.

Xatolar ustida ishlash usuli. Bu usulni qo'llashdan maqsad har bir o'quvchi o'z xatosini mustaqilona olishga va uni tuzatishga o'rgatishdir. O'quvchilarga o'z yozuvlaridagi harflarning to'g'ri yoki noto'g'riligini, qiyaligini, baland yoki past yozilganligini tekshirib chiqish topshiriladi. O'quvchilar navbati bilan o'zlari yo'l qo'ygan

kamchiliklarni aytib beradilar, ayrim o'quvchilarga o'qituvchi yordam beradi. Undan tashqari, o'quvchilar o'z kamchiliklarini yozuv davtarlarida yoki xusnixat kitobida berilgan namunaga qarab taqqoslash oraqali ham tuzatishlari mumkin. Ko'pchilik o'quvchilarda takrorlangan bir hildagi tipik xatolarni o'qituvchi doskada tahlil qilib, uni qanday tuzatish yillarini ko'rsatib beradi. Mashq sifatida ayrim harflar doskada noto'g'ri yozib ko'rsatiladi va ularning kamchiligi nimada ekanligi o'quvchilardan so'raladi. Masalan, kichik u harfini o'qituvchi doskada quyidagicha yozib ko'rsatadi, o'quvchilar esa uning xatosini topadilar. Kichik *u harfining* tugunchali elementi bir tomonga qiyshayib qolgan, aksinsa, daftarning qiya chizig'iga mos qilib yozish lozim. Bola kamolotining shakllanishi ko'p jihatdan chiroyli yozuvga ham bog'liq. Chiroyli yozish orqali bolalar boshqa fanlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirish imkoniga ega bo'ladilar. Husnixatga o'rgatishdan asosiy maqsad kichik yoshdagi o'quvchilarga yozishdek murakkab jarayonni o'rgatish orqali, ularning chiroyli yozuv malakalarini rivojlantirishdan iboratdir. Husnixatning oldiga bir qator vazifalar qo'yiladi. Bu vazifalar ko'p qirrali bo'lib o'quvchilarni aqliy rivojlantirishga, ularning atrof-muhit haqidagi bilimlarini kengaytirishga, axloqiy va estetik didini tarbiyalashga, ongli o'qish va yozish malakalarini hamda yozuv daftarlari bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Mazkur vazifalarning barchasi o'zaro bog'liq holda amalga oshiriladi. Ularni hal qilish zaruriy yozuv malakalarini egallashga darslikda berilgan o'quvchilar saviyasiga mos nazariy va amaliy materiallar uyg'unlashtirilib, o'zlashtirish ustida ishlashni maqsadga muvofiq uyushtirish, shuningdek, matnlar sifatini, topshiriqlar xususiyatini va bolalar aqliy faoliyatining o'ziga xos tomonlarini belgilaydigan qator usuliy shart-sharoitlarga bog'liq Alifbegacha tayyorgarlik davrining asosiy vazifasi o'quvchilarni maktab, sinf bilan, tartib-intizom qoidalari bilan tanishtirish. Ularga nutq, og'zaki va yozma nutq haqida, gap, nutqning gaplardan tuzilishi, gaplarning so'zlardan tuzilishi; bo'g'in, so'zlarning bo'g'inlardan tuzilishi, so'zlarning bo'g'inlarga bo'inishi; tovush, bo'g'inlarning tovushlardan tuzilishini; tovushlarning unli tovush va undosh

tovushlarga ajratilishini o'rgatish, ulardan amaliy foydalana bilish kunikmalarini hosil qilishdan iborat. Bu davrda maxsus nusxalar asosida o'quvchilarning bog'anishli nutqi ustida ishlanadi. Ularga "Alifbe"da berilgan rasmlar asosida hikoyalar tuzdirishdan tashqari, o'zlari bilgan she'r, ertak, hikoya, tez aytish, maqol, topishmoq, xalq ashulalari, alla, qo'shiqlar, latifalardan aytirish lozim. Tayanch so'zlar asosida gap tuzdirish, "Alifbe" sahifalaridagi so'zlar, ularning ma'nolari ustida ishlash kabi ishlar uyushtiriladi (bu tarzda ishlar har bir darsda mavzularga bog'iq ravishda izchil davom ettirib boriladi). Bu bosqichdagi yozuv darslarida o'quvchilarda daftar bilan, yozuv chiziqlari bilan tanishtirish, harf elementlarini yozishga o'rgatish, namunaga qarab grafik xatolarini aniqlash – o'z-o'zini tekshirish, harf oralarining tengligiga rioya qilish kabi ko'nikmalar hosil qilinadi. Alifbegacha bo'lgan davrda tayyorgarlik mashqlarini tashkil etish. Boshlang'ich sinflarda harflarning shaklini to'g'ri yozishga o'rgatish o'qituvchidan ham, o'quvchilardan ham ko'p mehnat talab etadi. O'quvchi har bir harfning tuzilishini, yozilishini ko'rishi va tasavvur hosil qila olishi lozim.

Chiroyli yozish orqali bolalar boshqa fanlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirish imkoniga ega bo'ladilar. Inson hayotida yozuv muhim o'rin tutadi, chunki u har kuni turli-tuman qog'ozlar va hujjatlardan foydalanadi. Bularning hammasi chiroyli va bexato yozishni taqazo etadi. Ammo qisqa muddat ichida o'quvchilarda chiroyli, tez va bexato yozish malakalarini o'stirish mumkin emas, buning uchun bir necha yillik mehnat talab etiladi. Orfografik hushyorlikga o'rgatish uchun bolalarning maktabga qadam qo'ygan kunlaridan boshlab, izchil mashqlar olib borish zarur.

Husnixat malakasini shakllantirish uchun, birinchi navbatda, harflarning shaklini to'g'ri tasavvur etishga, bir xil qiyalikda yozishga, so'zlarda harflarni to'g'ri bog'lanishga, so'zlarni qatorlar bo'ylab to'g'ri joylashtirishga o'rgatiladi. Daftar chiziqlari birin-ketin almashuvi davomida harflarning qiyaligini va ular orasidagi masofani to'g'ri saqlash, kichik va bosh harflarning nisbatini to'g'ri chamalab yozishga o'rgatish juda muhimdir. Husnixat darslarida ma'lum guruhga oid harflarni yozishga o'rgatish o'quvchilarda

uchraydigan ayrim tipik xatolarning oldini olish va tuzatish ustida ham ish olib borish lozim. Yozuv tezligi oshishi bilan ayrim bir-biriga o'xshash harflarning shaklini buzib yozish hollari uchraganda esa ularni qayta mashq qildirish kerak. Orfografik hushyorlikga o'rgatishda daftardan to'g'ri foydalanishga alohida e'tibor berish zarur. Ikki chiziqli daftardan bir chiziqli daftarga o'tganda, o'quvchilar oldiga qator vazifalar qo'yiladi. Orfografik hushyorlikka o'rgatish umumiy didaktik qoidalar bilan birga yozuv malakasini shakllantiruvchi o'ziga xos qoidalarni ham o'z ichiga oladi.

Umumiy didaktik qoidalar takroriylik, ko'rgazmalilik, yosh va o'ziga xos xususiyatlarni hisobga olish, tushunarliklik, onglilik, husnixat metodikasining maqsad va vazifalarini amalga oshirishda alohida ahamiyat kasb etadi.

Yozuvga – husnixatga o'rgatishning vazifasi harfni, so'z, gap va matnni to'g'ri va chiroyli yozishni takomillashtirishdir. Yozuvni o'rganish jarayonida o'quvchi tovushning belgisi bo'lgan harfni so'z va gapni kitobdan daftarga va xattaxtdan to'g'ri va husnixat qoidalariga rioya qilib ko'chirib yozish, yozganlarini tekshira olish va yo'l qo'ygan kamchilik va xatolarni o'qituvchi rahbarligida yoki o'zi tuzata olishi kerak.

Har bir o'quvchi u yoki bu harfni tushunib yozishni harflarning bir-biriga bog'lanishini, kichik va bosh harfning bir-biriga nisbatini, balandligini, qiyaligini, ruchkani ushlab va to'g'ri o'tirish qoidalarini yaxshi bilishi lozim.

SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. O'zbek yozuvlarining shakllanish bosqichlari qaysilar?
2. Xattotlik san'ati nima?
3. O'quvchilarga harf elementlarini o'rgatish jarayonida qanday usullardan foydalanish maqsadga muvofiq?
4. Sanoq ohang usulining afzalligi nimada?
5. Bola kamolotining shakllanishi ko'pincha nimaga bog'liq?

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. G'ulomov M. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini husnixatga o'rgatish. T.1970.
2. G'ulomov M. Chiroyli yozuvni shakllantirish. T. 1992.
3. G'apporova va boshq. Alifbe. T. 1999.
4. G'apporova va boshq. 1-2 yozuv daftari. T. "O'qituvchi". 1999.
5. Husnixat daftari. 1-sinf uchun. T. 1999.
6. Husnixat daftari. 2-sinf uchun. T. 1999.
7. Husnixat daftari. 3-sinf uchun. T. 1999.
8. Qosimova K. va boshq. Ona tili o'qitish metodikasi. Toshkent "Noshir" nashriyoti. 2009.
9. www.ziyounet.uz

FAN YUZASIDAN NAMUNAVIY TESTLAR

1. "Fikrlar hujumi"ning maqsadi qaysi javobda to'g'ri ko'rsatilgan?

a) katta miqdordagi g'oyalarni yig'ish, talabalarni ayni bir xil fikrlash inertsiyasidan holi qilish, ijodiy vazifalarni yechish jarayonida dastlab paydo bo'lgan fikrlarni yengish;

b) o'qituvchi va o'quvchi talabalarning birgalikdagi faoliyati;

c) talabalarni ayni bir xil fikrlash inertsiyasidan holi qilish;

d) ijodiy vazifalarni yechish jarayonida dastlab paydo bo'lgan fikrlarni yengish.

2. Masofaviy o'qitishni o'qitishning qanday shakliga kiritish mumkin?

a) masofaviy o'qitish yangi reproduktiv ta'lim shaklidir;

b) an'anaviy o'qitish shakli;

c) yangi texnologiyalar asosida o'qitishdagi shaklidir;

d) to'g'ri javob yo'q.

3. Texnologiya so'zining ma'nosi bu...

a) grekcha ikki so'zdan – "texnos" – hunar va "logos" – fan so'zlaridan tashkil topib "hunar fani" ma'nosini anglatadi;

b) o'qituvchi tomonidan o'qitish vositalari yordamida o'quvchilarga ta'sir ko'rsatish;

c) hunar fani;

d) san'at.

4. Muammoli vazifalar usulining mohiyati bu...

a) talabalarga muammoli vaziyatlarni va ularning faol bilish faoliyatini tashkil etishga asoslangan usul;

b) tahlil, analiz va sintez usuldir;

c) maqsad aniqlanadi va yechim topiladigan usul;

d) muammo yechiladi.

5. "Innovatsiya"ning ma'nosi nima?

a) yangilik, yangi tartib qoida;

b) anglab yetish;

c) texnologiya;

d) tushuntirish.

6. An'anaviy ta'lim tizimida talabalarda qanday natijalar kutiladi?

- a) bilim, ko'nikma va malakalar shakllantiriladi;
- b) o'quv jarayoni boshqariladi;
- c) samarali natija kafolatlaydi;
- d) o'quv jarayoni loyihalatiriladi;

7. O'qituvchining nutqiga qanday talablar qo'yiladi?

- a) adabiy til me'yorlariga amal qilish, aniqlik, ilmiylik;
- b) tozalik va atamalarni aniq talafuz etish;
- c) so'zlash madaniyati;
- d) ravonlik.

8. 1-sinfda qaysi bo'limlarga oid mavzularni o'rganishga katta o'rin beriladi?

- a) so'z turkumlarini o'rganish;
- b) fonetika va grafika;
- c) morfemik tarkibi;
- d) gapni o'rganish.

9. Bog'lanishli nutqqa oid asosiy ko'nikmalarni belgilang.

- a) yig'ilgan materialni tartibga solish, reja tuzish, yozish;
- b) qisqartirib hikoya qilish;
- c) tilning tasviriy vositalaridan foydalanish;
- d) rasm asosida hikoya qilish.

10. Diktantlar maqsadiga ko'ra necha xil bo'ladi?

- a) 2 xil;
- b) 8 xil;
- c) 3 xil;
- d) 4 xil;

11. Metod bilan uslubning farqi bormi?

- a) yo'q;
- b) bor;
- c) sinonim so'zlar;
- d) bir biriga yaqin ma'noni beradi.

12. Nutqiy xatolarning qaysi turi boshlang'ich sinflarda ko'proq uchraydi?

- a) sintaktik-uslubiy;
- b) lug'aviy – uslubiy;

c) morfologik-uslubiy;

d) sintaktik-uslubiy.

13. Diksiya nima?

a) so'z, bo'g'in va tovushni to'g'ri va aniq talaffuz etish;

b) matnni aniq talaffuz etish;

c) nutqni tushunish va idrok etish;

d) talaffuzning aniq va sof bo'lishi.

14. Savod o'rgatish nima?

a) ona tilidan bilim berish;

b) elementar o'qish va yozishga o'rgatish;

c) ifodali o'qish;

d) o'qishga o'rgatish.

15 Husnixat darslarida sinfda yorug'lik qaysi tomondan tushishi kerak?

a) chap tomondan;

b) o'ng tomondan;

c) yuqori tomondan;

d) past tomondan.

16. Ona tili o'qitish metodikasi qanday fanlar qatoriga kiradi?

A) ilmiy-nazariy fan;

B) ilmiy-tabiiy fan;

C) pedagogik fan;

D) tabiiy fan.

17. Ona tili o'qitish metodikasining predmeti ko'rsatilgan javobni toping.

A) ta'lim berish jarayonida ona tilini egallash;

B) ta'lim berish jarayonida barkamol shaxsni tarbiyalash;

C) ona tilining imlo qoidalarini, og'zaki nutqni egallash;

D) ona tilining tovush tuzilishi va grafikasini egallash.

18. Boshlang'ich sinf ona tili o'qitish metodikasining vazifasi qaysi qatorda berilgan?

A) amaliy fan sifatida o'quvchiga ta'lim va tarbiya berish vazifasini bajaradi;

B) o'quvchilar og'zaki va yozma nutqining to'g'ri shakllanishiga g'amxo'rlik qiladi;

C) Nimani o'qitish kerak? Qanday o'qitish kerak? Nega xuddi mana shunday o'qitish kerak? savollariga javob beradi;

D) boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini o'stiradi.

19. Nimani o'qitish kerak savoliga javob bo'lgan qatorni aniqlang.

A) ta'lim metodlarini, usullari, ish turlarini, yozma ishlar, mashqlar tizimini ishlab chiqadi;

B) eng foydali metodlarni ilmiy nuqtai nazardan o'rganish, tanlangan metodlarni asoslash, tavsiyalarni eksperimentdan o'tkazish;

C) interfaol usullarni qo'llagan holda o'qitish metodini ishlab chiqadi;

D) ta'lim mazmunini ishlab chiqadi, dastur, darslik va qo'llanmalar yaratib beradi, ularning samaradorligini tekshiradi.

20. Ona tili ta'lim tizimining qaysi bosqichlarida o'rgatiladi?

A) boshlang'ich ta'lim, o'rta maktab va oliy o'quv yurtlarida;

B) boshlang'ich ta'lim va o'rta maktabda;

C) boshlang'ich ta'lim, o'rta maktab, pedbilim yurti va oliy o'quv yurtlarida;

D) maktabgacha tarbiya, boshlang'ich ta'lim, o'rta maktab, pedbilim yurti va oliy o'quv yurtlarida.

FAN YUZASIDAN SAVOLLAR

1. Fanlararo yaqinlashuv deganda nimani tushunasiz?
2. Ta'lim mazmunini integratsiyalash usullari deganda nimani nazarda tutamiz?
3. Metod so'zining ma'nosi nima?
4. Ta'lim mazmunini integratsiyalashning usullari nechta?
5. Ta'lim mashg'ulotlarini tashkil qilish qaysi yo'l bilan olib boriladi?
6. Ta'lim metodi qanday asosga ega?
7. O'qitish jarayonini qanday tashkil etish zarur?
8. Aqliy mehnat bilan kimlar shug'ullanadi?
9. Dars necha turda olib boriladi?
10. Test necha turda olib boriladi?
11. Pedagoglik kasbini tanlagan kishi qanday shaxsiy fazilatlariga ega bo'lishi kerak?
12. Pedagogik ta'lim jarayonlarini zamonaviy axborot texnologiyalari asosida tashkil etish.
13. O'quvchiga "pedagogik ta'sir ko'rsatish" deganda tushuniladigan g'oyani izohlang
14. Darsning an'anaviy metodlarini tushuntiring.
15. Pedagogik faoliyatning obyekti deganda nimani tushunasiz?
16. Yangi avlod darsliklarining eski darslikdan farqi nimada?
17. "Fikrlar hujumi" ning maqsadi haqida fikr bildiring.
18. Masofaviy o'qitishni o'qitishning qanday shakliga kiritish mumkin?
19. Texnologiya bu..
20. Muammoli vazifalar usulining mohiyatini tushuntiring.
21. "Innovatsiya" nima?
22. An'anaviy ta'lim tizimida o'quvchilardan qanday natijalar kutiladi?
23. O'qituvchining nutqiga qo'yiladigan talablar qanday bo'lishi lozim?
24. 1-sinfda qaysi bo'limlarga oid mavzularni o'rganishga katta o'rin beriladi.

25. Bog'lanishli nutqqa oid asosiy ko'nikmalarni tushuntiring.
26. Metod bilan uslubning farqi nimada?
27. Nutqiy xatolarning qaysi turi boshlang'ich sinflarda ko'proq uchraydi?
28. Diksiya nima?
29. Savod o'rgatish nima?
30. Differensial kompetentlik nima?
31. O'quv davridagi dastlabki muammolardan biri qaysi?
32. Nutqni shakllantirishdagi asosiy ko'nikmalar deganda nimani tushunasiz?
33. Nutq bolaning aqliy jarayoning shakllanishidagi asosiy vositaligini kim ta'kidlab o'tgan?
34. Nutqni rivojlantirishdagi asosiy vositalar qaysilar?
35. Nutq turlariga qaysilar kiradi?
36. Nutqni shakllantiruvchi vositalar?
37. Og'zaki nutq nima?
38. O'quvchilarda og'zaki nutq qaysi davrdan boshlab shakllanadi?
39. Og'zaki nutqni shakllantirishda qanday usullardan foydalanish ijobiy samara beradi?
40. Ta'limiy diktantning turlarini ayting.
41. Ta'limiy diktantlarni o'tkazish vaqti haqida ma'lumot bering.
42. Grafik xatolarni tuzatish mashqlari haqida ma'lumot bering.
43. Orfografik xatolarni tuzatish mashqlari haqida ma'lumot bering.
44. Shevaga oid so'zlarni tuzatish mashqlariga misol keltiring.
45. Xatolar ustida ishlash borasida o'z fikringizni bildiring.
46. Zamonaviy ta'lim deganda nimani tushunasiz?
47. Ta'limni tashkil etish shakllari haqida ma'lumot bering.
48. Sinf-dars tizimining asoschisi kim?
49. Individual ta'lim deganda nimani tushunasiz?
50. Ta'limning qo'shimcha tashkiliy shakllariga misol keltiring.

51. Dars jarayonida zamonaviy ta'limni tashkil etish bo'yicha fikrlaringizni bildiring.
52. "4K" modeli deganda nimani tushundingiz?
53. Kolloboratsiya haqida ma'lumot bering.
54. Kommunikativlik deganda nimani tushundingiz?
55. Kreativ fikrlashning o'ziga xos jihatlari haqida ayting.
56. Kritik fikrlash tushunchasini misollar orqali tushuntirib bering.
57. Sizningcha, "4K" modelini maktablarda joriy etish orqali o'quvchilarning ilmiy salohiyatini oshira olamizmi?
58. Umumiy kompetentlik nima?
59. Vertual darsning ahamiyati haqida gapiring.
60. O'zini tutish kompetentligini izohlang.

GLOSSARIY

Aktiv metod – dars jarayonida faollashuviga, ma’lum bir holat va voqelikka nisbatan fikrlashga – mulohaza yuritishga undovchi metod.

Bahsli, muammoli vaziyat – insonning faoliyati davridagi fikrlash natijasiga bog’liq bo’lib qoladigan murakkab holatga yoki sharoitga tushib qolishidir.

Boshlang’ich kompetentlik – topshirilgan professional vazifalarni bajarish uchun ishchiga zarur bo’lgan asos, baza kompetentlari.

Dars – aniq maqsadni ko’zlab belgilangan vaqtda bir xil yoshdagi o’quvchilar bilan o’qituvchi rahbarligida olib boriladigan mashg’ulot.

Differensial kompetentlik – u yoki bu darajada samarali ijrochilarni farqlashga yordam beradigan kompetentlik.

Ijrochilik kompetentligi – erishilgan natijaning sifatini aniqlashtiruvchi kompetentlik.

Interaktiv metod – dars jarayonida o’qituvchi va talabalarni birgalikdagi faol xatti-harakatlariga asoslanuvchi metodlar majmui.

Insho – arabcha so’z bo’lib, uning ma’nosi “yaratish”, “bino qilish”, “qurish”, “boshlash” demakdir.

Kreativ fikrlash – o’z maqsadiga erishish yo’lida yangiliklarga qo’l urish,

noodatiy qarorlar qabul qilish, ixtirochilik ko’nikmalarini o’rgatish.

Kritik fikrlash – o’z mustaqil fikriga ega bo’lish va uni ifoda etish; masalaga tanqidiy yondashish.

Kolloboratsiya – ta’lim oluvchining jamoa bo’lib ishlash qobiliyatini shakllantirish. Kollaboratsiya (fransuzcha – collaboration) – umumiy manfaatga birga erishish uchun ikki yoki undan ko’proq kishining sherikchiligi demakdir.

Kommunikativlik – odamlar bilan muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirish.

Kompetentlik – biron bir ishni samarali qila olish qobiliyati, ma'lum bir kasbda qo'llaniladigan standartlar bo'yicha bajara olish qobiliyati.

Maxsus kompetentlik – aniq professional majburiyatlarni samarali bajarish uchun kerak bo'ladigan kompetentlik.

Nostandart dars – dars ichidagi struktura o'zgarishi.

Nutq – tilning fikr ifodalash va almashish jarayonlarida amal qilishi, tilning alohida ijtimoiy faoliyat turi sifatidagi muayyan yashash shakli.

Passiv metod – dars jarayonida talabalarda o'rganilayotgan mavzu bo'yicha bir tomonlama tushuncha hosil bo'lishi.

Standart dars – dars ichidagi struktura o'zgarmasligi.

Ta'lim sifati – davlat ta'limining ijtimoiy tizimi, jarayoni va natijada shaxs, jamiyat va jamiyatning manfaatlari va manfaatlariga mos keladigan ehtiyojlarini qondirish imkoniyatini ta'minlaydigan ta'lim xizmatlarining iste'mol xususiyatlari to'plami.

Ta'limga yondashuv – bu yangi texnologiyalar uchun asos bo'lgan asosiy tamoyil, talablar va maqsadlar to'plami.

Ta'lim metodi – o'quv jarayonining majmuaviy vazifalarini yechishga yo'naltirilgan o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati usuli.

Ta'lim metodikasi – muayyan o'quv predmetini o'qitishning ilmiy asoslangan metod, qoida va usullar tizimi.

Ta'lim texnologiyasi – ta'lim maqsadiga erishish jarayonining umumiy mazmuni, ya'ni avvaldan loyihalashtirilgan ta'lim jarayonini yaxlit tizim asosida bosqichma-bosqich amalga oshirish, aniq maqsadga erishish yo'lida muayyan metod, usul va vositalar tizimini ishlab chiqish, ulardan samarali, unumli foydalanish hamda ta'lim jarayonini yuqori darajada boshqarish.

Texnik (professional) kompetentlik – bu mehnat natijalari, professional majburiyatlarni bajarish standartlari bilan bevosita bog'liq bo'lgan kompetentlik.

Umumiy kompetentlik – ma'lum bir kasb bilan shug'ullanuvchi barcha insonlarni xarakterlovchi kompetentlik.

Vertual dars – masofadan o'qitish.

O'zini tutish kompetentligi - o'zining professional vazifalarini bajarish paytida insonning individualligini xarakterlovchi kompetentlik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasining saylangan Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi. – O'zbekiston ovozi. – 2016. –8 dekabr.
2. Mirziyoyev Sh.M. Ilm-fan yutuqlari – taraqqiyoting muhim omili. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 30-dekabr kuni mamlakatning yetakchi ilm-fan namoyandalari bilan uchrashdi. – Xalq so'zi. – 2016. – 31 dekabr.
3. Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" –T.: Ma'naviyat. 2008.
4. Karimov I.A. Yuksak malakali va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash – mamlakatni barqaror taraqqiy ettirish va modernizatsiya qilishning eng muhim sharti. –Xalq so'zi – 2012. – 18 fevral.
5. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent, "O'qituvchi". 1992.
6. Abduqodirov A.A. va boshq. Axborot texnologiyasi fani bo'yicha kasb-hunar kollejlari uchun o'quv dasturi. – Toshkent: 2000. – 8 bet.
7. Abduqodirov A.A. va boshq. Axborot texnologiyalari: Akademik litsey va kasb -hunar kollejlari uchun darslik. / Toshkent "O'qituvchi" 2002-yil.
8. Abduqodirov A.A., Hayitov A.G., Shodiev R.R. "Axborot texnologiyalari". T. –"O'qituvchi" – 2002
9. Abduqodirov A.A., Begmatova N.X. Ta'lim muassasalarida multimedia texnologiyasidan foydalanish uslubi (Uslubiy qo'llanma) – Qarshi: 2011.
10. Abdullayeva Q. Nutq o'stirish. Toshkent. O'qituvchi., 2018. B 66.
11. Abdullayeva Q., Rahmonbekova S., Bekmurodova G., G'ozixo'jayeva G. Diktantlar to'plami. (Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun). – Toshkent: "Niso Poligraf", 2017.
12. Абдулхаева Ф. Применение информационных технологий в изучении языков является фактором

эффektivности. “Экономика и социум” № 12(91) 2021
www.iupr.ru

13. Azimova I., Mavlonova K., Quronov S. va b. Ona tili va o'qish savodxonligi. Umumiy o'rta ta'limning 1-sinfi uchun darslik. 1-2-qism. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021.

14. Azimova I., Mavlonova K., Quronov S. va b. Ona tili va o'qish savodxonligi. Umumiy o'rta ta'limning 2-sinfi uchun darslik. 1-2-qism. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021.

15. Арипова М., Носирова Ш. Инглиз тилини ўқитишда замонавий педагогик технологиялардан фойдаланиш//Современное образование (Узбекистан). – 2014. – №. 2.

16. Atabekova F.H. “Badiiy asarlarda realiyalar tarjimasini (o'zbek-ingliz tarjimachiligi misolida). Science and Education 3.2 (2022): 681-686.

17. Алдашев И. Использовать специфические свойства компьютера, позволяющие индивидуализировать учебный процесс и обратиться к принципиально новым познавательным средствам. “Экономика и социум” №6(73) 2020 www.iupr.ru

18. Azizxo'jaeva N.M. Pedtexnologiya va pedagogik mahorat. – T.: “Fan”, 2006 61–69-b.

19. Babayeva D. Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi. TDPU. 2018.

20. Берикханова А.Е. Создание коллаборативной учебной среды как средство формирования успешности личности будущего учителя. Вестник КазНПУ. Алмата. 2017.

21. Abu Rayhon Beruniy “Hikmatlar”. Toshkent, “Yosh gvardiya”, 1973.

22. Davydov V.V., Slobodchikov V.I., Tsukerman G.A. Kichik maktab o'quvchisi o'quv faoliyati subyektini sifatida//Vopr. psixologiya. 1992. № 3-4. B.14-19.

23. Dusavitskiy A.K. O'quv faoliyatida shaxsni rivojlantirish. M.: “Pedagogika uyi”, 1996. B 208.

24. Dusbayeva N.N. Ingliz tiliida mintaqaviy lugatlarni o'rganishning ahamiyati. Science and Education, 3(2), 2022. 706-709.

25. Ganiyeva M. Effective Methods of TRIZ. 2021.

26. Ганиева М.А., Жумаева Ш.Х. Формирование методов групповой работы с учащимся общеобразовательных школ. Вопросы науки и образования. (10 (22)), 2018. 149-151.

26. Ганиева М. Важность использования "триз" для развития учеников начального класса. Academic research in educational sciences, 2(5), 2021. 129-133.

27. Ганиева М.А., Муродинова Н.Р., Жумаева Ш.Х. Трудности при изучении многозначных глаголов русского языка учащимся узбеками средних общеобразовательных школ. Проблемы педагогики, 2018. (3 (35)), 108-109.

28. Gushchin Yu.V. Oliy ta'limda interfaol o'qitish usullari // "Dubna" Xalqaro tabiat, jamiyat va inson universitetining psixologik jurnali, 2012. - No 2. - B. 1-18.

29. Ismatova N.B. et al. Innovative techniques and their importance in the learning process //The Second International Conference on Eurasian scientific development. -2014. - С. 101-104.

30. Исматова Н.Б. Бўлажак ўқитувчиларни инновацион педагогик фаолиятга тайёрлаш давр талаби //Scientific progress. - 2021. - Т.1. -№. 5.

31. Ismatova N.B. Et al. Innovative techniques and their importance in the learning process //The Second International Conference on Eurasian scientific development. -2014. - С. 101-104.

32. Ishmuhammedov R. "Pedagogik texnologiyalar ya pedagogik mahorat" Toshkent "Iqtisod-moliya". 2009.

33. Ishmuhammedov R. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. T. 2017.

34. International conference on learning and teaching 2022/1. International scientific conference (2022-year 15-february, Uzbekistan, Tashkent) 29-34-bet.

35. Jumayeva S. O'quvchilarning yozma savodxonligini oshirishning ayrim yo'llari//“Ona tili ta’limidagi islohotlar: vazifalar, yechimlar va muammolar” Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Qarshi, 2015, 70-73-betlar.

36. Kizi G.M.A., Kizi B.L.A. (2018). The diversities in terminology of relationship. Dostijeniya nauki i obrazovaniya, (9 (31)), 22-23.

37. Макаренко А.С. Коллектив и воспитание личности. – М.: Педагогика, 1972 – 334 с.

38. Мавлонова Р.А. va boshq. Педагогика. Дарслик. – Т.: “Наврўз”, 2016. 105-Б.

39. Mavlonova. K.M va boshq.- Ona tili [Matn] : 6-sinf uchun darslik Toshkent: Respublika ta’lim markazi. 2022 –224 b.

40. Mavlonova R. “Tarbiyaviy ish metodikasi” darslik. T. 2014.

41. Maftuna G. Effective ways to Use Triz (The Theory of Inventive Problem Solving) in Elementary School. Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT, 2021. 9, 85-88.

42. Murodinova N., Ganiyeva M. The role of family to develop for perfect person.

43. Mirzayev A. Diktant metodikasi. – Toshkent, “O’qituvchi”, 1979.

44. Matchonov S. va boshq. 4-s infda o’qish darslari. – T.: “Yangiyul poligraph service”, 2007.

45. Matchonov S. va boshq. Boshlang’ich sinf o’qish darslarini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish. – T.: “Yangiyul poligraph service”, 2008.

46. Matchonov S., G’ulomova X. Nutq madaniyati.// “Boshlang’ich ta’lim” jurnali. – Toshkent, 2000. – 1. B 8-10.

47. Мусаева Н.Н., Авлиякулов Н.Х. Таксономия учебных целей для современного учебного процесса системы среднего специального и высшего профессионального образования//Проблемы современного образования. – 2017. – №. 3

48. Olimov S.S. The innovation process is a priority in the development of pedagogical sciences. – 2021.

76. Shaykhislamov N. The direction of modern linguistics the concept of cognitive linguistics. Scientific progress. 2021. 2(2), 1641-1646.

77. Шайхисламов Н. Ўқувчиларнинг нутқий компетенцияларни ривожлантиришда нутқнинг илмий-назарий изоҳи. Science and Education, 2020. 1(5).

78. Шайхисламов Н. Синтаксис ва морфологияни боғлаб ўргатиш. Амалий тилшуносликнинг фанлараро масалалари: масофавий таълимдаги муаммолар ва уларнинг ечимлари. 2021. (2), 368-371.

79. Shayxislamov N. Ona tili darslarida "So'z tarkibi" mavzusining o'rganilishi yuzasidan mulohazalar. Academic Research in Educational Sciences, 2021. 2, 119-124.

80. Choriev A., Choriev N. Pedagogika tarixi metodologiyasi. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi. - T.: "Fan" nashriyoti, 2010. - 173 b.

81. <https://serviceproekt.ru/uz/uslugi/klassifikaciya-innovacii-prezentaciya-na-temuinnovacionnye/> © serviceproekt.ru

82. <https://uza.uz/uz/posts/zamonaviy-darsliklar-anday-b-lishi-kerak-08-07-2020>

83. <https://kun.uz/news/2019/02/12/kunuzdan-innovatsion-lugat-trendsetterdanstartapgacha>

84. <http://reja.tdpu.uz/shaxsiyreja/content/2269/html/51990/6>

85. <http://library.ziyonet.uz/ru/book/47956>

86. <https://kun.uz/uz/60638009>

87. <https://daryo.uz/2022/01/28/shaxsan-ozim-rahbarlik-qilaman-shavkatmirziyoyev-boshchiligida-maktab-talimini-isloh-qilish-kengashlari-tuziladi/>

88. www.ziyonet.uz

89. Husnixat daftari. 1-sinf uchun. T. 1999.

90. Husnixat daftari. 2-sinf uchun. T. 1999.

91. Husnixat daftari. 3-sinf uchun. T. 1999.

ANNOTATSIYA

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorida yangi avlod o'quv adabiyotlarini yaratish va ularni oliy ta'lim muassasalarining ta'lim jarayoniga keng tatbiq etish, oliy ta'lim muassasalarini zamonaviy o'quv, o'quv-metodik va ilmiy adabiyotlar bilan ta'minlash oliy ta'lim tizimini kelgusida rivojlantirishning eng muhim vazifalari qatorida turishi belgilab berilgan.

Binobarin, professor-o'qituvchilar, olimlar tomonidan oliygoh talabalari uchun fan dasturlariga muvofiq o'quv qo'llanma, darslik, o'quv-uslubiy qo'llanmalarini yaratish dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

O'quv qo'llanmada Ona tili va o'qish darslariga innovatsion texnologiyalarni joriy etishning samarali usullari xususidagi zamonaviy innovatsion ta'lim talablari masalalari yoritilgan.

АННОТАЦИЯ

В Постановлении Президента Республики Узбекистан «О мерах дальнейшего развития системы высшего образования» от 20 апреля 2017 года создание нового поколения учебной литературы и широкое внедрение их в образовательный процесс высших учебных заведений, обеспечение высших учебных заведений современными учебной, учебно-методической и научной литературой определены как задачей, стоящей наряду самых важных задач развития системы высшего образования в будущем.

Так как создание профессорами-преподавателями, учеными учебных пособий, учебников, учебно-методических пособий для студентов вузов в соответствии с программами дисциплин является актуальной задачей.

В учебном пособии освещены вопросы современных инновационных образовательных требований, касающихся эффективных методов внедрения инновационных технологий на уроках родного языка и чтения.

ANNOTATION

President Of The Republic Of Uzbekistan decision "on measures for the further development of the higher education system" of April 20, 2017 established that the creation of a new generation of educational literature and their wide application to the educational process of higher educational institutions, the provision of higher educational institutions with modern educational, educational and methodological and scientific literature will be among the most important tasks of.

Consequently, the creation of teaching aids, textbooks, teaching and methodological manuals in accordance with the science programs for students of universities by professors and scientists is one of the urgent tasks.

The manual covers the issues of modern innovative educational requirements on effective methods of introducing innovative technologies into native language and reading lessons.

MUNDARIJA

Kirish.....	3
Ta'limda innovatsion texnologiyalarning o'рни.....	4
"4 k" modeli.....	11
Zamonaviy ta'limni tashkil qilish shakllari.....	21
Ta'lim texnologiyalari, metodlari va o'qitish texnikalari.....	27
Tajribaviy o'quv dasturining namunasi (informatika va axborot texnologiyalari misolida).....	37
Informatika va axborot texnologiyalari fani darslariga namunalar.....	42
O'quv motivatsiya.....	47
Boshlang'ich sinflarda ona tili fanidan diktant Yozishni samarali tashkil etish.....	53
Boshlang'ich sinflarda rasm asosida matn tuzish.....	61
Boshlang'ich ona tili darslarini innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etish.....	66
Boshlang'ich sinf o'qish savodxonligini darslarini innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etish.....	73
Boshlang'ich sinf o'quvchilari ning og'zaki nutqni rivojlantirish.....	79
Boshlang'ich sinf o'quvchilari ning yozma nutqni rivojlantirish.....	85
Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida o'quvchini mantiqiy fikrlashga diqqatini oshirishga hamda anglash darajasini rivojlantiruvchi innovatsion texnologiyalarni o'rganish.....	93
To'g'ri yozuv malakalarini rivojlantirish.....	100
Fan yuzasidan namunaviy testlar.....	108
Fan yuzasidan savollar.....	112
Glossariy.....	115
Foydalanilgan adabiyotlar.....	118

SIDDIQOVA SHOXIDA ISOQOVNA

**ONA TILI VA O'QISH DARSLARIGA
INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI
JORIY ETISHNING SAMARALI
USULLARI**

*(4-bosqich talabalari uchun ma'ruza mashg'ulotlari)
(O'quv qo'llanma)*

Toshkent - "NIF MSH" – 2024

Muharrir: Bakirov N.

Bosishga 18.01.2024. da ruxsat etildi.

Bichimi 60x90. "Cambria" garniturası.

Shartli bosma tabog'i 8. Nashr bosma tabog'i 8.00.

Adadi 250 nusxa.

"METODIST NASHRIYOTI" MCHJ matbaa bo'limida chop etildi.
Manzil: Toshkentshahri, Shota Rustaveli 2-vagon tor ko'chasi, 1-uy.

  +99893 552-11-21

Nashriyot roziligisiz chop etish ta'qiqlanadi.